

Mütercim: Hüseyin Okur

Semerkand Yayıncılık

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ BÖLÜM

KİTABIN TERCÜMESİ HAKKINDA

Kıymetli okuyucularımız!
Sizlere çok kıymetli bir eseri sunuyoruz. Eser, büyük İslam alimi, kamil insan İmam Gazâlî (rah) Hazretlerine aittir. İsminden de anlaşılacağı gibi eser; altın değerindedir; hatta daha da yüksek kıymettedir; çünkü eser, dünyada başlayıp ahirette devam eden ebedi saadetin yolunu göstermektedir.

Bu eser, devrin Selçuklu Sultanı Melikşah'a yazılmıştır; fakat, eser bütün devlet adamlarına, yöneticilere, yardımcılarına, amirlere, memurlara, herhangi bir birimden sorumlu idarecilere, aile reislerine ve onların yardımcısı kadınlara, kısaca bütün halka hitap etmektedir.
İmam Gazâlî (rah), bu eserde huzurlu bir devletin ve mutlu bir ailenin nasıl kurulacağın!, kurulan bu saadetin nasıl korunacağını, fertlerin ve cemiyetlerin başarıya nasıl ulaşacağını örnekleri ile ortaya koymaktadır. İşin temelini güzel niyet, merhamet, adalet, iffet ve doğruluğun oluşturduğunu gözler önüne sermektedir.

Eserde, inanç esasları, ilim, ibret, hikmet, hikaye, öğüt, nasihat ve güzel prensipler birlikte işlenmiştir. Eser, zevkli, sürükleyici, düşündürücü, ümit verici ve bazen korkutan örneklerle doludur.
Bu eserin, bir değil çok defa okunması tavsiye edilmektedir, imam Gazâlî (rah), Sultan Melikşah'a bu eseri her hafta birisine okutmasını, kendisinin dikkatle dinlemesini ve gereken dersleri alıp uygulamasını tavsiye etmiştir. Biz de, başta nefsimiz olmak üzere bütün yönetici, eğitimci, idareci, müdür, amir, memur, öğretmen, baba, anne ve diğer kardeşlerimize eseri tavsiye ediyoruz.
Kıymetli kardeşlerim, bu kitabı okumaya başlamanız yeterlidir. Siz bir adım atınız, o sizi içine çekecek ve sonuna kadar sürükleyecektir. Eser bittikten sonra, vicdanınızda oluşan manayı biraz düşünün ve kalbinizin derinliklerinde yankılanan sese kulak verin. İçinizde oluşan şey, bu kitabın feyzi ve hediyesidir; o Allah sevgisi-dir. Bütün dertlerin ilacı işte bu feyizle o sevgidedir. Saadetin anahtarı onlardır.
Hüseyin kardeşimiz, müellifi ve eserini tanıtan iki yazısının yanında, eser üzerinde ayrıca dip not çalışması yaptı. Kitapta geçen hadislerin kaynaklarını tespit etti; önemli şahıslar hakkında güzel açıklamalarda bulundu, tamamlayıcı bilgiler ekledi. Böylece eser daha istifadeli oldu. Tercümede kullanılan eserler, kitabın sonunda verildi.
Eserde, çok az da olsa, bazı tasarruflarımız oldu. Yanlış anlaşılmasından korktuğumuz bazı misal, hikaye

ve sözleri tercümeye koymadık. Manayı tam ifade edebilmek için bazı kelime ve cümle eklemelerimiz oldu.
Eserin, herkesle alakalı olduğunu ifade etmek için ismini "Yöneticilere Altın Öğütler" şeklinde belirledik.
Muhtemel hatalarımız kasıttan değil, kulluk vasfımız-dandır. Allah için bizi uyaran, hatalarımızı gösteren ve bizlere hayır dua desteği veren kardeşlerimizden Allah razı olsun.

Eserin, bütün insanlığa hayırlı olması dileği ile Hamd olsun alemlerin sahibi Yüce Allah'a.
Dr. Dilaver Selvi

İMAM GAZÂLÎ HAKKINDA
"Huccetü'l-İslâm", yani "İslâm'ın delili" lakabıyla ünlü Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazâlî, hicri 450 yılında (M. 1058) Horasan Eyaletinin Tûs şehrinde doğdu.
Esnaflıkla uğraşan babası, ölüm döşeğindeyken iki oğlu Ebû Hâmid Muhammed Gazâlî ve kardeşi Ebu'l-Futuh Ahmed Gazâlî'yi çağırarak, okuma-yazma bilme-mesindeki üzüntüsünü dile getirdi. Sonra onları, okumaya teşvik etti ve mirasından bir miktar ayırarak onları okutması için sûfî dostlarından birisine teslim etti.
Kıt bir parayla bu iki kardeşin terbiyesini ve öğretimini üstlenen bu sûfî, kendisine bırakılan paranın kısa bir sürede bitmesi üzerine onlara medreseye gitmelerini ve orada kalmalarını tavsiye etti. İşte İmam Gazâlî'nin ilim hayatı gerçek manada bundan sonra başlamaktadır.
Sûfînin dediği gibi hareket eden Gazâlî, memleketi olan Tûs şehrinde Ahmed Razkâni'den bir müddet fıkıh okuduktan sonra zamanın meşhur alimlerinden olan Ebu Nasr İsmailî'den ders almak amacıyla Cürcan'a gitti. Bir süre bu alimin yanında ders dinleyip bunları def-

terlerine kayda geçtikten sonra tekrar Tûs şehrine döndü. Üç yıl burada kalıp öğrendiklerini tekrar etti.
İmam Gazâlî (rh.a), daha sonra Nişabufa giderek İmâmu'l-Harameyn Ebu'l-Meâli el-Cüveynî'den dersler almaya başladı. Yaklaşık olarak on sene bu medresede tahsile devam etti. Bu dönem içerisinde fıkıh, hilaf, ce-del, usûlu'l-fıkıh, usûlu'd-dîn, mantık ve edebiyat gibi bir çok ilim dallarında mütehassıs oldu.
Gazâlî'nin Nişabur'daki tedrisat döneminde ders aldığı hocalardan birisi de İmam Kuşeyrî'ye talebelik yapmış olan el-Farmadî'dir. İmamu'l-Harameyn'in vefatı üzerine Nişabur'da fazla kalmayan Gazâlî, Nizamiye medreselerinin kurucusu ve Sultan Alp Arşları ile Sultan Melik Şah'ın veziri olan Nizamü'l-Mülk ile görüşmek amacıyla Bağdat'a gitti.
Nizamü'l-Mülk'ün etrafında bulunan ilim ve bilim adamlarının arasında kısa zamanda aklı ve zekasıyla öne geçen Gazâlî, tüm alimler tarafından takdirle karşılandı; ilim meclislerinde yaptığı münazaralarla karşısına geçen herkesi susturdu. Bu şekilde Nizamü'l-Mülk'ün saygısını kazandı.

Bir süre Nizamü'l-Mülk'ün ilmî ve hukukî danışmanlığını yaptı. 1092 yılında Nizamü'l-Mülk tarafından ünlü Bağdat Nizamiye Medresesine baş müderris olarak tayin edildi.
Daha önceleri de kelam, mantık, felsefe ve hikmet üzerine ciddi çalışmalarda bulunmuş olan Gazâlî, Nizamiye medresesindeki görevi esnasında bu ilimler üzerinde daha fazla durma imkanı buldu. Gazâlî'de bulunan bu fıtrî merak, kendi ifadesiyle 'hâdiselerin hakika-
tini anlamaya olan susamışlığı' onu, her türlü dinî, ilmî ve fikri akımları derinden incelemeye götürdü.
Gazâlî, gerçeği bulmak isteyenlerin dört gruba ayrıldığını ve her birisinin o yolda hakikati aradığını gördü. Bu dört grubu şu şekilde sıralamak mümkün;
1- Kelamcılar,
2- Bâtınîler,
3- Felsefeciler,
4- Sûfîler idi.
Her birisinin görüşlerini ve iddialarını inceledi; bu fırkalardan ilk üç grubun zararlarını ve tutarsızlıkların görüp onları terk etti. Sonra, sûfîlerin yolu olan tasavvufu seçti ve tüm gücü ile tasavvuf yolunu incelemeye koyuldu.
İmam Gazâlî, öncelikle bu yolun büyükleri olan Ebu Tâlib el-Mekkî'nin Kûtu'l Kulûb'unu, Sühreverdî'nin Avâ-rifu'l-Meârif'ini, Haris b. Muhasibi'nin eserlerini ve Cü-neyd-i Bağdadi, Şiblî, Ebu Yezîd Bistamî gibi daha birçok sûfî büyüklerinin sözlerini okudu, inceledi. Tasavvufun bereketine sadece ilimle ulaşılamayacağını anlayan Gazâlî, makam, mevki ve şöhretini terk edip bütün servetini dağıtarak 1095 yılında Bağdat'tan ayrıldı.
İlk olarak Şam'a gitti. Alimlerin belirttiği gibi Şam, gerçekten tasavvufu yaşamaya elverişli bir şehir olduğundan burayı tercih etmişti. Burada iki sene kadar kaldıktan sonra Kudüs'e, oradan da hac farizasını eda etmek amacıyla Hicaz'a gitti.
w

Yaklaşık olarak on-on iki sene süren uzlet, manevî terbiye, nefsini ve kalbini temizleme, zikir, ibadet ve tefekkür hayatından sonra Hemedan'a, oradan da doğduğu yer olan Tûs şehrine geldi. Burada; evinin yanında bir camii ve tekke yaptırarak etrafında toplanan öğrencilere ders vermekle meşgul oldu. Bu zaman içerisinde telif faaliyetlerine de devam etti.

"Zamanın Sultanı" olarak bilinen Fahru'l-Mülk'ten kendisine Nizamiye medresesinde tekrar ders vermesi için ısrarlı davetler gelince yeniden Bağdat'a gitti. Üç-dört yıl kadar devam eden bu tedrisat dönemine bir daha son vererek tekrar Tûs şehrine döndü. Evinde İki yıl kadar telif ve tedris faaliyetlerine devam eden Gazâlî, geride insanın okumaya bile zor güç yetireceği sayıda eser bırakarak, memleketi Tûs'ta, hicri 505, miladi 1111, tarihinde vefat etti.
Allahu Teala derecesini âli eylesin, ruhunu İlliyyun makamlarında taltif buyursun. Bizleri de şefaatine kavuştursun.

ESER HAKKINDA

İmam Gazâlî'nin çok sayıda eseri bulunmaktadır. Sübkî, Tabakâtü'ş-Şâfiiyye'de ve Murtezâ Zebîdî İhya u Ulûmi'd-Dîn üzerine yazdığı şerhinde, Gazâlî'nin bilinen kitaplarının sayısının altmış ile seksen arasında olduğunu belirtmiştir. Gazâlî ve eserleri üzerinde yapılan araştırmalarda ise Gazâlî'nin günümüze kadar ulaşamamış risale ve kitap niteliğindeki eserlerinin toplamının üç yüz ile dört yüz civarında olduğu kaydedilmektedir.
Asıl adı "Et-Tibru'l-Mesbûk fî Nasîhati'l-Mülûk", Tür-çe'ye çevirisiyle "Devlet Adamlarına Altın Nasihatler"
olan ve müellifin eserleri arasında ele aldığı konu itibariyle farklı bir yere sahip olan elinizdeki bu eser, zamanın Selçuklu sultanına yazılmıştır. İmam Gazâlî'nin ilim ve tedrisat gördüğü ve hatta hayatının büyük bir bölümünü geçirdiği Bağdat'ı yani Abbasî devleti ile Selçuklu devletini1 ve bu iki devlet arasındaki ilişkileri anlatmadan, kitabın neden bir Abbasî halifesine değil de, Selçuklu sultanına yazıldığını izah etmek mümkün olmaz. Bu açıdan, öncelikle Selçuklu Devletinin Gazâlî'ye kadar olan dönemini, ardından da
Gazâlî'nin yaşadığı dönemlerde Bağdat, din işlerinin Abbasî halifeleri, devlet işlerinin ise Selçuklu sultanları tarafından takip edildiği bir başkent konumundaydı.
İ
'J

kitabın asıl telif sebebi olan dönemi ve Gazâlî'nin muasırı olan sultanları kısaca anlatmakta fayda görüyoruz.
Türk tarihi içerisinde mühim bir devri temsil eden Selçuklu devletinin kurulması, Tuğrul Bey'in 1040 yılında istiklalini ilan etmesiyle başlar. Güçlenip küçük bir boy olmaktan çıkan Oğuz'ların bu boyu, etrafındaki diğer kavimleri ve batının büyük tehlikesi Bizans'ı yendikten sonra

Horasan Selçukluları ve Büyük Selçuklular adıyla bir hükümdarlık hâline geldi. Tuğrul Bey, devletinin sınırlarını Musul'dan İsfahan'a kadar genişletti. Azerbaycan'ı sulh yoluyla aldı. Anadolu'ya seferler düzenledi ve buralardaki sınır kasabalarını ele geçirdi.
Bu dönemde Selçuklu hakimiyetine giren devletlerden birisi de İslam tarihinde önemli bir yeri olan Abbasî devleti idi. Abbasî devleti 750-847 arası yani Mansûr, Mehdi, Harun Reşîd, Me'mûn, Mu'tasım gibi güçlü halifeler döneminde altın çağlarını yaşadı. Fakat daha sonraları durum değişti. IX. ve X. asırlara doğru İslam aleminde, halifelerin yanlış politikaları sebebiyle, otoritesi iyiden iyiye zayıflayan Abbasî devletine temsil ettiği halifeliğe hürmet dışında pek fazla itibar kalmamıştı. Bunun neticesinde Abbasî devleti, dinî ve siyasî ihtilaflar yüzünden kendi başına hareket eden küçük devletlere ayrılmıştı.
Bunlar içinde en meşhurları: Horasan'da Tâhiriler, Fars bölgesinde Safariler, Mâverâhünnehir'de Sâmânî-ler, Güney İran ve Irak'ta Büveyhiler'di.2
2 Gazalî kitabında bu devletlerin bir kısmı hakkında bilgi mahiyetinde olan kıssalar anlatmaktadır.

I
Abbasî halifesi Kâim Biemrillah'ın, Büveyhî zulmü iyice artmasından sonra yardım için Tuğrul Bey'i çağırması üzerine Tuğrul Bey, veziri Adîmülmülk ile birlikte ordusuyla Bağdat'a girdi. Ertesi gün Şii Büveyhî'lerin hakimiyetine son verdi. Halife, Bağdat'ta ve bütün Sünnî İslam dünyasında hutbelerin bundan sonra Tuğrul Bey adına okunmasını emretti. Tuğrul Bey böylece Bağdat'ı ve Oğuzların yayıldığı Acem bölgelerini devletine bağlamış, aynı zamanda Abbasi halifesini himaye etmesiyle Sünnî İslam dünyasının müdafaasını da üzerine almış bulunuyordu.
Tuğrul Bey, daha sona kuzey Irak tarafından yeniden toparlanıp Selçuklu ordusunu geri püskürtmek isteyen Şiilerin üzerine yürüdü ve onları dağıttı. Bağdat'a dönüşünde halife ona merasimle taç giydirdi ve altın kılıç kuşattı. Ayrıca ona Cihan Sultanı unvanını verdi.
İşte, Selçuklu-Abbâsî münasebetleri, bir başka deyişle Sultan-Halife ilişkileri, bu devrede başladı ve İslam tarihinde benzerine rastlanmayacak bir konuma geldi.
Selçuklu sultanları, dinî lider olarak halifeye saygıda kusur etmemişler; onların kaybettikleri itibarı ve Bağdat dışına çıkamayan nüfuzlarını iade etmişlerdir. Buna karşılık, halifeler de onlara dünya saltanatını ve iktidarını bırakmışlar, İslam diyarlarında adlarına hutbe okutmuşlardır.

Böylece bütün Ön Asya'da sultan-halife ikilisi müslümanların dini ve dünyevi işlerini idare etmiştir.
Din işleri halifeye, devlet işleri de sultanlara bırakılmıştı. Abbasî devleti İslam devletinin muhafazasını adeta Selçukluların eline devretmiş bulunuyordu.

Büyük Selçuklu Devletinde yükseliş devrinin ikinci hükümdarı Sultan Alp Arslan'dır (1063-1072).
Bu dönemin önemli gelişmeleri, Sultan Alp Arslan'ın Azerbaycan, Kafkasya ve Türkistan seferlerine çıkması, Maveraünnehr'e komşu olan devletleri topraklarına bağlaması ve İslam'a girmek için akın akın memleketine gelen Türkler'e vatan bulmak için yaptığı Anadolu seferleridir.
Alp Arslan'ın Anadolu kapılarını açmak için yaptığı seferlerin en büyüğü Bizans kralı Romanos Diogenes (Romen Diyojen) ile Malazgirt ovasında yaptığı ve Alp Arslan'ın kazanmasıyla sonuçlanan büyük Malazgirt muharebesidir.
Bu dönemde gelişen önemli olaylardan birisi de Eşa-riler aleyhinde büyük fitneye sebep olan vezir Adîmül-mülk'ün idam edilerek yerine, tarihin ilk sistemli üniversitesi olarak bilinen Nizamiye medreselerinin kurucusu vezir Nizamü'l-Mülk'ün atanmasıydı. Sultan Alp Arslan döneminde Gazâlî 13-14 yaşlarında olduğu için bu dönemi bu kadar anlatmakla yetiniyoruz.
Sultan Alp Arslan'dan sonra Büyük Selçuklu Devle-ti'nin ihtişamlı devrinin hükümdarı ve aynı zamanda Gazâlî'nin muasırı olan Sultan Melikşah gelmektedir (1072-1092). Sultan Melikşah kendisine açılan fütuhat kapısıyla imparatorluk sınırlarını Kaşgar'dan Kudüs'e, Hazar denizi, Aral Gölü ve Hint Okyanusu'ndan Ye-men'e kadar bütün Mâverâünnehr, Horasan, Irak, Şam ve Hicazı içine alan bir bölgede genişletti. Halife el-Muk-tedî Billah Bağdat'ta düzenlediği bir tören ile Sultan Me-

likşah'a "Doğunun ve Batının Hükümdarı"unvanını verdi ve kendisine iki kılıç kuşattı.
Bu sıralarda İmam Gazâlî, Melikşah'ın veziri Nizamü'l-Mülk'ün kurmuş olduğu Nizamiye medreselerinin bir zinciri olan Nişabur Nizamiye medresesinde öğrenimini devam ettirmekteydi. Uzun bir tedrisat döneminden ve hocası İmam'ul-Harameyn'in vefatından sonra Nişa-bur'dan ayrılan Gazâlî, alimlere ve bilginlere son derece kıymet veren vezir Nizamü'l-Mülk'ün yanına gitti. Mükemmel zekası ve aklî ilimlerdeki

üstünlüğü ile kısa zamanda Nizamü'l-Mülk'ün takdirini kazandı ve altı-yedi yıl kadar onun yanında ilmî müşaviri ve hukuk danışmanı olarak kaldı.
M.1091 yılında, otuz üç yaşında henüz genç denilebilecek bir dönemde Nizamü'l-Mülk tarafından Bağdat Nizamiye medresesine baş müderris olarak atandı. Ancak bu atamanın üzerinden henüz bir sene geçmeden, Nizamü'l-Mülk bir Bâtınî fedaisi tarafından hançerlenerek öldürüldü. Aradan bir ay geçmeden Sultan Melikşah, karısı Terken (Türkan) hatunun halife el-Muktedi Billah'la yaptığı işbirliği ile zehirlenerek öldürüldü (1092).
İşte, Gazâlî'nin kitabını bu tarihten önce yazdığı kanaatine varılmıştır. Çünkü'bu tarihten önce imam Gazâlî uzun yıllar Nizamü'l-Mülk'ün yanında devlet idaresi hakkında yakından ilgilenme imkanı bulmuştur. Ayrıca, Selçuklu ve Abbasî devletlerinin üzerinde kurulu olduğu toprakların eski sahipleri olan Sâsânî imparatorluğu ve hükümdarlarının hayatları hakkında geniş bilgi

edinmiştir. İşte bütün bu bilgileri Sultan Melikşah'a bir risale hâlinde yazıp göndermiştir.
Kitabın Melikşah için yazılmasının bir işareti de kitabın mukaddimesindeki ilk mektubun: "Ey doğunun ve batının sultanı" şeklinde başlamasıdır. Çünkü o devirde her hükümdar isminden başka bir unvan ile anılır ve hutbelerde bu unvanı ile zikredilirdi. "Doğunun ve batının sultanı" unvanının, halife el-Muktedi Billah tarafından sadece Sultan Melikşah'a verildiği düşünülürse, bu kitabın Sultan Melikşah'a gönderildiği anlaşılmaktadır.
Bundan başka bir görüş de Gazâlî'nin bu kitabı yine Selçuklu sultanlarından Sultan Sancar'a yazmasıdır.3 Buna delil olarak da Horasan Selçuklu Sultanı olan Sancar'm Gazâlî'yi karargahına kadar çağırması, ondan nasihatler istemesi ve bu mülakattan sonra Gazâlî'nin ifade ve takrirlerini bir kitap hâline getirerek Sancar'a takdim ettiğini anlatan rivayetlerdir. Bu duruma, kitabın Esad Efendi kütüphanesinin 2921 numaralı nüshasında değinilmektedir. Ondan başka hiçbir matbu ve el yazma nüshada kitabın Sultan Sancar'a yazıldığına dair bir bilgi bulunmamaktadır.
3 İstifade edilen kaynaklar: Abdü'l-Kâfî es-Sübkî, Tabakâtü'ş-Şâfiiyye, bak. mad. Muhammed b. Muhammed et-Tûsî el-Gazalî/Dâru'l-Hicr/Beyrut 1992, el-Munkizu Mine'd-Dalâl, İmam-ı Gazalî/Dâru'l-Kütübü'l-ilmiyye/Beyrut, TEKDAV Gazalî Özel Sayısı 2000, Dr. Nuri Topaloğlu, Selçuklu Devri Muhaddisleri, Diyanet İ.B.Y. 1998. Murtezâ

Zebîdî, İthafu's-Sâdeti'l-Müttakîn/Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye/Beyrut.
Gazâlî'nin Sancar ile görüşmesi ve ona yazdığı belirtilen mektup için bkz: M. Şerefeddin, Sancar ve Gazali Dâru'l-Funûn ilahiyat Fak. Mec. Sene:1, Sayı:1, 42-51.

Gazâlî, kitabın içinde "Dördüncü Esas (Asıl)" adlı bölümü işlerken, sultanın gazap hâlinde ne yapması gerektiğini özetle ifade ederek: "Biz bu konuyu Rub'ul-Muhli-kâtı'n Gazap Kitabında açıkladık" demesi, bu eserin İh-ya'dan sonra kaleme alındığını göstermektedir. Çünkü bahsettiği bölümler İhya'dadır. Gazâlî, İhya isimli kitabını Nizamiye medresesinden ayrılış döneminde yazmıştır. Bu dönemde ise Sultan Melikşah öldürülmüş, yerine Sultan Sancar geçmişti. Bu açıdan bakıldığında da kitabın Sultan Sancar'a yazıldığı kanaatine varılabilir. Burada önemli olan, kitabın veya risalenin kime yazıldığı değil, bu kitapta ve risalede ne yazıldığıdır. Bu kitap, her iki sultana yazılan mektup ve nasihatlerin bir araya getirilmesi ile de oluşmuş olabilir.
Keşfu'z-Zunûn'da da anlatıldığı gibi Eserin aslı Farsça dır.4 Elde mevcut olmayan bu Farsça eserin Arapça'ya tercümeleri, matbu ve el yazma olarak mevcuttur.5 Eserin Farsça olarak yazılmasının sebebi; Selçuk-
Keşfu'z-Zunûn'un et-Tibru'l-Mesbûk fîNasîhati'l-MülûkKUabt hakkındaki bilgileri aynen nakletmek istiyoruz: "Kitab, Ebu Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazalî (ö. H.505-M.1111) tarafından Farsça olarak Selçuklu Sultanı Muhammed b. Melikşah'a yazılmıştır. Daha sonraları bazıları onu Arapça'ya tercüme etmiştir. Türkçe'ye çevirisi ise Aşık Çelebi diye meşhur olmuş Muhammed b. Ali tarafından yapılmıştır. Yine aynı eserin Türkçe'ye çevirisi Sultan Süleyman Han'ın oğlu Beyazıt Han'ın tabilerinden Alâi b. Muhib eş-Şerif eş-Şîrâzî tarafından yapılmış ve "Netîcetü's-Sülûk" olarak adlandırılmıştır. Bu kitab, Gazâlî'nin Muhammed b. Melikşah'a nasihatlerini içeren bir mukaddimeden, iki makale ve yedi babtan oluşmaktadır. Yapılan bu çeviride eserin aslında olmayan bir çok ekler de mevcuttur." Kitabın elimizde ki nüshası Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye/Beyrut, 1988 baskısıdır.

luların samimiyetle bağlandıkları İslam dinini kendi örf ve adetleriyle kaynaştırıp bağdaştırmalarıdır. Bunun neticesinde Selçuklular Uygur alfabesini terk ederek Arap harflerini kullanmaya başlamışlar, Arapça'yı ilim ve din, Farsça'yı edebiyat, Türkçe'yi de devlet dili olarak kullanmışlardır. Selçuklu sultanlarının kültür hayatında Farsça'yı

kullandıkları bir dönemde Gazâlî'nin onlara takdim edeceği bir kitabı Farsça olarak yazmış olmasının daha uygun olduğu kanaatindeyiz...
Hüseyin Okur

MUKADDİME

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla; Huccetü'l-İslam İmam-ı Gazâlî'den Sultan Melikşah'a:

Ey doğunun ve batının sultanı! Şunu bil ki: Allah (c.c) sizlere zahirî ve bâtınî bir çok nimetler vermiştir. Size gereken, Allah'a (c.c) şükretmek ve bunu yaymaktır. Kim Allah'ın nimetlerine şükretmezse, elinden alınır; kıyamet gününde de şükür ve kulluktaki kusurundan dolayı rezil rüsva olur.

Akıllı insanların nazarında, ölüm ile yok olan hiçbir nimetin değeri ve kıymeti yoktur. Ömür çok uzun olsa bile, tükendiği zaman, insana bir faydası olmaz. Zira Hz. Nuh (a.s) bin küsur sene yaşadı, ölümünden bu zamana kadar yaklaşık beş bin sene geçti ama sanki o, hiç yaşamamış gibidir.

Kıymetli nimet, dünyada insandan gece gündüz ay-rılmayıp ahirette de devam eden nimettir. Bu nimet, ebedi saadetin tohumu olan iman nimetidir. Allah (c.c) bu nimeti sizlere bahsetmiştir. Temiz olan kalbinize iman tohumunu ekmiş, o tohumu geliştirip büyütmeniz için size imkan vermiştir. O tohumu, kökleri yerin en derinliklerine, dalları ise gökyüzünün en yüksek tabakala-

rina ulaşacak bir ağaç olana kadar itaat suyu ile sulamanızı size emretmiştir. Yüce Allah'ın şu ayeti, bu anlattıklarımıza bir şahittir: "Görmedin mi Allah nasıl bir temsil yaptı? Temiz kelimeyi/tevhidi, hoş bir ağaca benzetti. O ağacın, kökü yerde sabit, dalı budağı gökyüzündedir.m

İman ağacının kökleri kalpte sabitleşmez, dalları da itaat ile kuvvetlendirilip sağlam hâle getirilmezse, üzerine ölüm rüzgarları estiğinde, yıkılma tehlikesinden korkulur. Zayıf bir iman son nefeste kökünden kopar. Bu durumda, Allah muhafaza etsin, kul imansız kalır ve elinde hiçbir iyilik olmaksızın Rabbinin huzuruna çıkar.

Ey sultan! Şunu bil ki, bahsettiğimiz bu ağacın on kökü ve on dalı vardır. Kökü kalp ile imandır, dalları ise azalarla amel etmektir. Ne zaman ki, yüksek meclisiniz tarafından kabul edilir veya zat-ı âliniz ile karşılaşırsak, bu iman ağacını geliştirip büyütmeniz için gerekli olan bu on esası ve on dalı size açıklarım.

Ey sultan! Bu ağacın gelişip büyümesi, haftanın bir gününü sırf Allah'a ibadet için ayırman ve ahiret ameli ile meşgul olman ile mümkün olur. Ayıracağın bu gün Cuma günüdür. Çünkü Cuma, müminlerin bayramıdır. O günde öyle bir saat vardır ki, iyi bir niyet ve temiz bir kalp ile dua yapıldığında, Allah (c.c) kulun istediğini verir, onun hacetini giderir, duasını boşa çıkarmaz.
Haftanın bir gününü Rabbine ayırsan ne olur!
6 İbrahim 14/24
Bu söylediğimi şu örnek üzerinde düşün: Sen bir hizmetçine haftanın diğer günlerindeki kusurlarını affedeceğini söyleyerek, bir gününü tamamen sana ayırmasını istesen; hizmetçin de bugünde yapacağı hizmette kusur etse, sen ona nasıl davranırsın? Bununla beraber sen onu yaratmadın; o senin sadece bir hizmetçindir.
Ey sultan! Unutma ki, sen Yüce Yaratıcıya ait bir mahluksun. Hizmetçin senin mecazen kölen iken, sen Rabbinin gerçek manada kölesisin. Sen hizmetçinden nefsin için ne bekliyorsan; Rabbine karşı öyle davranman gerektiğini kabul et!
Cuma gecesinden oruca niyet et! Buna perşembeyi de katarsan güzel olur. Cuma günü sabah erken kalk, guslünü al! İbadet elbiseni giy; giydiğin elbise şu üç sıfatı taşısın:
1- Helal maldan olsun,
2- Saf ipek olmasın,
3- Kendisiyle namazın caiz olacağı şekilde temiz olsun.
Yazın ve kışın, mevsime göre ve tavazuya uygun elbiseler giyin. Yukarıdaki üç şartı taşımayan elbiselerden Allahu Teala razı değildir. Sabah namazını cemaatle kıl! Güneş doğana kadar konuşma, yüzünü kıbleden çevirme!
Tespihini eline al, bin defa kelime-i tevhid zikri çek!
Güneş doğunca birisine emret, bu kitabı sana okusun. Hatırında kalması için her Cuma buna devam et-
m

rina ulaşacak bir ağaç olana kadar itaat suyu ile sulamanızı size emretmiştir. Yüce Allah'ın şu ayeti, bu anlattıklarımıza bir şahittir: "Görmedin mi Allah nasıl bir temsil yaptı? Temiz kelimeyi/tevhidi, hoş bir ağaca benzetti. O ağacın, kökü yerde sabit, dalı budağı gökyüzündedir.^ İman ağacının kökleri kalpte sabitleşmez, dalları da itaat ile kuvvetlendirilip sağlam hâle getirilmezse, üzerine ölüm rüzgarları

estiğinde, yıkılma tehlikesinden korkulur. Zayıf bir iman son nefeste kökünden kopar. Bu durumda, Allah muhafaza etsin, kul imansız kalır ve elinde hiçbir iyilik olmaksızın Rabbinin huzuruna çıkar. Ey sultan! Şunu bil ki, bahsettiğimiz bu ağacın on kökü ve on dalı vardır. Kökü kalp ile imandır, dalları ise azalarla amel etmektir. Ne zaman ki, yüksek meclisiniz tarafından kabul edilir veya zat-ı âliniz ile karşılaşırsak, bu iman ağacını geliştirip büyütmeniz için gerekli olan bu on esası ve on dalı size açıklarım.

Ey sultan! Bu ağacın gelişip büyümesi, haftanın bir gününü sırf Allah'a ibadet için ayırman ve ahiret ameli ile meşgul olman ile mümkün olur. Ayıracağın bu gün Cuma günüdür. Çünkü Cuma, müminlerin bayramıdır. O günde öyle bir saat vardır ki, iyi bir niyet ve temiz bir kalp ile dua yapıldığında, Allah (c.c) kulun istediğini verir, onun hacetini giderir, duasını boşa çıkarmaz.

Haftanın bir gününü Rabbine ayırsan ne olur!

6 İbrahim 14/24

Bu söylediğimi şu örnek üzerinde düşün: Sen bir hizmetçine haftanın diğer günlerindeki kusurlarını affedeceğini söyleyerek, bir gününü tamamen sana ayırmasını istesen; hizmetçin de bugünde yapacağı hizmette kusur etse, sen ona nasıl davranırsın? Bununla beraber sen onu yaratmadın; o senin sadece bir hizmetçindir.

Ey sultan! Unutma ki, sen Yüce Yaratıcıya ait bir mahluksun. Hizmetçin senin mecazen kölen iken, sen Rabbinin gerçek manada kölesisin. Sen hizmetçinden nefsin için ne bekliyorsan; Rabbine karşı öyle davranman gerektiğini kabul et!

Cuma gecesinden oruca niyet et! Buna perşembeyi de katarsan güzel olur. Cuma günü sabah erken kalk, guslünü al! İbadet elbiseni giy; giydiğin elbise şu üç sıfatı taşısın:

1- Helal maldan olsun,
2- Saf ipek olmasın,
3- Kendisiyle namazın caiz olacağı şekilde temiz olsun.

Yazın ve kışın, mevsime göre ve tavazuya uygun elbiseler giyin.

Yukarıdaki üç şartı taşımayan elbiselerden Allahu Teala razı değildir.

Sabah namazını cemaatle kıl!

Güneş doğana kadar konuşma, yüzünü kıbleden çevirme!

Tespihini eline al, bin defa kelime-i tevhid zikri çek!

Güneş doğunca birisine emret, bu kitabı sana okusun. Hatırında kalması için her Cuma buna devam et-

sin. Okuyucu okumasını bitirince dört rekat namaz kıl! Cuma günü bu namazın sevabı çok büyüktür.
Kuşluk vaktine kadar teşbih çek.
Bundan sonra tahtında iken veya yalnız kaldığında çokça salavat getir.
O günde mümkün olduğu kadar sadaka ver!
Haftanın Cuma gününü Yüce Allah'a tahsis et ki bu amelin, diğer günlerdeki günahlarını temizlesin.

Giriş

İTİKADÎ ESASLAR

Birinci Esas Allah'ın (c.c) Varlığı

Ey sultan! Şunu biliniz ki; sizler yoktan yaratılmış bir varlıksınız. Sizin bir yaratanınız var. O, bütün alemin ve içindeki varlıkların yaratıcısıdır.
O, tekdir, ortağı ve dengi yoktur. Varlığı ezelidir; zamanla yok olmaz. O, ebedidir; bu ebediliğinin bir sonu yoktur. O'nun ezelde ve ebedde varlığı vaciptir. Varlığı için yokluk düşünülemez. O, kendi zâtı ile kâimdir; O'nun kimseye ihtiyacı yoktur. Fakat her şey O'na muhtaçtır.
Yüce Allah'ın varlığı kendindendir. Mevcut olan her şey O'nunla var olmuş ve hayat bulmuştur.

İkinci Esas Yaratıcıyı Tenzih

Allah'ın (c.c) bir sureti ve benzeri yoktur. O, bir yere inmez, bir kalıba girmez. O, nasıl, ne kadar, niçin, neden? gibi sorularla bilinecek hâllerden uzak ve yücedir.
O, hiçbir şeye benzemez, hiçbir şey de O'na benzemez. Akla, hayale ve fikre gelecek bütün hayallendirme, şekillendirme ve sıfatların tümünden uzaktır, yücedir. Çünkü bu gibi sıfatlar yaratılmışlar içindir. Allah (c.c) her şeyin yaratıcısıdır; bu sıfatlarla vasıflanamaz.
Allah (c.c) bir mekanın içinde veya üstünde değildir; mekan O'nu kuşatamaz.
Alemde olan her şey Arş'ının, Arş'ı da kudretinin altındadır. O, Arşı yaratmadan önce de mekandan münezzehti. Arş, Allah'ın (c.c) taşıyıcısı değildir. Bilakis Arş ve üzerindeki her şeyi Allah'ın (c.c) lütfü ve kudreti taşımaktadır.
Yüce Allah Arş'a istiva etmiştir; bu istiva, bir yere yerleşmek, bir şeye dokunmak, bir yerde karar kılmak, bir şeyin içine girmek ve bir yerden diğerine intikal etmek gibi bir durum değildir; istiva, bütün bunlardan uzak bir şekilde olmuştur.7

Bununla birlikte Yüce Allah, Arş'ın ve yerin derinliklerine kadar her şeyin üzerindedir. O aynı zamanda her varlığa o varlıktan daha yakındır; O, uzak ve yakın her
İmam-ı Gazalî, "Rahman, Arş'ı istiva etmiştir" Tâ-Hâ 20/5 ayetinin izahını yapmaktadır. Ayetin izahı için bkz: Araf 7154
O'nun, dünyada (akıl ve kalp ile) varlığı bilinir;
ahirette ise cemali
görülür. Bu görülme,
bizim O'nu dünyada
bildiğimiz gibidir;
bunun bir benzeri ve
misli yoktur; çünkü bu
görme, dünyadaki ~ görmeye benzemez.
şeye ve insana can da-marından daha yakındır.
O'nun her şeye gücü yeter. O, her şeye şahittir. O, her istediğini yapar.
O'nun Cemal ve Celal sıfatları zatından ayrılmaz, ezelidir.
O, zatı itibariyle zamanla yok olmaktan ve bir yerden bir yere, bir halden diğerine intikal etmekten uzaktır.
O, daha fazla kemal hâli elde etmekten de uzaktır; Yüce Allah, bütün kemal sıfatlara sahiptir; bir noksanı ve kusuru yoktur ki, zamanla onu tamamlayıp olduğundan daha kamil olsun.
O'nun, Arş'ı yaratmadan önce de, yarattıktan sonra da bir mekana ihtiyacı yoktur. O, şu anda, ezelde sahip olduğu sıfatlara sahiptir; O'nun sıfatlarında bir değişme, gelişme, artma veya başkalaşma gibi şeyler düşünülemez. O, yaratıklara ait bütün sıfatlardan yüce ve uzaktır.
O'nun, dünyada (akıl ve kalp ile) varlığı bilinir; ahirette ise cemali görülür. Bu görülme, bizim O'nu dünyada bildiğimiz gibidir; bunun bir benzeri ve misli yoktur; çünkü bu görme, dünyadaki görmeye benzemez.
O'nun benzeri ve dengi olan hiçbir şey yoktur.
O, her şeyi işiten ve görendir.

Üçüncü Esas Allah'ın Kudreti
Allah (c.c) her şeye kadirdir; her ne isterse yapmaya gücü yeter. O'nun mülkü sonsuzdur. O'nun için herhangi bir acizlik ve noksanlık düşünülemez. O, dilediğini yapmıştır ve bundan sonra da dilediğini yapar.
Yedi kat gök ve yer, Kürsü ve Arş O'nun kudret elinde, kahrı, hükmü ve dilemesi altındadır.

Mülkün gerçek sahibi O'dur; O'nun mülkünden başka bir mülk; O'nun saltanatından başka bir saltanat yoktur.
O, zalimlerin ve kafirlerin hakkında söylediği bütün şeylerden yüce ve uzaktır.

Dördüncü Esas Allah'ın İlmi

Allah (c.c) bütün mevcut oları ve bilinen şeyleri bilir. O'nun ilmi, her şeyi kuşatmıştır. Yerin derinliklerinden göklerin nihayetine kadar olan her şeyi, O'nun ilmi kuşatmıştır. Çünkü eşya, O'nun ilmi ile ortaya çıkmıştır. Yüce Allah, hepsini iradesiyle yaratmış, kudretiyle var etmiştir.
Yüce Allah, çöldeki kum tanelerinin, yağan yağmur damlalarının ve ağaç yapraklarının sayılarını bilir. Kalplerdeki gizli düşünceleri de...

Rüzgarın ve havanın bütün hareketleri O'nun ilmi dahilinde olmaktadır. O, gökte ne kadar yıldız olduğunu bilir.
Bu alemde olan her şey, O'nun iradesiyle ve dilemesiyle olmuştur. Az veya çok, küçük veya büyük, hayır veya şer, faydalı veya zararlı, fazla veya noksan, rahatlık veya sıkıntı, sıhhat veya hastalık ne varsa her şey O'nun hükmü, tedbiri, dilemesi ve takdiri ile meydana gelmektedir.
İnsanlar, cinler, melekler ve şeytanlar; hepsi, ufacık bir şeyi yerinden oynatmak, onu bir yerde tutmak, onda noksanlık veya fazlalık meydana getirmek isteseler, Allah (c.c) istemedikçe buna güç yetiremezler.
Allah'ın (c.c) dilediği olur, dilemediği olmaz. Olmuş, olan ve olacak her şey O'nun emri, tedbiri ve hükmü iledir.

Beşinci ve Altıncı Esas

Allah'ın İşitmesi ve Görmesi
Yüce Allah, mevcut olan her şeyi bilir; işitilebilecek her şeyi işitir; görülebilecek her şeyi görür. O, her şeyi aynı anda tek bir işitme ile işitir ve tek bir görme ile görür. O, karanlık gecede karıncanın yürüyüşünü görür; ayağının sesini işitir. Toprak altında gezinen bir kurtçuğun ayak sesleri, O'nun işitmesinden gizli kalmaz.

O'nun işitmesi kulak, görmesi de göz ile değildir. O'nun bilmesi de düşünme ile olmaz. O'nun işleri herhangi bir alet, aracı ve destek olmadan meydana gelir. O, bir şeye: "Ol!" der; o da ilahi iradenin istediği gibi oluverir.

Yedinci Esas Allah'ın Kelamı/Konuşması

Allah'ın (c.c) emri bütün mahlukat üzerinde geçerli ve bağlayıcıdır. Müjde ve azaplarının hepsi haktır. Emri, kelamıdır. O, bilen (Alim), irade eden (Mürîd), her şeye gücü yeten (Kadir), işiten (Semi1), gören (Basîr) olduğu gibi; konuşur ve söz söyler (Mütekellimdir).
O'nun konuşması; boğaz, dil, ağız ve dişlerle değildir.
Kur'an, Tevrat, İncil, Zebur ve diğer peygamberler (a.s) üzerine inen bütün kitapların hepsi Allah'ın (c.c) kelamıdır.
Kelam O'nun sıfatıdır. Bütün sıfatları ezelidir, başlangıcı yoktur.
İnsan, bir harf ve sesle konuşur; Allah'ın konuşması ise ses ve harflerle olmaz; O bu tür konuşmadan yüce ve uzaktır.

Sekizinci Esas Allah'ın Fiilleri
Alemde olan her şey Allah'ın (c.c) mahlukudur. Yüce Allah'ın bir yaratanı ve ortağı yoktur. O, tek yaratıcıdır. Sıkıntı, hastalık, fakirlik, acizlik ve cehalet nevilerinden her ne yarattıysa bu O'nun adaletindendir.
O'nun yaptıklarında zulüm yoktur. Zalim; başkasının mülkünde tasarruf edendir. Halbuki Allah (c.c) sadece kendi mülkünde tasarruf etmektedir. Bu mülk içinde O'nun ile beraber hiçbir mâlik/sahip yoktur. Var olan her şeyin mülkü O'na aittir. O, benzersiz ve ortaksız bir Mâliktir/sahiptir.
Allah'ın (c.c) fiillerine, yaptıklarına, tecelli ve hükümlerine hiç kimsenin "niçin ve nasıl"şeklinde bir itiraz hakkı yoktur. Fiillerinde hüküm ve emir O'na aittir. Bütün kulların, O'nun yaptıklarına ibret ve teslim nazarıyla bakıp hükmüne karşı rıza göstermekten başka çaresi yoktur.
O'nun yaptıklarında zulüm yoktur. Zalim;
başkasının mülkünde tasarruf edendir. Halbuki
Allah (c.c) sadece kendi mülkünde tasarruf
etmektedir. Var olan her şeyin mülkü O'na aittir.

Dokuzuncu Esas Ahirete İman
Allahu Teala alemi iki şeyden yarattı; ceset ve ruh. Cesedi de bu alemden ahireti için azık toplaması amacıyla ruhun mekânı yaptı. Her ruha ceset içerisinde belirlenmiş bir süre biçti. Bu sürenin sonu eksiksiz, noksansız ruhun ecelidir.
Ecel ânı geldiğinde ruh ile ceset birbirinden ayrılır. Ceset, kabre konulduğu zaman Münker ve Nekîr'in suallerine cevap verebilmesi için, ruh cesede iade edilir. Bu iki melek korku veren iki büyük melektir. "Rabbin kim?", "Peygamberin kim?"diye sorarlar. Kul cevap veremezse onu cezalandırır, kabrini akrep ve yılanlarla doldurur.

Kıyamet, büyük hesap günüdür. Sur'a ikinci defa üfü-rülmesinin ardından ruh, tekrar cesede iade edilir.8 Amel defterleri açılır, her insan kendi amel defterine bakar, yaptıklarını görür.

Kişinin ölümü ile beraber ruh, cesetten ayrılır. Bu ayrılış kabre kadardır. Yukarıda da anlatıldığı gibi ölü, kabre konulduktan sonra ruh, sual meleklerinin sorularına cevap verebilmesi için tekrar cesede iade edilir. Neticede kişinin kabri, ya cennet bahçesi ya da cehennem çukuru olur. Bu durum kıyametin kopuşuna kadar devam eder. Sur'un birinci defa üfürüimesiyle her şey yok olur. Böylelikle ruh, gerçek manada cesetten ayrılır. İnsanların mahşerde toplanması, yani amellerin hesabının sorulacağı günün gelmesiyle, birinci sur'un tesiriyle yok olan ceset, takdiri ilâhiyle tekrar diriltilir. Bu, insanın Adem (a.s)'ın yaratılışından sonraki ikinci dirilişidir. İşte ruhun, gerçek manada ikinci defa cesede iade edilmesi o zaman olur.

L

Peygamberlerin, alimlerin ve salihlerin şefaatına nail olanlar, affedilir; şefaatçisi olmayanların zerre kadar da olsa imanları varsa, günahları kadar ceza görüp sonra cennete giderler.

J_

Kişinin amelleri terazide tartılır; herkes ne kadar sevap ve günah işlediğini görür. Sırat köprüsünden geçmek bundan sonradır.
Sırat, kıldan ince kılıçtan keskin bir köprüdür. Bu dünyada doğru yolda olup, salih amel işleyenlere sırattan geçmek kolaydır. Eğer gidişatı güzel değil, salih amellerden yoksun, Mevlâ Teala'ya âsi olmuş bir şekilde gelirse, sırattan geçemez ve cehenneme düşer.
Herkes sıratta durdurulur ve yaptıklarından sorulur. Doğrulara doğruluklarından sorulur. Riyakarlar ve münafıklar imtihandan geçirilir; halkın önünde rezil olurlar.
İnsanlardan bir topluluk hesapsız cennete girer. Bir kısmı kolay ve müsamahalı, bir kısmı da, zorlu bir hesaba tâbi tutulurlar. Daha sonra kafirler kurtuluş bulamayacakları bir şekilde cehenneme sevk edilirler. İtaatkar müslümanlar cennete, âsiler ise cehenneme girerler.
Peygamberlerin, alimlerin ve salihlerin şefaatına nail olanlar, affedilir; şefaatçisi olmayanların zerre kadar da olsa imanları varsa, günahları kadar ceza görüp sonra cennete giderler.

Onuncu Esas Hz. ResûJullah'a (s.a.v) İtaat
Allah (c.c), insanın saadetine veya asiliğine sebep olacak olan fiil, hâl, kazanç ve amelleri, kulun aklının ve idrakinin anlamakta yetişemeyeceği ilâhi bir takdir üzerine yaratmıştır. Bunun için Allah (c.c) kendi fazlı ve kereminden bir hikmetle melekleri yarattı. Onları, kendi katında seçkin olan insanlara gönderdi; bu seçkin kullar peygamberlerdir.
Allah (c.c), insanlara ebedi saadetin yollarını öğretmek amacıyla peygamberlerini gönderdi; bunu hesap günü insanların: "Bize doğru yolu gösterecek kimse gelmedi" şeklinde bir itiraz ve bahaneleri kalmasın diye yaptı.
Yüce Allah son peygamber olarak da peygamberimiz Muhammed Mustafa'yı (s.a.v) gönderdi. Onu müjdeleyi-ci ve uyarıcı yaptı. Onun peygamberliğini en yüksek dereceye ulaştırdı. Onu peygamberler halkasının en sonuncusu (Hâtemu'l-Enbiya) yaptı. Ondan sonra peygamber yoktur.
Allah (c.c), insanların ve cinlerin tümüne Hz. Muham-med'e (s.a.v) itaat ile tabi olmasını emretti. Onu, öncekilerin ve sonrakilerin efendisi yaptı. Onun ashabını diğer peygamberlerin ashaplarından daha hayırlı yaptı. Allah'ın selamı ve rahmeti hepsinin üzerine olsun.

İman Ağacının Dalları

Ey sultan! Şunu biliniz ki, insanın kalbinde marifet ve itikattan her ne varsa imanın aslından elde edilmektedir. İnsanın yedi azasında itaat ve adalet çeşidinden meydana gelen her şey, imanın dalları yani meyveleridir. Soluk ve cansız olan dallar imanın zayıflığına işarettir. Böyle zayıf bir iman, ölüm anında kalpte sabit kalmaz. Unutmayınız ki, bedenin ameli kalpteki imanın belirtisidir. Haramlardan sakınmak, farzları eda etmek iman ağacının dallarıdır. Bunlar da iki kısımdır:
1- Namaz kılmak, oruç tutmak, haccetmek, zekat vermek; içki içmekten, haram yemekten sakınmak gibi, kişi ile Rabbi arasında olan işler.
2- Adalete riâyet etmek, zulmü önlemek gibi, kişi ile diğer insanlar arasında olan işler.
İnsanlarla muameleJerinizde daima kendinizi bir vatandaş, diğerinin de sultan olduğunu düşünerek hareket
etmelisiniz.

Allah (c.c) ile sizin aranızda yapmaya mecbur olduğunuz asıl şey; emirlerine itaat ve yasaklarından sakın-manızdır.

Siz güvendiğiniz bir hizmetçinizde neleri ararsınız? O zaman Rabbinize karşı görevlerinizi unutmayınız.
İnsanlarla muamelelerinizde daima kendinizi bir vatandaş, diğerinin de sultan olduğunu düşünerek hareket ediniz.
Şunu biliniz ki, sizinle Allah (c.c) arasında olan şeylerin affedilmesi mümkündür. İnsanlara zulüm olan işlere gelince, Allah (c.c) onun hakkını kıyamete kadar sizden kaldırmaz. Bunun tehlikesi çok büyüktür. Adaletli ve insaflı sultanlardan başkası bu büyük tehlikeden emin olamaz. Adaletin ve insafın kıymeti o zaman bilinir.
Unutma! Adalet ve insaf, iman ağacının dalları ve meyveleridir.

ADALETİN ESASLARI

Birinci Esas

Saltanat ve İdarenin Önemi
Ey sultan! Önce, insanları idare etmenin kıymetini biliniz; onun tehlikelerini de öğreniniz. Çünkü liderlik büyük bir nimettir. Eğer onu hakkıyla yerine getirirseniz, kendisinden sonra başka mutluluk düşünülemeyen bir saadete ulaşırsınız. Şayet onun hakkını yerine getirmeyip zulümden geri durmazsanız, kendisinden sonra ancak kafirliğin olabileceği bir bedbahtlığa düşersiniz.
Devlet idaresinin kıymet ve büyüklüğü hakkında peygamberimiz (s.a.v) şöyle buyurmuştur:
"Sultanın bir günlük adaleti, Allah'a (c.c) karşı yapacağı yetmiş yıllık nafile ibadetinden daha üstündür.^
İbnu Abbas'dan (r.a) rivayet edilen başka bir hadiste şöyle buyrulmuştur:
9 Taberâni, Mucemu'l-Kebîr, No: 11932; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, 5/198 el-Müttakî, Kenzu'l-Ummâl, 6/14624; Münzirî, et-Terğib ve't-Terhib, 3/3228.

"Allah'ın (c.c) gölgesinden başka hiçbir gölgenin bulunmadığı Kıyamet gününde, Yüce Allah şu yedi sınıf insanı kendi gölgesinde gölgelendirilir:
1- Emri altındakilere adil davranan lider.
2- Rabbine ibadet ile yetişen genç.
3- Kendi çarşıda iken, kalbi mescitlere bağlı olan adam.
4- Birbirlerini Allah (c.c) için seven iki kişi.
5- Yalnız basınayken Allah'ı (c.c) zikredip ağlayan kimse.
6- Hoşlandığı, güzellik sahibi bir kadının kendisini zina için çağırmasına karşılık: "Hayır yapamam; Ben Allah'tan korkuyorum" diyen adam.
7- Sağ eli ile verdiği sadakayı, sol eli bilmeyecek kadar gizli veren kişi."" °

Resûlullah (s.a.v) bir başka hadis-i şerifinde şöyle buyurmuştur: "İnsanların Yüce Allah'a en sevimlisi ve en yakın olanı, adaletli liderdir. O'nun en çok buğzettiği ve (dergah-ı izzetinden) uzak tuttuğu kişi de, zalim liderdir."*^

10 Buhârî, Ezan, 36 (No: 660); Müslim, Zekat, 91 (No: 1031); Âhmed b. Hanbel, el-Müsned, 2/439; Tirmizî, Zühd, 53 (No: 2391); İbnu Hıb-ban, es-Sahih, No: 4469. Münzirî, et-Terğîb ve't-Terhîb, Kitâbu'l-Ka-dâyâ ve'l-İmâret, No: 3223. " Tirmizî, Ahkâm, 4 (No: 1329); Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 3/22, 55;
Ebu Ya'la, el-Müsned, No: 1003; el-Müttakî, Kenzu'l-Ummâl, No: 14608.

Bir diğer hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur:
"Nefsimi kudret elinde bulunduran Allah'a yemin olsun ki; Allah, adaletli sultanın amelini halkının ameli derecesine yükseltir. Adaleti müddetince kıldığı her namazın sevabı yetmiş bin rekat namaza denktir."12

Durum böyle olduğuna göre; kişi için liderlik nimetinden daha büyük nimet yoktur. Onun ömrünün bir saati, başkasının ömrünün tamamı gibi kıymetlidir. Kim ki, bu nimetin kıymetini bilmez, zulüm ve nefsinin nevası ile meşgul olursa; onun Allah'ın (c.c) düşmanları arasında olmasından korkulur.

İbnu Abbas'ın (r.a) anlattığına göre; Resûlullah (s.a.v) bazı günler Kabe'nin kapısındaki halkayı tutar ve etrafındaki Kureyş topluluğuna şöyle seslenirdi:
"Ey Kureyş büyükleri! Emriniz altındakilere üç şeyle muamele ediniz:
1- Sizden merhamet istedikleri zaman merhamet ediniz,
2- Hüküm verdiğiniz zaman adaletli olunuz,
3- Söylediklerinizi yapınız.

12 Bu manadaki bir haber için bkz: Ebu Tâlib el-Mekkî, Kûtu'l-Kulûb, İman ve İslam böl. (Dâru's-Sadır-Beyrut, 2001.) Âdil liderin faziletleri hakkındaki hadisler için bkz: Taberânî, Mucemu'l-Kebîi', No: 11220; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 5/42, 49; Heysemî Mecmau'z-Zevâid, No: 9083, 9085, 9086.

Kim bunları yapmazsa, Allah'ın (c.c) ve meleklerinin laneti onun üzerinedir. Onun, farz ve nafile ibadetleri de makbul olmaz."13

Resûlullah (s.a.v): "Allah'ın laneti iki kişi arasında haksız olarak hüküm verenin üzerine olsun" buyurmuşlardır."14

Bir başka hadisinde şöyle buyurmuştur: "Allah (c.c) şu üç kişiye bakmaz:

1- Yalancı ve zalim başkana,
2- Zina eden ihtiyara, 3-Kibirli fakire*5
Bir gün Resûlullah Efendimiz (s.a.v) sahabelerine şöyle buyurmuştur: "Sizden sonra öyle günler gelecek ki doğunun ve batının kapıları önünüze açılacak ve oranın nimetleri sizin elinize kadar ulaşacak; takvaya devam eden ve emaneti koruyanların dışında, oralarda çalışan (vali, memur, işçi vs.) herkes cehenneme girecektir."w

13 Lafızları biraz farklı olarak bkz: Ahmed b. Hanbel, 3/129; Münzirî, et Terğîb ve't-Terhîb, No: 3237-3239; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, 5/192.

14 Bkz: Ebu Dâvûd, Akdiye, No: 3573. İbni Mâce, Kitâbu'l-Ahkâm, No: 2315. Îcâz'ul-Vuûd bi-Zevâidi Ebi Davûd, No: 1188. Aynı manadaki bir hadis için bkz. Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, Kitâbu'l Ahkâm, No: 7031, Ebu Ya'lâ, el-Müsned, No: 5299.

15 Nesaî, Zekat, 77 (2574-2575); Müslim, İman, 172; ibnu Hıbban es-Sahih, No: 5532; Münzirî, et-Terğîb ve't-Terhîb, No: 3233; Heysemi, Mecma'uz-Zevâid, No: 9269.

16 Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 5/366-367; Heysemî, Mecma'uz-Zevâid, No: 9179.

"Allah'ın (c.c), kullarının işlerini görmek için başkan yaptığı bir kul; hizmet etmez, onlara nasihatte bulunmaz ve kendilerine şefkatli davranmazsa Allah (c.c) ona cenneti haram kılar. Müslümanların işlerini üstlenen kişi, onları kendi ailesi gibi korumazsa; cehennemdeki yerine hazırlansın.*7
'İki kişi benim şefaatimden mahrumdur; zalim başkan ile, dine bidat sokan müslüman.*8
"Kıyamet gününde en şiddetli azaba uğrayacak olanlar, halkın işlerini üstlenen (ve onlara zulüm eden) başkanlardır.*9
Efendimiz (s.a.v) bir başka hadisinde şöyle buyurmuştur;
"Allah (c.c) şu beş kişiye gazap eder:
1- Halkının kendisine itaat etmesine rağmen onlara zulmeden insafsız başkan,
2- Kendisine itaat edilmesine rağmen kuvvetli ve zayıfı bir tutmayan adaletsiz başkan,
3- Ailesine, Allah'a (c.c) itaati emretmeyen, din işlerini öğretmeyen, nereden karınlarını doyurduğunu önemsemeyen aile reisi,
4- Çalıştırdığı işçinin ücretini ödemeyen işveren.

17 Taberânî, Mucemu'l-Kebîr, 20/208; es-Sağîr, No: 465; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, No: 9075, 9076.

18 Taberânî, Mucemu'l-Kebîr, 20/214. JHeysemî, Mecma'uz-Zevâid, No: 9196; El-Müttakî, Kenzu'l-Ummâl, imaret, No: 14661.

19 Ebu Ya'lâ, el-Müsned, No: 1088; Heysemî Mecma'uz-Zevâid, No: 9004, Suyutî, Câmiu's-Sağîr, No: 663; Taberânî, Evsat, No :1618
1

5- Hanımının mehrini ödemeyen koca."20
Hikâye: Ömer b. Hattab (r.a) bir cenazeye katılmıştı. Tanınmayan bir adam da cenazede bulunuyordu. Cenaze namazı kılınıp ölü defnedildiği zaman, bu adam elini kabrin üzerine koydu ve şöyle dedi:
"Ey Allahım! Eğer sen bu adama azap edersen, bu senin hakkındır; çünkü sana isyan etti. Eğer merhamet edersen o senin affına muhtaçtır."
Daha sonra ölüye hitaben:
"Ey ölü! Eğer başkan, bakan ve yardımcısı, yazıcı, nazır, vergi toplayıcısı değil isen sana müjdeler olsun!"
Bunları söyledikten sonra gözlerden kayboldu. Hz. Ömer (r.a) onu çağırttı fakat, adam bulunamadı. Hz. Ömer (r.a): "Bu gelen Hızır'dı (a.s) bize uyarı için gelmişti." dedi.
Peygamber Efendimiz (s.a.v):"Görevinin hakkını yerine getirmeyen amirlere, başkanlara ve yardımcılarına yazıklar olsun. Onlar kıyamet günü saçlarının perçeminden tavana asılırlar, daha sonra cehenneme sürülürler. Bu azabı görünce: 'Keşke hiç başkanlık yapmasaydık' derlet demiştir.
20 Hadisin ilk kısmı için bkz: Bezzâr, el-Bahru'z-Zehhar, No: 1352; Ebu Ya'iâ, Müsned, No: 1091; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, No: 7011-7014. Son kısımları için bkz: Ebu Ya'lâ, Müsned, No: 6682; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 2/350; Bezzâr, el-Bahru'z-Zehhar, No: 1429; Heysemi, Mecmau'z-Zevaid, No: 6456, 6457, 6458.
21 Biraz farklı rivayetlerle bkz: ibnu Hıbbân, es-Sahih, No: 4466; Hakim, Müstedrek, 4/91; Münzirî, et-Terhîb ve't-Terhîb, Kitâbui-Kazâ, No: 3209-3220.
"Öşür (Topraktan elde edilen mahsulün belirli bir kısmının zekat olarak verilmesi) işlerine memur edilen kişi, kıyamet günü elleri boynuna bağlı olarak getirilir; görevinde dürüst ve adil davranmış ise elleri çözülür, yoksa daha sıkı bağlanır ve hesaba çekilir.™
Hz. Ali (r.a) şöyle demiştir: "Yerdeki hâkim, gökteki hâkimle (Yüce Allah ile) karşılaştığında vay hâline! Yalnız; halkına adil davranan, hak ile hükmeden, nefsine uymayan, akrabalarına meyletmeyen, korkudan veya (dünya servetine olan) aç gözlülüğünden dolayı hüküm değiştirmeyen,

Allah'ın (c.c) kitabını ayna kabul edip, gözünü ondan ayırmayan ve onda olan ile amel eden hâkim bunun dışındadır."
Liderlerin Yüce Allah'ın huzurundaki durumu hakkında Resûlulluh Efendimiz {s.a.v) şöyle buyurmuştur:
"Başkanlar kıyamet günü Allah'ın (c.c) huzuruna getirilir. Allah (c.c):
- Sizler benim yeryüzünde yarattıklarımın çobanları, mülkümün emanetçileri idiniz, buyurur ve sultanlardan birisine:
- Niçin kullarıma emrettiğim cezadan daha fazla ceza verdin? diye sorar; sultan:
- Ey Rabbim! Onlar sana âsi oldular, der. Cenab-ı Hakk:
- Senin kızgınlığının benimkinden daha fazla olması gerekmezi der. Daha sonra bir diğerine:

22 Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, Kitâbu'l-Hılâfet, No: 9045. Yakın lafızlarla bir rivayet için bkz: Bezzâr, el-Bahru'z-Zehhar, No: 1641.

- Niçin kullarıma benim emrettiğim cezadan daha azını uyguladın? diye sorar; o:
- Ey Rabbim onlara merhamet ettim, diye karşılık verir. Cenab-ı Hakk:
- Sen nasıl benden daha merhametli olabilirsin? der ve meleklerine:
- Benim hükmümü fazlalaştıran ve noksanlaştıran bu kimseleri alın cehennemin derinliklerine atın, buyurur.™
Sahabelerden Huzeyfe b. Yeman (r.a) der ki: "Salih olsun, olmasın, idarecilerden hiçbirine övgülerde bulunmam. Çünkü ben Resûlullah'ı (s.a.v) şöyle derken işittim:
'Kıyamet günü adil ve zalim liderler getirilir; Sırat köprüsünün üzerinde durdurulur. Hüküm vermede zulüm edenleri, rüşvet alanları, hasımlardan birisinin ifâdesine kulak verip diğerini dinlemeyenleri sallandırıp düşürmesi için Sırat'a emredilir. Bu emri alan Sırat da onları düşürür. Bunlar, cehennemin dibine varıncaya kadar yetmiş sene aşağıya düşerler.™
Şöyle anlatılır: Davud (a.s) geceleri kimsenin kendisini tanıyamayacağı bir kıyafetle dışarı çıkar; karşılaştığı insanlardan Davud'un durumunu sorardı. Bir gece Cebrail (a.s) insan şekline bürünerek ona yaklaştı, Davud (a.s):

23 El-Müttakî, Kenzu'l-Ummâl, Kitâbu'l-İmâret, No: 14769-14771.
24 Heyşemî, Mecma'uz-Zevâid, No: 9040, Taberâni, Mucemu'l-Kebîr. No: 1219, el-Evsât, No: 288.

- Davud hakkında ne düşünüyorsun? diye sordu. Cebrail (a.s):

- Davud güzel bir kuldur fakat, kendi çalışmasından ve elinin emeğinden yemeyip devlet hazinesinden yiyor" dedi. Davud (a.s) ağlayarak geri döndü ve Rabbine şöyle yalvardı:
- Ey Rabbim! Bana, kendi el emeğimle karnımı doyuracağım bir şey öğret. Bunun üzerine Allah (c.c) ona zırh yapma sanatını öğretti.
Hz. Ömer (r.a), geceleri bekçilerle beraber dolaşırdı ve şöyle derdi: "Su kenarının yanında unutulan zayıf, çelimsiz bir keçinin hesabının benden sorulacağından korkarım."
Ey sultan, iyi bak! Hz. Ömer (r.a) nasıl adil ve ihtiyatlı davranıyor? Hiç kimsenin takvada kendisine yetişe-meyeceği bu insan nasıl düşünüyor? Nasıl kıyamet gününden korkuyor? Siz ise halktan ve emriniz altındaki amirlerden gafil bir haldesiniz.
Abdullah b. Ömer (r.a) ve ailesinden bir gurup insan şöyle demişdir: "Bizler, Hz. Ömer'i (r.a) rüyada görebilmek için hep Allah'a (c.c) dua ederdik. Ben onu ancak on iki sene sonra görebildim. Gördüğümde sanki gusül almış ve örtüye bürünmüş gibiydi. Ben:
"Ey Ömer! Rabbin yaptığın iyiliklere mükafat verdi mi?" diye sordum. O da bana:
"Abdullah! Sizden ayrılalı kaç sene oldu?" diye sordu. Ben de:

"On iki sene" dedim. Bana şöyle dedi:
"Sizden ayrıldığım günden beri hesap vermekteyim. Korkuyorum ki helak olacağım. Ancak, Allah'ın (c.c) bağışlayıcı, merhametli, cömert ve ikram sahibi olduğuna inanıyorum."
İşte bu, Hz. Ömer'in (r.a) hâlidir. Onun dünyada başkanlıktan geriye bıraktığı kamçısından başka bir şeyi de yoktu.
Hikâye: Rum Meliki Kayser[25], Hz Ömer'in (r.a) hâlini görmesi ve onun yaptıklarını araştırması için bir elçi gönderdi. Elçi Medine'ye girince halka: "Padişahınız nerededir?" diye sordu. Halk: "Bizim padişahımız yoktur, emirimiz vardır; fakat şimdi Medine'nin dışındadır" dedi. Elçi Hz. Ömer'i aramaya çıktı; onu, güneşin altında, sıcak kumların üzerinde, kamçısını yastık yaparak başının altına koymuş, başından akan terler, kumları ıslatır bir halde buldu. Onu bu halde görür görmez kalbine bir titreme girdi ve kendi kendine:
"Yeryüzündeki bütün padişahların kendisinden korktuğu birisi nasıl böyle tek başına olabilir? Ey Ömer! Sen adilsin, onun için bütün korkulardan eminsin. Bu sebeple rahat rahat uyuyabiliyorsun. Bizim padişahlarımız ise zulüm ediyorlar. Onlar devamlı korku içerisindedirler. Ben şehadet ederim ki. sizin dininiz haktır. Şayet elçi olarak gönderilmeseydim, elbette müslüman olurdum.

26 Kayser: Roma, Germen ve Bizans imparatorlarına verilen bir isim ve lakaptır. Hz. Ömer (r.a) devrinde islam topraklan Bizans sınırlarına kadar genişlemişti. Bugünkü Anadolu olarak bilinen toprakların batı kısımları Rum diyarı olarak biliniyordu.

Fakat ileride geri döneceğim ve müslüman olacağım" dedi.
Ey sultan! Liderliğin tehlikesi büyük, fitneleri ise çoktur. Bu hususta açıklama uzundur. Unutma! Lider kişinin dünya ve ahiretteki emniyeti, gerçek din alimleriyle beraber hareket etmesine bağlıdır.
Ey sultan!
Unutma! Lider kişinin dünya ve ahiretteki emniyeti, gerçek din alimleriyle hareket etmesine bağlıdır.

İkinci Esas

Alimlerle Birlikte Hareket Etmek

Adaletli ve insaflı olmanın ikinci yolu, başkanın devamlı alimlerin görüşlerine başvurması, onların nasihatlerini dinlemeye iştiyaklı olması ve dünyaya aldanmış kötü alimlerden sakınmasıdır. Çünkü bu kötü alimler, liderlere övgü yağdırıp onları boş övgü ve vaatlerle aldatırlar. Liderlerin ellerinde bulunan dünya malına kavuşmak için, onları kendilerinden memnun etmek isterler. Bunu elde edebilmek için de hile ve aldatmalara başvururlar.
Gerçek alim o dur ki, başkanın elinde olan maddî imkanlara göz dikmez, vaaz ve uyarmalarında nasihat ve insafı elden bırakmaz.

Hikâye: Şakîk'i-Belhî, bir gün Hârûn Reşîd'i26 ziyarete gitti. Hârûn Reşîd ona: "Sen zahid Olan Şakîk değil misin?" diye sordu. Şakîk-i Belhî: "Ben Şakîk'im ama zahid değilim" dedi. Harun Reşîd:
"Bana tavsiyelerde bulun" deyince; Şakîk-i Belhî:
"Allah seni Müslümanların başına halife yaparak Ebu Bekr-i Sıddık'm (r.a) makamına oturtmuştur. Bunun için senden, onun doğruluğu gibi doğruluk ister. Sana Ömer Faruk'un (r.a) makamını vermiştir; senden, onun gibi hak ile bâtıl arasını ayırmanı ister. Sana Hz. Osman Zinnureyn'in (r.a) makamını vermiştir; senden, onda olduğu gibi haya ve

cömertlik bekler. Sana Hz. Ali'nin (r.a) konumunu vermiştir; senden, onda olduğu gibi ilim ve adalet bekler."
Hârûn Reşîd biraz daha tavsiyede bulunmasını istedi; Şakîk şunları söyledi:
"Bil ki! Allah'ın (c.c) Cehennem diye bilinen bir yurdu vardır. Seni oraya kapıcı yapmış ve sana üç şey vermiştir.
Harun Reşîd: Ebu Ça'fer Hârûn er-Reşîd b. Muhammed el-Mehdi Bil-lah b. Abdullah el-Mansur (ö: 193/809. Tus). Abbasî devletinin dördüncü hükümdarı olan Muhammed el-Mehdî'nin oğludur. Babasının vefatından sonra halifeliği devralmıştır. Abbasî halifelerinin içinde en çok kendisinden bahsettiren Reşîd, adaleti ve sağlam devlet politikası ile Bizans'a karşı bir çok başarılar göstermiş, ilim ve kültür onun zamanında ilerlemiştir, İlk defa Reşîd döneminde Türklerin Abbasî saraylarında muhafızlık ve devlet memurluğu gibi işlerde görev aldıkları göz önünde bulundurulursa, Türk-Abbasî ilişkilerinin onun zamanında faal hâle geldiği ortaya çıkmış olur.

1- Beytülmal (Devlet hazinesi),
2- Kırbaç,
3- Kılıç.
Sana bu üç şeyle insanların cehenneme girmelerine engel olman için emretmiştir. Muhtaç birisi geldiği zaman onun ihtiyacını hazineden gider. Allah'ın emrine muhalefet edeni kırbacınla edeblendir. Biri haksız yere başkasını öldürürse, velisinin izni ile sen de onu kılıçla öldür. Allah'ın (c.c) emrettiklerini yapmazsan, Cehen-nem'e gidenlerin öncüsü sen olursun." Harun:
"Biraz daha tavsiyede bulun" dedi; Şakîk, şöyle devam etti:
"Sizin durumunuz, kaynaktan akan pınara, alimler ise suculara benzer. Suyun kaynağı temiz olursa, sucuların pisliği ona zarar vermez. Suyun kaynağı pis olursa sucuların temizliği de ona fayda vermez."
Hikâye: Hârûn Reşîd ile veziri, Fudayl b. İyâd'ın ziyaretine gittiler. Kapıya vardıklarında onun; "Yoksa o kötülükleri işleyip duranlar, kendilerini iman edip yararlı işler göreniergibi mi yapacağımızı, hayat ve ölümlerini bir tutacağımızı mı sandılar? Ne fena hüküm veriyorlar?"27 ayetini okuduğunu işittiler. Hârûn:
"Biz öğüt almaya gelmiştik, öğüt olarak bu yeter; hadi şimdi kapıyı çal" diye vezirine emretti. Abbas 28 kapıyı çaldı ve:
27 Casiye, 45/21. Kıssayı anlatan rivayet için bkz: Beyhaki, Şuabu'l-İmân, 6/7426.
28 Abbas, Harun Reşîd'in vezirinin ismidir.

"Müminlerin Emiri geldi, kapıyı aç!" dedi. Fudayl:
"Müminlerin Emîri burada ne yapacakmış?" diye seslendi; Abbas:
"Emre uy ve kapıyı aç" diye tekrar seslendi. Vakit gece idi, lamba da yanmaktaydı. Fudayl lambayı söndürdü ve kapıyı açtı. Halife Reşîd içeri girdi, Fudayl ile mu-safaha yapmak için elini sağa sola gezdirmeye başladı. Nihayet eli ona değince Fudayl: "Eğer azaptan kurtulmazsa yazıklar olsun nimet içindeki bu ele!" dedi. Sonra devamla:
"Ey Müminlerin Emîri! Kıyamet gününde Allah'a (c.c) vereceğin cevaplar için hazırlan! Çünkü O, sizi her müs-lümanla beraber aynı seviyede tutup hesap soracak ve sizden ona karşı insaflı olmanızı isteyecek."
Halife Hârûn bunları duyunca çokça ağlamaya başladı ve onu kucaklayıp bağrına bastı. Abbas: "Yeter ey Fudayl! Halifeyi ağlamaktan mahvettin!
Fudayl, vezire:
"Ey Hâmân!29 Sen ve arkadaşların onu helak ettiniz, bir de bana: "Dur!" diyorsun; asıl sen onu öldürdün" dedi. Halife Reşîd, Abbas'a:

29 Hâmân adı, Kur'ân-ı Kerim'de altı ayette geçmekte ve Firavun'la beraber zikredilmektedir. Allah (c.c) Hz. Musa'yı, zamanın deccalları olan; Firavun, Karun, ve Hâmân'a göndermiştir. Hâmân'ın kimliği ve görevleri hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Kur'an-ı Kerim'in ilgili bölümlerinde Hz. Musa'nın, Firavun, Hâmân ve Kârûn üçlüsüne gönderildiğinden bahsedildiği için Hâmân'ın, Firavunun ya baş veziri, ya da devlet ricallerinden önemli birisi olduğu belirtilmiştir. Bu nedenle Harun Reşîd, kendisi ile veziri arasında böyle bir benzetme yapmıştır.
"Fudayl, seni Hâmân, beni de Firavun yaptı" dedi.
Daha sonra halife Reşîd, Fudayl'ın önüne bin dinar koydu ve:
"Bu annemin helal olan sadakası ve mirasıdır" dedi. Fudayl:
"Ben senden, içinde bulunduğun nimetlerden el çekmeni ve Allah'a (c.c) dönmeni istiyorum, sen ise onları bana veriyorsun" dedi, onu kabul etmedi ve halifenin yanından çıkıp gitti.
Nükte: Ömer b. Abdulaziz30, Muhammed b. Ka'b el-Kurazî'ye: "Bana adaleti tarif et" deyince; o şunları söylemiştir:
"Sizden yaşça büyük olanların çocuğu, yaşça küçük olanların babası, denginiz olanların ise kardeşi olunuz. Her suçluya suçu miktarınca ceza veriniz. Sakın bir suçu yokken, şahsî kininiz ile hiçbir müslümana tek bir kamçı olsun vurmayınız; çünkü bu sizi ateşe götürür."
Nükte: Zahidlerden birisi bir gün zamanın halifesinin huzuruna geldi. Halife, ona: "Bana öğüt ver!" dedi. O da: "Ey müminlerin emiri! Ben Çin'e

gittim; Çin devlet baş-

30 Ömer b. Abdülazîz (d. 60/679-Ö. 101/720): Emevî devletinin Mervân kolundan gelen beşinci halifesidir. Annesi, Ömer b. Hattâb'ın soyundandır. Halifeliğe istemeyerek de olsa geçen, Emevî halifeleri arasında zühd, takva ve dindarlığı ile bilinen Ömer b. Abdülazîz, halifeliği müddetince Hulefâ-i Râşidîn devrini tekrar canlandırmaya çalışmıştır. Adaleti ve insafı ile ikinci Ömer olarak bilinen Ömer b. Abdülazîz, hızla büyüyen topraklarıyla Anadolu'ya yayılan Türklerin, müslüman olmasında etkin rol oynamıştır. Onun Halifeliği ile bütün Berberi kabileleri islam'ı kabul etmişlerdir.

kanı sağır olmuş, artık duyamıyordu. Onun ağlayarak şöyle dediğini duydum: "Duyamadığım için ağlamıyorum; ancak kapımda bekleşip de yardım bekleyen mazlumları işitemediğim için ağlıyorum. Fakat şükürler olsun ki, gözlerim sağlam." Sonra birisini görevlendirip şöyle ilan ettirdi: "Kim zulme uğramış ise kırmızı elbise giysin."

Bu başkan, her gün filine biner ve kırmızı elbiseli kimi gördüyse yardımcıları vasıtasıyla onu dinler, şikayetini giderirdi.

Ey müminlerin başkanı! Kâfir olmasına rağmen Çin devlet başkanının Allah'ın (c.c) kullarına karşı gösterdiği şefkate bakınız. Siz ise Ehl-i Beyt'ten gelen bir müminsiniz. Bunun için halkınıza karşı şefkatinizin nasıl olması gerektiğini iyice düşününüz."

Hikâye: Ebu Kilâbe, Ömer b. Abdülaziz'in meclisinde bulunmuştu. Halife Ömer, kendisinden öğüt istedi, o da şöyle dedi:

ir\)------t-------------------t~"~ ii w rT

"Sizden yaşça büyük olanların çocuğu, yaşça küçük olanların babası, denginiz olanların ise kardeşi olunuz. Her suçluya suçu miktarınca ceza veriniz. Sakın bir suçu yokken, şahsî kininiz ile hiçbir müslümana tek bir kamçı olsun vurmayınız; çünkü bu sizi ateşe götürür."

"Hazreti Adem (a.s) zamanından bu zamana kadar sizden başka hiçbir halife kalmamıştır. Siz, ölecek ilk halife de değilsiniz." Halife: "Biraz daha öğüt ver!" dedi; o şöyle devam etti:

"Şayet Allah (c.c) sizinle beraberse, daha kimden korkuyorsunuz? Eğer O sizinle beraber değilse, kime sığınacaksınız?" Ömer b. Abdülaziz: "Bu kadar öğüt bana yeter" dedi.

Hikmet: Bir gün Halife Süleyman b. Abdülmelik31 tefekküre dalarak kendi kendine: "Dünyada bolca nimetlere kavuştum; ahirette hâlim nasıl olur acaba!" diye düşündü. Daha sonra zamanın alimi ve zahidi olan Ebu Hâzım'ın yanına gitti. Ona:
"Bana yemeğinden bir şey getir de iftar edeyim" dedi. O da ateşte kuruttuğu birkaç çürük hurmayı önüne koyarak:
"Bu benim iftarımdır" dedi. Halife Süleyman bunu görünce ağlamaya başladı. Bu, onda büyük bir tesir bıraktı. Üç gün hiç bozmadan oruç tuttu. Üçüncü gece çürümüş hurmalarla iftar etti. Denilir ki: "O, bu gecede ailesine yaklaştı, niyetinin samimiliği ve orucunu bu yemekle açtığından dolayı ondan Abdülaziz, ondan da Ömer bin Abdülaziz dünyaya geldi."
31 Süleyman b. Abdülmelik (ö. Miladi, 717, Merci Dabık): Emevî hanedanının Mervân kolundan gelen dördüncü halifesidir. Zamanında istanbul kuşatılmış ama başarılı olunamamıştır. Kuşatma dönüşünde vefat etmiştir.

Yöneticiyi
aldatan kimse,
onun zulmüne
ortaktır.
Ömer bin Abdülaziz, ihsan, zühd, insaf ve adalet bakımından zamanın en önde geleniydi; yolu, Ömer bin Hattab'ın (r.a) yoluydu.
Nükte: Ömer bin Abdüla-ziz'e: Tövbe etmenizin sebebi nedir? diye sorulunca; şöyle demiştir: "Bir gün hizmetçimi dövüyordum, bana: "Sabahı kıyamet olacak geceyi unutma!" dedi. Bu söz kalbime işledi, ben de samimi olarak tövbe ettim."
Nükte: Büyük zatlardan birisi Halife Reşîd'i Arafat dağında, ayakları çıplak, yorgun, sıcak taşlar üzerinde dururken gördü. Halife ellerini kaldırmış şöyle diyordu:
"Ey Rabbim! Sen sensin ben ise âdeti her gün sana isyan olan Reşîd'im. Senin âdetin ise her gün bana merhametle muamele etmendir. Günahlarımı bağışla, bana acı!" Bunu duyan o büyük zat:
"Yeryüzünün sultanının, göklerin sultanı huzurundaki şu yalvarışına bakın! dedi.
Ömer bir Abdülaziz, Ebu Hâzım'dan bir öğüt isteyince; o şöyle demiştir: "Uyuduğun zaman ölümü başının altına koy. Hangi işi yaparken ölmek hoşuna gederse onu yapmaya koyul! İçinde iken ölümün sana gelmesini istemediğin şeyleri terk et. Şunu bil ki, çok kez, ölüm sana yapmak istediklerinden daha yakındır; onlara ulaşamadan ölürsün."

Bir devlet başkanı, bu hikayeleri devamlı göz önünde tutmalı, kendisine birisi öğüt verince onun öğütlerini dinlemeli, bir alim gördüğünde ondan nasihat istemelidir. Âlimlerin de bu tür öğütlerle onlara nasihat etmesi, fakat onları boş vaad ve övgülerle aldatmaması ve hak sözü onlardan esirgememesi gerekir. Yöneticiyi aldatan kimse, onun zulmüne ortaktır. Yüce Allah en iyisini bilir.

Üçüncü Esas

İdarecinin Adaleti

Ey sultan! Sen, sadece kendi elini zulümden çekmekle yetinme! Kendini zulümden uzak tuttuğun gibi; hizmetçilerini, yakınlarını, görevlilerini ve kapınızı bekleyenleri de terbiye edip güzelleştirmen gerekir. Onların zulmüne razı olma, çünkü sen, kendi zulmünden sorgulanacağın gibi; onların işlediği zulümlerden de hesaba çekileceksin.

Nükte: Hz. Ömer, valisi olan Ebu Mûsâ el-Eşari'ye şöyle bir mektup göndermiştir:

"En mutlu liderlik, halkına iyilikle; en kötü liderlik ise halkına zulüm ile davrandığında olur. Gevşek ve laubali davranışlardan sakın; çünkü görevli memurların sana uyarlar. Senin durumun, yeşil bir otlak görüp ondan çokça yiyen, hatta onunla iyice beslenen, fakat bunun, kendisinin helakine sebep olacağını bilmeyen bir hayvanın durumuna benzer. Zira hayvan iyi beslendiğinde kesilir ve eti yenilir."

Tevrat'ta şöyle yazılıdır: "Sultan, memurlarının yapmış olduğu zulmü bildiği halde susarsa, bu zulüm sonuçta ondan bilinir; kendisinden hesap sorulur ve cezalandırılır."

Bir idareci şunu bilmeli: Başkasının dünyası için, dinini ve ahiretini satan kimseden daha fazla aldanan yoktur. İnsanların çoğu, şehvetlerine hizmet ederler. Gerçekten insanlar, şehvetlerine ve nefislerinin kötü arzularına ulaşmak için gizli yoldan bir çok hilelere başvururlar. Devlet işlerinde görevli memurlar da böyledir. Onlar bir takım dünyevî nazlarına ulaşmak için, vali ve idareciyi aldatırlar, zulüm ve haksızlık olan işleri ona güzel gösterirler, böylece hedeflerine ulaşmak için onları ateşe atarlar. Elde edeceği birkaç kuruş için seni ve kendisini ateşe atan kimseden daha kötü hangi düşman olabilir?

Özetle, halkına karşı adaleti korumak isteyen bir idarecinin, hizmetçilerini ve görev yapan memurlarını adalet üzere tutması, amirlerinin hallerini gözetmesi, ailesinin, çocuklarının ve evinin durumunu görüp gözettiği gibi; onların da geçimlerini görüp gözetmesi gerekir.

Bunu tam olarak sağlamak için idarecinin önce kendi içinde adaleti koruması gerekir. Bu da, şehvetini ve kızgınlığını aklına ve dinine hâkim etmemesi, aklını ve dinini şehvet ve gazabın esiri yapmaması, hatta bunları aklın ve dinin emrine bağlamasıyla mümkün olur.

Şunu bilmek gerekir ki akıl, meleklerin cevherinden yani nurdan yaratılmış olup Yüce Allah'ın (c.c) (hüküm-
lerini yerine getirmekle görevli) bir askeridir. Şehvet ve gazap ise şeytanın (dediklerini yapmaya hazır bir) askeridir. Allah'ın (c.c) ve meleklerin askerini şeytana yenik düşüren kimse, nasıl başkaları hakkında adil olabilir?

Adalet güneşinin, ortaya çıkacağı ilk yer idarecinin kalbidir. Daha sonra bu güneşin ışığı onun ailesi ve özel çevresi içinde yayılır, sonra bu güneşin ışıkları bütün halka ulaşır. Bu ışığı güneşten başka bir yerde arayan kimse, imkansız bir şeyin peşine düşmüş ve ulaşılmayacak bir şeye heves etmiş olur.

Ey sultan! Şunu bil ki, adil olman aklının kemalini gösterir. Aklın kemali; her şeyi asıl haliyle olduğu gibi görmen, işin içindeki gizli hakikati bilmen ve onun dış görüntüsü ile aldanmamandır.

~n

Adalet güneşinin, ortaya çıkacağı ilk yer idarecinin kalbidir. Daha sonra bu güneşin ışığı onun ailesi ve özel çevresi içinde yayılır, sonra bu güneşin ışınları bütün halka ulaşır. Bu ışığı güneşten başka bir yerde arayan kimse, imkansız bir şeyin peşine düşmüş ve ulaşılmayacak bir şeye heves etmiş olur. i
Ey sultan! Şunu bil ki, adil olman aklının kemalini ı gösterir. Akim kemali; her şeyi asıl haliyle olduğu gibi görmen, işin içindeki gizli hakikati bilmen ve onun dış görüntüsü ile aldanmamandır.

Sen dünya hırsı ile insanlara zulmediyorsan, önce durup, dünyadaki maksadının ne olduğuna bir bakman gerekir.

Eğer dünyadaki gayen güzel yemekler yemekse, bil ki bu, insan suretinde ortaya çıkan hayvanî bir arzudur. Çünkü yemeye aşırı düşkünlük hayvanların tabiatıdır.
Eğer idaredeki amacın başına süslü taçlar takmak ise, bu durumda sen, kadın tabiatlı birisin demektir. Çünkü süslenmek ve güzel elbiseler içinde zevk almak kadınların işidir.
Eğer amacın, düşmanlarına olan öfkeni tatmin etmek ise, bu durumda sen, insan şekline bürünmüş bir aslan veya yırtıcı bir hayvan olursun. Çünkü kalpte öfke ve kızgınlık bulundurmak, yırtıcı hayvanların tabiatıdır.
Eğer amacın, insanların sana hizmet etmesini iste-mekse, bu durumda sen, akıllı görüntüsünde bir cahil sayılırsın. Çünkü akıllı olsaydın, sana hizmet edenlerin bunu ancak karınlarını doyurmak, keyiflerini yerine getirmek ve arzularına ulaşmak için yaptıklarını anlardın. Onların hizmet ve hürmetleri sana değil, aslında kendi-lerinedir.
Bunun ispatı şudur: Eğer onlar, idarenin senden alınıp başkasına verildiği işitseler, hepsi senden yüz çevirip ona giderler; para nerede ve kimdeyse ona hizmet eder, hürmet gösterirler. Gerçekte bu, bir hizmet değildir, ancak gülünç bir olaydır.
Akıllı kişi, her şeyin içine ve hakikatine bakar, dışı ile aldanmaz. Bu işlerin hakikati, söylediğimiz ve açıkladığımız gibidir.
Bunlara yakinen inanmayan kimse, akıllı değildir. Akıllı olmayan kimse, adaletli olamaz.
Adaletli olmayan kimsenin varacağı yer cehennemdir.
Bu sebepten, saadetin ve huzurun kaynağı akıllı olmaktır.

Dördüncü Esas

İdarecinin Öfkelenmemesi

Sultan ve idareciler çoğunlukla kibirli olurlar. Kibirlerinden dolayı kendilerinde hemen bir kızgınlık oluşur; bu onları karşı taraftan intikam almaya sevk eder. Halbuki kızmak, akıl için bir tehlikedir; o, aklın düşmanı ve afetidir. Biz bunu İhya'da, Rub'ul-Muhlikât kısmının Gazap Kitabı'nöa genişçe anlattık.
İdarecinin gazabı kabardığında, işlerinde af tarafını tercih etmeli, kendisini iyilikve affa alıştırmalıdır. Bu ahlak sende bir âdet hâlini alırsa sen, peygamberlere ve velilere benzemiş olursun. Kızgınlığını hemen yerine getirmeyi bir huy edindiğinde ise, yırtıcı hayvanlara ve canavarlara benzemiş olursun.
i

Hikâye: Abbasî halifesi Mansur,32 birisinin öldürülmesini emrettiği sırada yanında Mübarek b. Fazl da bulunuyordu. Mübarek:
"Ey Emir! Onu öldürmeden önce ondan bir şeyler dinle! Belki sana yararı dokunur" dedi. Adam, Hasan-ı Basri'nin naklettiği bir hadiste, Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu söyledi:
"Kıyamet gününde bütün insanlar bir meydanda toplanınca bir melek şöyle seslenir:
'Allah'ın (c.c) yanında bir hakkı ve iyiliği bulunan varsa gelsin alsın'. Ancak hiç kimse ayağa kalkmaz; sadece birisine hatasından dolayı öfkelenip intikam almaya gücü yettiği halde, onu bağışlayan kimse ayağa kalkar.™
Bunu işiten halife: "Onu serbest bırakın; ben de onu affettim" dedi.
Liderlerin öfkelenmesi, genelde isimlerinin kötü anılmasından ve kendilerine dil uzatılmasından ileri gelir. Onlar bunu yapanın kanını akıtmanın peşine düşerler.
Hz. İsa (a.s), Hz. Yahya'ya (a.s): "Birisi senin hakkında konuşur da doğruları söylerse, Allah'a şükret. Eğer

32 Ebu Ca'fer el-Mansûr: Abbasî hanedanının ikinci halifesidir. Ebu'l Ab-bas es-Seffah'ın ölümü üzerine halife oldu (Miladi: 754). Mal-mülk devlet anlayışına sahip Emevî devletinin yıkılmasından sonra din-devlet anlayışıyla hareket eden Abbasî halifelerinin öncülerinden oldu. Miladi 775 yılında Hac için gittiği Mekke yakınlarında vefat etmiştir.

33 Beyhakî, Şuabu'l-iman, 6/7451; Hatîb el-Bağdadî, Târîhu Bağdat, 13/212.

senin hakkında yalan konuşursa, daha fazla şükret; çünkü onun iyilikleri sana yazılacaktır" demiştir.
Resûlullah'ın (s.a.v) yanında bir adamın çok güçlü ve cesaretli olduğundan bahsedildi. Hz. Peygamber (s.a.v): "Bu nasıl oluyor?" diye sordu. Ashab: "O, herkesten kuvvetli ve güreştiği herkesi yenen birisidir" dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v):
"Asıl güçlü ve cesaretli kişi, güreşte rakibini yenen değil; (kızdığında veya bir günah karşısında) nefsini yenebilendir^* buyurdu.
Hz. Peygamber (s.a.v) bir hadislerinde şöyle buyurmuştur:
"Üç şey vardır ki, onlar kimde bulunursa onun imanı olgunlaşmış demektir: Kızgınlık anında öfkesini yenmek, hoşnutluk hâlinde ve kızgınlık hâlinde adaletli olmak, gücü yettiği hâlde affetmek.™
Hz. Ömer (r.a): "Kızgınlık anında davranışını tecrübe etmediğin kişinin ahlakına güvenme!" demiştir.

Hikâye: Hz. Hüseyin (r.a) bir adamın kendisi hakkında hoşlanmadığı şeyler konuştuğunu öğrendi. Bunun üzerine içi taze hurmalarla dolu bir tepsi hazırlayıp, bizzat kendisi adama getirdi. Adam kapıyı açınca Hz. Hüseyin'i (r.a) elinde hurma tepsisiyle görünce, hayret edip: "Ey peygamber torunu! Bu nedir?" diye sordu. Hz. Hüseyin de (r.a):

34 Buhârî, Edep, 102; Müslim, Birr, 106-107; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 1/382; 2/236, 267, 517.

35 Ebu Ya'la, el-Müsned, No: 1853; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, 1/197.

"Bunu al! Çünkü senin, hakkımda kötü konuşarak iyiliklerini bana hediye ettiğini öğrendim; ben de ona karşılık sana bunları getirdim!" dedi.

Hikâye: Hz. Hüseyin'in oğlu Ali Zeynülabidîn (rah) bir gün mescide giderken sebepsiz yere birisi ona kötü ve küçültücü sözler söyledi. Yanında hizmetini gören gençler adamı dövmek ve canını yakmak için harekete geçtiler, fakat Zeynülabidîn onlara engel oldu. Daha sonra adama yönelip:

"Ey falanca! Senin benim hakkımda bilmediğin kötü hallerim, bildiklerinden ve şimdi dile getirdiklerinden daha fazladır. Eğer bunları anlatmaya senin bir ihtiyacın varsa, diğerlerini de sana söylerim!" dedi.

Adam yaptığından utandı ve üzüldü. Zeynülabidîn üzerindeki gömleği çıkardı adama verdi. Ayrıca bin dirhem de sadaka verilmesini emretti. Adam arkasını dönüp giderken şöyle söylüyordu:

"Ben şehadet ederim ki bu genç, Hz. Resûlullah'ın (s.a.v.) torunudur."

Yine bir defasında Zeynülabidîn (rah), hizmetçisini çağırdı, fakat hizmetçi gelmedi; iki defa daha seslendi ama yine cevap vermedi. Zeynülabidîn:

"Çağırdığımı duymadın mı?" deyince; hizmetçisi: "Evet duydum" dedi. Zeynülabidîn:

"O zaman niçin cevap vermedin?" diye sorunca, hizmetçi:

"Sizden bana bir zarar gelmeyeceğinden eminim; sizin ne kadar temiz ve güzel bir ahlaka sahip olduğunu-

zu da biliyorum, onun için tembellik yaptım!" deyince, Zeynülabidîn:

"Elhamdülillah! Hizmetçim benden emindir" diyerek Allah'a şükretti.

Yine rivayet edildiğine göre; bir gün Zeynülabidîn'in (rah) hizmetçisi, bilerek bir koyunun ayağını kırdı. Ona neden bunu yaptığını sorduğunda, hizmetçi:

"Seni kızdırmak için yaptım" dedi; Zeynülabidîn de:

"Ben de sana bu işi öğreten İblis'i kızdıracağım; git, Allah rızası için seni azat ettim, hürsün, özgürsün" dedi.
Rivayet edilir ki, adamın birisi Zeynülabidîn'e (rah) kötü söz söyledi; Hazret adama dönüp:
"Ey falanca! Benimle cehennem arasında bir geçit vardır; eğer ben o geçidi geçersem, senin söylediklerinin benim için hiçbir önemi yok! Eğer o geçidi geçeme-yip cehenneme düşersem, senin söylediğinden daha kötü bir haldeyim demektir" dedi.
Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur:
'Kişi, yumuşak huyluluğu ve kusurları affetmesiyle; çokça oruç tutan ve namaz kılanların derecesine ulaşır. Ailesine karşı baskı ile davrananlar ise zalimler listesine yazılır.™
Rivayet edildiğine göre; bir gün iblis, Hz. Musa'yı (a.s) gördü ve ona şöyle dedi: "Ey Mûsâ! Sana üç şey öğreteyim, buna karşılık benim için Allah'tan (c.c) bir ih-

36 Taberânî, el-Evsat, No: 6269; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, No: 12687, el-Müttakî, Kenzu'l-Ummâl, No: 5809.

tiyacımın giderilmesini iste. Hz. Musa: "Nedir o üç şey?" diye sordu; İblis şöyle dedi: "Ey Mûsâ, öfkelenmekten sakın; çünkü öfkelenen kimsenin aklı hafif olur; ben onunla çocukların topla oynadıkları gibi oynarım. Cimrilikten sakın; çünkü ben cimrinin dünyasını ve ahiretini bozarım. Yabancı kadınlarla bir arada olmaktan sakın; çünkü insanları içine düşürdüğüm şirkin ve günahın çoğunu kadınları kullanarak yaptırırım."
Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur:
"Kim gücü yettiği hâlde öfkesini yenerse, Allah (c.c), onun kalbine iman doldurur. Kim ki, kibirden sakınarak uzun elbise giymezse, Allah (c.c) ona şeref elbisesi giydirir.™

Diğer hadislerinde Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur:
"Allah'ın gazabını unutup da haksız yere öfkelenen kimseye yazıklar olsun. *a
Bir adam Resûlullah'ın (s.a.v) yanına gelerek:
- Bana öyle bir amel öğret ki, onu yaparak cennete gireyim, dedi.
Peygamber (s.a.v):
- Kızma! buyurdu. Adam tekrar:

37 Ebu Davud, Edeb, 3 (No: 4777-4778); Tirmizî, Sıfatu'l-Kıyamet, 47 (No: 2493); ibnu Mace, Zühd, 18 (No: 4186); el-Müttakî, Kenzu'l-Um-mal,

No: 5823. Ebu Davud rivayet tamamını iki ayrı hadiste zikretmiştir. Diğer rivayetlerde ise hadisin son kısmı yoktur.
38 Konuyla ilgili hadisler için bkz: Beyhaki, Şuabu'l-iman, No: 8290-8330; el-Müttakî Kenzu'i-Ummal, No: 7690-7727.
- Daha ne yapmam gerekir?, diye sordu; Efendimiz (s.a.v):
- İkindi namazından önce yetmiş defa 'Estağfirullah' de ki, senin yetmiş yıllık günahına kefaret olsun, buyurdu; adam:
- Benim yetmiş yıllık günahım yok ki! dedi. Resûlullah (s.a.v):
-Annenin günahları affedilir, buyurdu, Adam:
- Annemin de yoksa, deyince, Efendimiz (s.a.v):
- Babanın günahları affedilir, buyurdu. Adam:
- Babamın da yoksa, deyince, Efendimiz (s.a.v):
- Kardeşinin günahları affedilir, buyurdu, o zaman adam:
- Peki, tamam, dedi.39

Resûlullah (s.a.v), savaştan elde edilen ganimetleri taksim ederken adamın biri: "Bu ne biçim taksimat böyle, bunda adalet yok!" diye söylenmeye başladı. Hz. Peygamber (s.a.v), bu sözleri işitince kızdı, yüzü kıpkırmızı oldu; buna karşılık sadece şunları söyledi:
"Kardeşim Musa'ya (a.s) Allah rahmet etsin! Ona da eziyet edildi fakat, o hep sabretti.'*0

39 Son kısmı hariç bkz: Ebu Ya'la, Müsned, No; 5685. Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, 8/12986-12988.
40 Buhari, Ehadisu'l-Enbiya, 28 (No: 3405); Müslim, Zekât, 140 (No: 1062).

Anlatmış olduğumuz bu haber ve hikayeler, nasihat olarak bir idareciye yeter. Kalbinde iman nuru yerleşmişse, bunlar ona tesir eder. Eğer tesir etmezse, kalplerinde iman nuru kalmamış demektir; onların imanı sadece dillerindedir.

Her sene müslümanların malından binlerce para toplayan ve zimmetine geçiren bir idareciye, kıyamet günü bunların hesabı sorulur ve sonuçta azaba çarptırılır. Böyle bir kimseye bu anlatılanlar nasıl tesir eder? Bu hâl, ileri seviyede bir gaflet, din ve inanç zayıflığıdır.

Beşinci Esas

İdarecinin Merhameti

Ey sultan! İçine düştüğün her işte ve başına gelen her durumda kendinin halktan biri, başkasının da bir lider olduğunu düşün! Kendin için razı olmadığın şeylere, her hangi bir müslüman için de razı olma! Kendin için razı olmadığın şeyleri, onlar için hoş görürsen, halkına ihanet etmiş ve emrin altındakileri aldatmış olursun.
Hz. Peygamber (s.a.v) Bedir günü, sahabelerin yapmış oldukları bir gölgelikte oturuyordu. O sırada Cibril-i Emin geldi ve:
"Ey Muhammed! Ashabın güneşin altındayken senin gölgede oturman uygun mudur?" dedi.
Peygamber (s.a.v) böyle ufak bir şey için bile uyarılmıştır.
Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur:
L
Ey sultan! İçine düştüğün her işte ve başına gelen her durumda kendinin halktan biri, başkasının da bir lider olduğunu düşün!
Kendin için razı olmadığın şeylere, her hangi bir müslüman için de razı olma!
"Kim, ateşten kurtulmayı ve cennete girmeyi isterse, ölüm anında dilinde kelime-i şehadet olsun. Bir de kendisinin hoşlanmadığı bir şeyi mûsiümanlar için de hoş görmesin.™
Bir başka hadiste şöyle buyurmuştur:
"Kim, kalbinde Allah'tan başka bir dert ve düşünceyle sabahlarsa, onun Allah katında hiçbir değeri yoktur. Kim müslümanlara şefkat göstermezse, onlardan değildir.*2

Altıncı Esas
Halkın İhtiyaçlarıyla İlgilenmek
Ey sultan! İhtiyaç sahiplerinin sıkıntılarını arzetmek için kapınıza gelip sizi beklemesini küçük görmeyiniz. Bu tehlikeli işten sakının. Müslümanların ihtiyaçları ile meşgul iken nafile ibadetleri bir tarafa bırakıp bir an ön-
41 Aynı manadaki bir hadis için bkz: Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 2/192; el-Muttaki, Kenzu'l-Ummâl, No: 188; Heysemi, Mecmau'z-Zevâid, VIII, 186.
42 Taberânî, Mu'cemu'l-Evsât, No: 474; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, X, 248.

ce onların sorunlarını gidermeye çalışınız. Çünkü müs-lümanların ihtiyaçlarını gidermeniz, nafile ibadetten daha üstündür.

Nükte: Ömer b. Abdülaziz, her gün öğleye kadar müslümanların sıkıntıları ile ilgilenirdi. Yine bir gün öğleye doğru yorgunluktan dolayı istirahata çekildiği bir sırada küçük oğlu içeri girdi ve:
"Babacığım! İnsanlar ihtiyaçlarının giderilmesi için kapında beklerken, onların haklarını yerine getirmede böyle gevşek davrandığın bir anda, başına ölümün gelmesinden seni emin eden nedir?" dedi. Ömer b. Abdülaziz:
"Doğru söyledin" dedi ve tekrar halkın ihtiyaçlarını dinlediği meclise geri döndü.

Yedinci Esas İsraftan Sakınmak
Ey sultan! Nefsini, övünülecek giysiler giymek ve hoş yiyecek yemek gibi şehevî arzularına alıştırma. Her şeyde kanaatkar ol; çünkü kanaatsiz adalet olmaz.
Nükte: Hz. Ömer (r.a), tanıdığı salihlerden birisine:
- Davranış ve tutumumda hoşlanmadığın bir şey var mı? diye sordu; o da:
- Duyduğuma göre sen sofranda iki somun ekmeği bulunduruyor, bir de gece ayrı gündüz ayrı elbise giyi-yormuşsun? dedi. Hz. Ömer:
- Başka kusurumu gördün mü? diye sordu, o:
- Hayır; görmedim, dedi. O zaman Hz. Ömer (r.a):
- Allah'a yemin olsun ki, bu ikisi bir daha olmayacak, dedi.

Sekizinci Esas Şefkat ve Lütufla Davranmak
Ey sultan! Mümkün mertebe muamelelerinizde şefkatli ve lütufkar olunuz; şiddet ve sertlikten sakınınız. Hz. peygamber (s.a.v): "Halkına şefkat göstermeyene (lidere) Allah da şefkat göstermez" buyurarak şöyle dua etmiştir:
"Allahım! Halkına lütufta bulunan lidere sen de lütuf-ta bulun. Şiddet gösterene sen de şiddetli ol.*3
Peygamber Efendimiz (s.a.v):
"Liderlik ve valiliğin hakkını verene iki sevap, vermeyene de iki günah vardır** buyurmuşlardır.
Nükte: Emevî halifelerirden Hişam b. Abdülmelik,45 zamanın alimlerinden Ebu Hâzım'a giderek: "Halifelik
43 Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, Âdâbu'l-Kâdî, No: 21052; el-Müttakî, Kenzu'l-Ummâl, İmaret, No: 14659-14663.
44 ibnu Arâbî, Câmiu't-Tirmizî üzerine yaptığı Ârizetü'l-Ahveziyye adlı eserinde, "Hüküm vermede yetkili olan kişi, isabet de edebilir, hata da yapabilir" hadisini zikrettikten sonra, "Hâkim, hükmünde isabet ederse

iki sevap; hata ederse bir sevap alır" hadisini getirmiş ve delil olarak da En'am suresi 16. ayetini zikretmiştir.
45 Hişam b. Abdülmelik (ö. Miladi: 743 Rusâfe): Emevî hanedanının onuncu halifesi ve hükümdarıdır. Babası, halife Abdülmelik b. Mervân dır. Onun zamanında devletin maliyesi en parlak noktaya ulaştı. Bi-

işlerinde kurtuluşun yolu nedir?" diye sordu; Ebu Hazım: "Aldığın her dirhemi helaliyle alman ve hak sahibine vermendir" dedi Hişam: "Ey Hazım, sen ne diyorsun? Buna kimin gücü yeter?" deyince; Ebu Hazım: "Cennetin nimetlerini isteyen ve cehennemden de korkan kişinin gücü yeter" diye cevap verdi.

Dokuzuncu Esas Övgülere Aldanmamak
Ey sultan! İslam'ın kuralları çerçevesinde halkının senden hoşnut olmasına gayret et. Bu konuda Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur:
"Ümmetimin en hayırlı idarecileri; sizlerin onları, onların da sizi sevdiği idarecilerdir. İdarecilerin en kötüleri ise sizlerin onlara, onların da sizlere kızdığı ve lanet ettiği kimselerdir. ^
Lider olan kişinin, kendisine gelerek övgüler yağdıranlara aldanmaması, bütün halkın da onun gibi kendisinden razı olduğunu düşünmemesi gerekir. Çünkü
zans'lılarla ve Hazar kıyılarındaki Türklerle savaştı. Bu savaşta Türklere yenilerek geri çekilmek zorunda kaldı. Hayatının son zamanlarında Berberilerle yaptığı savaşlar neticesinde bozguna uğrayan Hişam, Rusafe'ye çekildi ve orada yaşadı. Bir müddet sonra burada vefat etti. Anlatılan kıssa için bkz: Beyhakî, Şuabu'l-iman, 6/7406. 46 Ahmed, el-Müsned, 4/24, 28; ibnu Hıbban, Sahih, No: 4589; Darimi, 2/324; Beyhaki, Süne-i Kübra, 8/158; İbnu Ebi Âsim, Sünnet, No: 1071, 1072; el-Müttakî, Kenzu'l-Ummâl, No: 14691.
kendisini öven kimse, bunu ondan korktuğu için yapmaktadır. İdarecinin, halkın dilinde dolaşan kusurlarını ve asıl hâlini öğrenmesi için, itimat ettiği kimseleri görevlendirip halkın içine göndermesi ve hakkında ne düşündüklerini sordurması gerekir.

Onuncu Esas Allah Rızası İçin İş Yapmak
Halkın idaresini üstlenen kimse, dine aykırı hareket ederek insanlardan hiç birinin hoşnutluğunu aramamalıdır. Zira dine aykırı hareket eden

kişiye kızılmasında bir sakınca yoktur. Çünkü sana nefsi için kızan kimsenin, bu kızmasının bir zararı olmaz.
Hz. Ömer (r.a): "Ben, her sabah, insanların yarısının bana öfkeli olduğu halde sabahlarım" derdi.
Hakkı olan herkesin kızması doğrudur. İdarecinin, kendisine gelen iki hasmı (davacı ve davalıyı) razı etmesi mümkün değildir. İnsanların çoğu cahil olduklarından, halkın hoşnutluğu için Cenab-ı Hakk'ın razı olduğu şeyi terk ederler.
Allah her ikisinden de razı olsun, Hz. Muaviye, Hz. Aişe'ye bir mektup yazarak, kendisine kısa bir nasihat yazmasını istedi. O da mektubunda Hz. Peygamberden (s.a.v) işittiği şu hadisi yazdı:
78

Ümmetimin en hayırlı idarecileri; sizlerin
onları, onların da sizi sevdiği idarecilerdir.
İdarecilerin en kötüleri ise sizlerin onlara,
onların da sizlere kızdığı ve lanet ettiği
kimselerdir
"Halkı kızdırma pahasına da olsa Allah'ın (c.c) rızasını arayan kimseden Allah da, insanlar da razı olur. Hakk'ın gazabını çeken işlerle halkın hoşnutluğunu arayan kimseden, Allah da (c.c) insanlarda razı olmaz.*7
Mesela, Allah'a itaati emretmemek, din işlerini öğretmemek, onlara haram yedirmek, çalışanın ücretini vermemek, kadının mehrini vermemek gibi işleri yapanlara, hem Hak hem de halk kızar.
47 Beğavi, Şerhu's-Sünne, No: 4213; Taberânî, Mucemu'l-Kebîr, No: 11696, Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, 10/224. Aynı konuda bir hadis için bkz: Tirmizi, Fiten, 65; İbnu Hıbban, Sahih, No: 276, 267; İbnu Mübarek, K. Zühd, No: 199.

İMAN AĞACININ SULANDIĞI İKİ KAYNAK
Ey Sultan! Buraya kadar size iman ağacının köklerini ve dallarını anlattım. Bundan sonra bu ağacın sulandığı, onu besleyen, destekleyen ve kuvvetlendiren iki kaynaktan bahsedeceğim.

Birinci Kaynak
Dünyayı Tanımak
Ey Cihan Sultanı! Şunu bil ki: Dünya bir konaklama yeridir; ebediyet yurdu değildir! Bizler birer misafiriz. İnsanın ilk durağı anne karnı, ikincisi ise kabir çukurudur. Gerçek vatanı bundan sonradır. İnsanın ömründen eksilen her sene, yolcunun bir sonraki ulaştığı han gibidir.

Ömürden harcanan her ay, yolcunun yoldaki istirahatı, her hafta karşılaştığı bir kasaba, her gün rastladığı bir köy, her nefesi attığı bir adım gibidir. Aldığı her nefes ile eceline yaklaşır. Bu dünya ebediyete ulaştırıcı bir köprü gibidir.
F
Hekimhan 2 tarama
YÖNETİCİLERE ALTIN ÖĞÜTLER
L
Ümmetimin en hayırlı idarecileri; sizlerin onları, onların da sizi sevdiği idarecilerdir. İdarecilerin en kötüleri ise sizlerin onlara, onların da sizlere kızdığı ve lanet ettiği kimselerdir
"Halkı kızdırma pahasına da olsa Allah'ın (c.c) rızasını arayan kimseden Allah da, insanlar da razı olur. Hakk'ın gazabını çeken işlerle halkın hoşnutluğunu arayan kimseden, Allah da (c.c) insanlar da razı olmaz.*7 Mesela, Allah'a itaati emretmemek, din işlerini öğretmemek, onlara haram yedirmek, çalışanın ücretini vermemek, kadının mehrini vermemek gibi işleri yapanlara, hem Hak hem de halk kızar.
47 Beğavi, Şerhu's-Sünne, No: 4213; Taberânî, Mucemu'l-Kebîr, No: 11696, Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, 10/224. Aynı konuda bir hadis için bkz: Tirmizi, Fiten, 65; İbnu Hıbban, Sahih, No: 276, 267; İbnu Mübarek, K. Zühd, No: 199.
İMAN AĞACININ SULANDIĞI İKİ KAYNAK
Ey Sultan! Buraya kadar size iman ağacının köklerini ve dallarını anlattım. Bundan sonra bu ağacın sulandığı, onu besleyen, destekleyen ve kuvvetlendiren iki kaynaktan bahsedeceğim.

Dünya bir konaklama yeridir; ebediyet yurdu değildir! Bizler birer misafiriz. İnsanın ilk durağı anne karnı, ikincisi ise kabir çukurudur. Akıllı insan, ihtiyacı kadar dünyalık ile yetinip ahiretteki saadeti için çabalayandır. İhtiyacından fazlası onun için öldürücü bir zehirdir. Bu gerçeği gören kimse, biriktirdiği bütün hazinelerin altın ve gümüş değil, toprak ve kül olmasını temenni eder.

İnsan ne kadar mal toplarsa toplasın, onun nasibi ancak yedikleri ve giydikleridir; başkası değil! Onun geride bıraktığı bütün malları, kendisi için bir pişmanlık ve hasret sebebi olur; ölüm anında ölümünü zorlaştırır. Helal malın hesabı, haramın ise azabı vardır. Eğer topladığı bütün mal helal ise, kendisine hesap sorulur; eğer haram ise kendisine azap gerekli

olur. Onun en şiddetli pişmanlığı ve hasreti, kabir çukurunda başına azap gelince olur. Bütün bunlarla birlikte, onun Yüce Rabbinin huzurunda hesap vereceğine sahih bir imanı varsa, Allah'ın rahmetinden ve hoşnutluğundan tamamen ümit kesmemelidir; çünkü Allah, kullarına bolca ikram ve ihsan eden, onların günahlarını bağışlayıp acıyandır.
Ey Sultan! Dünyanın rahatlık veren günleri pek azdır. Çoğu yorgunluk ve meşakkat ile geçer. Bu yüzünden mi ebedi ahiret rahatlığını ve bitmek tükenmek bilmeyen mülkü elden kaçırıyorsun? Akıllı kimseye, ahiretteki ebedi rahatlığı elde etmek için, şu sayılı birkaç güne sabretmesi kolay olur.
Nükte: Bir insanın çok sevdiği birisi olsa; ona: "Eğer bu gece sabredip sevdiğinin yanına gitmezsen, hiçbir zorluk ve sıkıntı çekmeden onunla bin gece geçireceksin. Eğer onu bu gece ziyaret edersen, bir daha kendisini hiç göremeyeceksin" denilse, onun sevdiğine aşkı çok fazla ve ondan ayrı kalması kendisine büyük acı verecek bir şey iken, ona ahirette kavuşmak için o bir geceye sabretmesi kolay olur.
Dünya, ahiretin yanında hiçbir değer ifade etmez. Aralarında hiçbir benzerlik yoktur. Çünkü âhiret sonsuzdur; onun ebediliği akıl ile idrak edilemez. Biz bu konuda müstakil bir kitap yazdık; ancak burada, dünyanın hâli ile ilgili anlattıklarımızla yetineceğiz.
Dünyanın hâlini şu on misalle açıklayacağız:

Birinci Misal

Dünyanın Büyüsü
Bu konuda Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur:
"Dünyadan sakınınız; çünkü onun sihri Hârut ve Mâruftan daha etkilidir.*8
48 İbnu Ebi'-Dünya, Zemmü'd-Dünya, No: 132; Beyhakî, Şuabu'l-İmân, No: 10504; el-Müttakî, Kenzu'l-Ummâl, No: 6065; Suyûtî, Câmiu's-Sağîr, No: 245.

İlk sihri ve aldatması şöyle olur: O, sana kendisinin seninle birlikte olduğunu gösterir, hep senin yanında durduğunu zannettirir; halbuki biraz düşünsen onun devamlı senden kaçtığını ve nefret ettiğini, bunu sessiz bir şekilde her an yavaş yavaş yaptığını anlarsın.
Dünyanın misali, gölgeye benzer. Gölgeye baktığın zaman onun sakince durduğunu zannedersin; halbuki o devamlı hareket etmektedir. İnsan ömrü de böyledir; devamlı, yavaş yavaş akar gider, her an noksanlaşır.

Dünya da aynı şekilde senin hiç haberin olmadan seni terk eder, senden uzaklaşır; hiç fark etmezsin çeker gider. Bu manada şairlerden birisi şöyle der:
Çok olsa da dünyanın tadı lezzeti; Elde bir şey kalmaz, kaybolur serap gibi.
Tadınca nimetini çeker gider; Gelişi gidişi buluta benzer.

İkinci Misal
Dünyanın Düşmanlığı
Bu misal de dünyanın sihri ve aldatmasıyla ilgilidir.
Dünya seni kendisine aşık etmek için sana muhabbet gösterir, kendisini bir yardımcı ve rahatıık sebebi olarak takdim eder; halbuki o seni terk edip başkasına gider. Sonra seni bir gaflet anında yakalayıp yapacağı düşmanlığı yapar. Bu haliyle dünya, erkekleri aldatan kötü bir kadına benzer; erkekler onu görünce kendisine
aşık olurlar; kadın onları evine çağırır, kendilerini aldatır ve helak eder.
Nükte: İsa (a.s) keşfiyat alemini seyri sırasında dünyayı yaşlı bir kadın suretinde gördü; ona: "Kaç kocan var?" diye sordu, dünya: "Çok, sayıları belli değil" dedi. Hz. İsa: "Ölüp gittiler mi yoksa seni boşadılar mı?" diye sordu; dünya: "Hayır beni boşamadılar, onları ben öldürüp yok ettim" dedi. O zaman Hz. İsa (a.s):
"Senin hâlin ve insanların başına getirdiğin bu felaket ne tuhaf I Onlar sana rağbet ediyorlar, senin için savaşıyorlar, gelip gidenlerden ibret almıyorlar; sen de seni sevenlere böyle yapıyorsun!"

Üçüncü Misal
Dünyanın Aldatan süsü
Bu misal de dünyanın sihri ve aldatmasıyla ilgilidir.
Dünya, cahil kimseyi aldatmak için dışını süsler; fakat kötülük ve çirkinliklerini gizler. Bu durumuyla o, halkı aldatmak için güzel elbiseler giyip yüzünü örten yaşlı bir kadın gibidir. Kendisine aşık olanlar, onun yüzündeki örtüsünü kaldırıp elbisesini çıkardıklarında, gördükleri çirkinlik ve kötü manzaradan dolayı onu sevdiklerine pişman olurlar.
Bir haberde şöyle anlatılır:
"Dünya, kıyamet günü elleri ve ayakları çirkin, dişlerini sırıtır bir vaziyette, gözleri çakır mavi bir ihtiyar ka-
T

din suretinde gelir. Onu gören insanlar: "Bu çirkin yüzden Allah'a sığınırız!" derler. Onlara:

"İşte kendisi için birbirinize kin ve haset beslediğiniz, haksız yere kan döktüğünüz, akrabalarınızla ilişkilerinizi kestiğiniz, süsleriyle aldandığınız dünya budur" denilir. Sonra onun ateşe atılması emredilir; dünya:
"Ey Allahım! Benim dostlarım nerede?" diye sorar. Bunun üzerine onu sevenlerin kendisiyle birlikte ateşe atılması emredilir."

Dördüncü Misal
Dünyanın Oyalaması
İnsanoğlu, dünyada bulunmadan önce ezelde ne kadar süre kaldığını, ölümden sonra ne kadar süre var olacağını ve ezel ile ebed arasındaki dünya hayatında ne kadar yaşayacağını hesap eder, bilmek ister.
İnsan şunu bilsin ki, dünya, bir yolcunun yol hâline benzer. Bu dünya hayatının evveli beşik, sonu mezardır. İkisi arasında sayılı menzil ve duraklar vardır. Her sene bir menzile, her ay bir fersahlık mesafeye, her gün bir mile ve her nefes bir adıma benzer. O ise bu yolda devamlı seyir halindedir.
Birisinin son menzile bir fersahı kalmıştır, diğerinin ise daha fazladır. Halbuki insan gaflet içinde oturmakta, sonundan habersiz sakin durmakta; sanki hiç yerinden ayrılmayacakmış gibi yaşamına devam etmektedir. Bu arada insan, kendisine hiç ihtiyacı olmayacağı on sene sonraki işlerle uğraşmaktadır. Halbuki böyle olanların çoğu, on gün sonra toprak altında olur.

Beşinci Misal
Dünya Sevgisi
Şunu bil ki, dünyanın ve onun sonucu ahirette görülecek bir sürü kötü işlerden oluşan lezzet ve şehvetlerle insanı çepe çevre sarması, ihtiyacının dışında tatlı yağlı yiyecekler yiyerek midesini bozan kimseye benzer. Bu kimse, bozulan midesi ve içindeki pis koku yüzünden perişan olacağını anlar; onları dışarı atarken gördüğü manzaradan ve pis kokudan rahatsız olur. Yediği şeylerin lezzetinin gidip bozulan midesi yüzünden geride kalan bu kötü hâline pişman olur.
Aynı şekilde, her ne zaman insan, bu dünyanın lezzetlerine dalar ve sonra onların aslı kendisine gözükünce, sonu çok zor olur. Bu kimse, ruhu bedenden ayrılırken, bir çok malı, altını, gümüşü, cevheri, hizmetçileri, bağları ve bostanları olup onları terk eden kimse gibi sıkıntı çeker. Böyle bir kimsenin ruhu çıkarken çektiği acı, çok az bir malı olan

kimseden daha zor olur. Şu bir gerçek ki onun çektiği acı ve ızdırap, ölümle bitmeyip daha da çoğalır. Çünkü, kalbi saran dünya sevgisi kalbin sıfatı olmuştur; kalp ise ölmez ve o sıfat üzere kalır.

Altıncı Misal
Dünyanın Meşgalesi
Ey Sultan! Bil ki, dünyanın işleri ilk göründüğünde, insan onların hemen biteceğini ve fazla devam etmeyeceğini zanneder; halbuki onun işleri ve halleri birbiri peşi sıra gelir, hiç bitmez; bu uğurda bir ömür sermayesi harcanır.
Hz. İsa (a.s), şöyle demiştir: "Dünyanın peşinden koşanın durumu, denizden su içen kimseye benzer; o ne kadar çok içse o kadar susar ve harareti artar. Bu kişi ölene kadar içer, fakat susuzluğu gitmeden kendisi helak olur gider."
Bu konuda Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur:
"Denize düşenin ıslanmaması mümkün olmadığı gibi; dünyaya dalanın da kirlenmemesi mümkün değildir.™

Yedinci Misal Dünya Hırsı
Dünyada elde edilen şeyler, bir sofraya davet edilen kimsenin durumuna benzer. Ziyafet verenlerin âdeti gereği ev sahibi misafirler için evini süsler ve sonra insan-
49 Aynı konuda benzer bir hadis için bkz: Ibnu Ebi'd-Dünya, Zemmü'd-Dünya, No: 89; Beyhaki, Şuabu'l-iman, No: 10583; Zebidî, ithaf, 9/599; Ğazalî, İhyau Ulûmi'd-Dîn, 3/266. (Beyrut, 2000)

lan grup grup ziyafete avdet eder. Misafirlerinin önüne, yemekten hariç olarak cevherle dolu altından bir tabak ve gümüşten yapılmış buhurdanlık, tütsü yapılan bir alet koyar; bu şekilde ondan tütsülenmelerini ve kokudan istifade etmelerini temin eder.
Misafirlerin işleri bitince, kendilerine ikram ettiği gibi, başkalarına da ikram etmesi için tabak ve buhurdanlığı olduğu gibi bırakıp giderler.
Davetin usul ve adabını iyi bilen bir kimse, misafirliği esnasında o kokuyu ateşe kor, ondan istifade eder ve sonra yerine bırakıp ayrılır gider. Giderken o tabağı ve buhurdanlığı alıp götürmeye tamah etmeyip gönül hoşluğu ile onları yerine bırakır, ayrıca ev sahibine teşekkür eder.
Misafirler içinde ahmak ve akılsız olan kimse ise, bu tabak ve buhurdanlığın kendisi için hazırlandığını zanneder; onların kendisine

hediye edilmesini ister. Evden çıkmaya niyetlendiğinde, altın tabak ve buhurdanlığı alıp götürmek ister fakat, kendisine bu imkan verilmez, görevliler onları geri bırakması isterler. O zaman adamın göğsü daralır, sıkıntıdan kalbi yorulur; kusuru ortaya çıkınca, affedilmesini ister.
İşte dünya, yolcunun gitmekte olduğu bir yola ve misafirin davet edildiği ziyafet evine benzer.Yolcudan istenen, yolda lazım olacak kadar azık edinmeleri ve misafirden beklenen ise, ziyafete gittiği evde kalmaya hırs göstermemesidir.

Sekizinci Misal
Dünya Gemisi
Dünya ehlinin dünyanın işleriyle meşgul olması, onun hallerine önem vermesi ve ahireti unutup ihmal etmesi, denizde gemi ile yolculuk yapan kimselerin hâline benzer.
Denize açılmış bir yolcu grubu, temizlik ve tuvalet ihtiyaçlarını görmek için bir adaya saparlar ve oraya inerler. Kaptan, yolculara:
"Fazla beklemeyin, yoksa mola süresi biter, gemiyi kaçırırsınız; abdest ve namazdan başka bir şeyle meşgul olmayın; gemi hareket halindedir" diye seslenir.
Yolcular gemiden inerler, adada dağılarak her tarafına yayılırlar.
Yolucular içinde akıllı olan kimseler, fazla beklemeden hemen temizlik işlerine başlar ve işlerini bitirir bitirmez gemiye dönerler; geminin içini boş bulup en temiz, en uygun ve en yüksek yerlerine otururlar.
Onlardan bir grup, bu adanın acayip güzelliklerine bakarlar; durup onun çiçeklerini, meyvelerini, bahçe ve ağaçlarını seyredip zevk almaya çalışırlar. Oradaki kuşların tatlı ötüşlerine kulak verir; güzel, renkli taş ve çakıllara hayran kalıp takılırlar. Bir zaman sonra gemiye döndüklerinde oturacak rahat bir yer bulamazlar, geniş bir yer göremezler; mecburen geminin en dar ve karanlık yerlerine otururlar.
Onlardan bir grup da, adanın güzelliklerini seyretmekle ve bakıp dinlenmekle yetinmeyip oradaki değerli ve renkli taşlardan toplar ve yanlarına alarak gemiye taşırlar. Gemide oturacak bir yer ve boşluk bulamazlar; mecburen geminin en dar yerlerinde otururlar, yanlarında getirdikleri taşları ise boyunlarında taşımak zorunda kalırlar. Çok geçmeden, bir veya iki gün sonra, bu taşların rengi değişir, siyahlaşır ve taşlar kötü bir koku yaymaya başlar. Adamlar, kalabalıktan dolayı boyunların-daki bu ağırlıkları atıp kurtulmaya imkan bulamazlar.
Yaptıklarına pişman oldular. Boyunlarındaki taşların ağırlığını da

taşımak zorunda kalırlar; çünkü onları elde etmek için kendileri uğraşmıştı.
Bu yolculardan bir kısmı da bu adanın güzelliklerine takılıp kalır ve orada oyalanırlar. Gemiye dönmeyi dü-düşünmezler. Sonunda gemi hareket eder, onlar uzakta ve geride kalırlar. Bu kimseler, kaptanın sesine kulak verip sözünü dinlemezler. Onların bir kısmını yırtıcı hayvanlar yer, bir kısmını sırtlanlar parçalar, bir kısmı da kendi hâlinde helak olup gider.
İşte gemiye önceden gidenler, takva sahibi müminlerdir; geride kalıp helak olanlar ise, Allah'ı ve ahireti unutan, bütün varlıklarını dünyaya feda eden ve ona bağlanan kafir ve müşriklerdir. Bu helak olanlar hakkında Yüce Allah şöyle buyurmuştur:
"Bunun sebebi, onların dünya hayatını ahirete tercih edip ona tamamen bağlanmalarıdır.™
50 Nahl 14/107.

Ortada giden grup ise, imanlarının aslını muhafaza eden fakat dünyadan ellerini çekmeyen günahkar kimselerdir. Onların bir kısmı, dünyanın zenginlik ve nimetleriyle keyif sürmüş; bir kısmı fakirlik ve ihtiyaç halleri içinde günahları iyiliklerine galip gelecek, vebal ve zararları çok fazla olacak derecede dünya ile meşgul olup ondan faydalanmaya çalışmışlardır.

Dokuzuncu Misal Dünyanın Sonu

Ebu Hureyre (r.a) anlatıyor: Resûlullah (s.a.v) bana: "Ey Ebu Hüreyrel Sana dünyayı göstermemi ister misin?" diye sordu; ben de: "Evet" dedim. Efendimiz (s.a.v) elimden tuttu; beni, içinde insan kafatasları bulunan, insan pislikleri ile dolu ve çürümüş deve kemiklerinin atıldığı bir çöplüğe götürdü. Bana:
"Ey Ebu Hüreyre! Bu gördüğün kafatasları ile sizin kafalarınızın farkı yok! Bunlar dünya malı toplamak için hırs ve gayretle dolu idi. Onlar uzun zannettikleri ömürleri içinde sizin gibi çeşitli beklenti içindeydiler. Sizin çabaladığınız gibi, mal biriktirmek ve dünyayı imar etmekle uğraştılar. Bugün ise gördüğün gibi, kemiklerinin rengi değişmiş, cesetleri çürüyüp yok olmuştur.
Bu küller, onların, kibirli, süslü ve şaşaalı zamanlarında giydikleri elbiseleridir; şimdi rüzgâr onları pisliklerin arasına atmıştır.

Bu kemikler, onların sırtlarına binip gururla diyar diyar dolaştıkları hayvanlarının kemikleridir.

Bu pislikler, onların elde etmek için birbirlerine hile yaptıkları, birbirleriyle yarıştıkları ve sonunda vücutlarından atıp kokusundan yanına yaklaşmadıkları lezzetli yiyeceklerdir.
Ey Ebu Hüreyrel İşte, gördüğün gibi dünyanın hâli budur. Kim dünyanın şu hâline ağlamak isterse, ağlasın; çünkü bu, ağlanacak bir durumdur. ™
Ebu Hureyre (r.a) bu rivayeti anlatırken demiştir ki: "Yanımda bulunup bu sözü işitenlerin hepsi ağladılar."

Onuncu Misal Dünyanın Hilesi
İsa (a.s) zamanında üç kimse yolculuk yapıyorlardı, yolda bir hazine buldular; hazineyi paylaşmadan önce: "Acıktık, aramızdan birisi gitsin de bize yiyecek alsın!" dediler. İçlerinden birisi yiyecek bir şeyler almak için şehre gitti. Yolda giderken, kendi kendine:
"Ben en iyisi getireceğim yemeğin içine zehir koyup arkadaşlarımı zehirleyeyim; altınlar da bana kalsın" diye düşündü. Aynen düşündüğü gibi de yaptı, yemeği zehirledi. Diğer ikisi de kendi aralarında:
"Arkadaşımız gelin-
51 Irâkî, hadisin aslını bulamadığı söylemektedir; Fakat Zebîdî, Ebu Tâ-lib el-Mekki'nin hadisi, Hasan el-Basrî'den biraz farklı lafızlarla mür-sel olarak rivayet ettiğini söyler. Bkz: Zebidi, İthaf, 9/546.

ce onu öldürelim; hazineyi de aramızda paylaşırız" diye kararlaştırdılar. Yemeği getiren adam arkadaşları tarafından öldürüldü. Diğer ikisi de yemeği yiyip öldüler. Oradan geçmekte olan İsa (a.s) havarilerine:
"İşte bu dünyadır! Bakın nasıl peşine düşenleri öldürdü ve kendisi geride kaldı. Vay, dünyalık için, dünyanın peşine düşenlerin haline!" dedi.

İKİNCİ KAYNAK
SON ÂNI İYİ TANIMAK
Ey cihan sultanı!
Şunu bil ki, insanlar iki gruptur: Bir grup dünyanın hâline bakıp uzun ömürlü olmayı temenni ederek ona sımsıkı sarılır.
Diğer grup ise akıllıdır; onlar devamlı son nefesi göz önüne getirip sonuçta nereye gideceklerini, dünyadan sağlam bir iman ile nasıl ayrılacaklarını, dünyadan yanlarında kabre neler götürebileceklerini, ölümlerinden sonra düşmanlarına neler bırakacaklarını ve bunların kendilerine yükleyeceği vebali düşünürler.
Bu düşünce herkese gereklidir; sultanlara ve dünya ehline ise daha fazla gereklidir. Çünkü onlar çoğu kez insanların canını yakarlar, hizmetçileri

ile insanlara kötülük yaparlar, halkı korkuturlar, onların kalbine korku salarlar.
Şunu unutma! Cenab-ı Hakk'ın yanında daha korkutucu bir memur olan Azrail var ki; kimse ondan bir kaçış yolu bulamaz.

Sultanın bütün görevlileri, ücretlerini altın, gümüş ve yiyecek olarak alırlar, Yüce Allah'ın görevli memuru olan Azrail ise, ücret olarak ancak insanın ruhunu alır.
Sultanın görevlilerinin yanında birisinin aracı ve yardımcı olması fayda verir; fakat Allah'ın görevlisi olan Azrail'in yanında, hiç kimsenin yardımı ve aracı olması fayda vermez.
Sultanın bütün görevlileri, görev yaptıkları kimselere bir gün, bir gece, bir saat mühlet verirler; fakat Allah'ın görevlisi olan Azrail (a.s), bir nefes olsun mühlet vermez; emredilen vakitte işini bitirir.
Azrail'in hayret verici hâlleri çoktur. Ancak biz onun hakkında beş hikaye anlatmakla yetineceğiz.

Son An ile İlgili Beş Hikâye Birinci Hikaye:
Vehb b.Münebbih52 anlatıyor:
Büyük bir padişah kendisinin görkemli ve hayret verici hâlini halkına göstermek istedi. Bütün valilerine, muhafızlarına ve devlet erkanının büyüklerine saltanatının
52 Vehb b. Münebbih b. Kâmil, Ebu Abdullah el-Enbâvî, el-Yemânî: Hz. Osman zamanında, hicri 34 senesinde Yemen'de doğmuştur. Önceleri Yahudi bir aiim iken sonraları müslüman olmuş, sahabelerden Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Amr, Cabir b. Abdullah, Ebu Hüreyre, Abdullah b. Zübeyr, Enes b. Malik, Nu'man b. Beşir ve Ebu Said el-Hudrî ile karşılaşmış, onlardan hadis rivayet etmiştir. Tabiun içinde hikmet sahibi zatlarından birisidir. Bkz: İbnu Asâkir, Târîhu Dımeşk, 63/366-403 (Beyrut-1997), Zehebî Siyeru Alâmi'n-Nübelâ, 4/544 (219).

büyüklüğünü göstermek için atlarına binmelerini emretti. Kendisi için en güzel elbiselerin hazırlanmasını, en heybetli ve hızlı atlarının getirilmesini istedi. Aralarında en hoşuna giden "Sebk" isimli atını seçti. Onu mücevherlerle kaplı koşum takımı ile süslediler. Seyisleri onu atına bindirdiler. Arkasındaki vezirleri ve ordusuyla halkının arasında giderken, padişah heybeti ve büyüklüğü ile övünmeye başladı. Gurur ve kibir onu büsbütün sarmıştı. Şeytan, ağzını onun burun deliklerine dayayıp aldığı

her nefeste onu biraz daha şişirmekte ve kendini beğendirmekteydi. Padişah kendi kendine:
"Bu alemde benim gibisi var mı!" diye düşündü. Arkasındaki büyük ordusu, ihtişamlı atlarıyla hiç kimseye bakmadan kibirli ve gururlu bir hâlde ilerlemekte iken; hâli perişan, pejmürde kıyafetli birisi önüne çıktı. Padişaha selam verdi; fakat o selamı almadı. Adam atının geminden tuttu; padişah:
- Çek elini oradan! Sen, kimin atının gemine dokunduğunu bilmiyorsun herhalde?!" dedi. Adam:
- Benim bir ihtiyacım var, dedi. Padişah:
- Sabret! İneyim öylece söylersin, dedi. Adam:
- İhtiyacım şimdi! İndikten sonra değil, dedi. Padişah:
- Pekala derdini anlat! deyince, adam:
- Bu sırdır, ancak kulağına söyleyebilirim, dedi. Padişah onu dinlemek için kulağını uzatınca, adam:
- Ben ölüm meleğiyim, canını almaya geldim, dedi. Padişah:

,,'
- Bana biraz mühlet ver de, evime gidip çoluk-çocu-ğuma veda edeyim, dedi. Melek:
- Hayır! Onları görmek için dönemezsin; çünkü ömrünü tükettin" dedi ve atın sırtındayken padişahın canını aldı. Padişah birden yere yığıldı. Ölüm meleği oradan, Allah'ın kendisinden hoşnut olduğu salih bir zatın yanına vardı. Ona selam verdi, o da selamını aldı. Ölüm meleği adama:
- Benim senden bir arzum var; fakat çok gizli! dedi. Salih adam:
- O zaman kulağıma söyle, dedi. Melek:
- Ben ölüm meleğiyim! dedi. Salih adam:
- Hoş geldin! Allah'ıma hamdolsun! Nice zamandır senin gelmeni gözledim, yollarına müştak oldum; bana gelmen çok uzun sürdü, dedi. Ölüm meleği:
- İşin varsa yap! Çünkü birazdan görevimi yapacağım, dedi. Salih adam:
- Rabbime kavuşmaktan başka işim yok! dedi. Ölüm meleği:
ı
- Ruhunu nasıl almamı istersin? Çünkü ben, sen nasıl istersen o şekilde canını almakla emrolundum, dedi. Salih adam:
- Müsaade et; bir abdest alayım, ardından da namaz kılayım, tam secdede iken canımı alırsın, dedi. Azrail salih adamın dediği gibi yaptı ve

secde hâlinde ruhunu alıp Rabbinin rahmetine kavuşturdu.

İkinci Hikâye

Malı çok olan bir hükümdar vardı. Onun bütün derdi, refah içinde bir hayat sürmek ve yiyip içmekti. Bunun için, Allahu Teala'nın yarattığı her çeşit dünya malından çok miktarda toplamıştı. Bu kimse, sultanlara yakışır büyüklükte ve yükseklikte bir saray yaptırmış, ona sağlam iki tane kapı inşa ettirmiş ve oraya dilediği şekilde cellatlar, gardiyanlar ve nöbetçiler yerleştirmişti.

Bir gün kendisine en güzel yemeklerin yapılmasını emretti; memleketindeki akraba, arkadaş, eş dost herkesi yanında yemek yemeleri ve ihsanlarından pay almaları için çağırırdı. Daha sonra tahtına çıktı, yastığına yaslandı ve:

"Ey nefsim! Bütün dünya nimetlerini topladın; şimdi aklındaki bütün düşünceleri bir kenara at; uzun bir ömürde kazanılmış ve büyük zevkler ile hazırlanmış şu yiyeceklerden ye!" dedi.

O böyle düşünürken sarayın dışında, boynunda azık torbası asılı, kılık kıyafeti pejmürde, insanlardan yiyecek isteyen dilenci şeklinde birisi belirdi. Bu kimse sarayın kapısına geldi; kapıya öyle bir vurdu ki, âdeta saray sallandı. Bütün nöbetçiler ve hizmetçiler kapıya koşuştular. Adama:

- Ey zayıf ve çeiimsiz dilenci! Nedir bu hırs ve edepsizlik? Sabret, önce biz yiyelim, arta kalandan sana da getiririz, dediler. Gelen zat onlara:

- Efendinize buraya gelmesini ve kendisiyle çok önemli bir işim olduğunu söyleyin, dedi. Nöbetçiler:

- Ey zayıf ve çelimsiz dilenci! Defol git! Sen kim oluyorsun da padişahımızı ayağına çağırıyorsun? dediler. Dilenci:

- Siz benim söylediklerimi ona iletin, dedi. Nöbetçiler olan biteni padişaha anlattılar. Padişah:

- Onu azarlayarak buradan kovmasını beceremedi-niz mi? diye nöbetçilerine çıkıştı. Bu sırada kapı birincisinden daha şiddetli ve korkutucu bir şekilde tekrar çalmaya başladı. Bütün nöbetçiler ellerine aldıkları sopa ve silahlarla sarayın kapısına koştular. Dilenci onlara bir haykırışla:

- Yerinizde durun! Çünkü ben ölüm meleğiyim, dedi. Herkesin vücudunu bir titreme aldı; ellerini ve ayaklarını hareket ettiremez oldular. Korkularından neredeyse akıllarını yitireceklerdi. Padişah:

- Söyleyin ona; canıma bedel başka bir şey vereyim, dedi. Azrail:
- Ben ancak seni istiyorum, sadece senin canını almak için geldim; yoksa seninle şu topladığın mülkün arasında hiçbir fark yok, dedi. Padişah:
- Allah, bana zarar verip beni aldatan şu nimetlere lanet etsin. Bana fayda verecek zannettiğim bu şeyler, beni Rabbirne ibadetten alıkoydu. Bugün benim için hüsran ve beladan başka bir şey olmadılar. Onlar sebebiyle ellerim bomboş, her şeyim düşmanlarıma kaldı, dedi. Bunları söylerken Allah (c.c) sultanın malına dil verdi; malı ona şöyle dedi:
- Neden bize lanet edersin? Sen kendi nefsine lanet et! Zira Allah (c.c) her ikimizi de topraktan yarattı. Bizi, ahiretin için bir azık olsun, sana faydamız dokunsun diye, fakirlere ve miskinlere sadaka ve zekat vermen, insanların faydası için mescit, okul, köprü gibi hayırlar yapman için senin eline verdi. Sen ise bizi, servetinin çoğalması için topladın, nefsinin şehevî arzuları doğrultusunda harcadın, bir kere olsun şükretmedin, aksine hep nankörlük ettin. Şimdi ise, hasret ve zarar içerisinde bizi düşmanlarına terk ediyorsun. Hangi günahımız var ki bize lanet ediyorsun?
Bu konuşmadan sonra ölüm meleği hemen padişahın canını aldı; padişahın ölü cesedi tahtından aşağıya yuvarlandı.

Üçüncü Hikâye

Yezîd er-Rakkaşî anlatıyor:
İsrailoğulları zamanında zalim bir hükümdar vardı. Bir gün makamında otururken kapıdan içeri sevimsiz görünüşlü ve korkunç halli birisinin girdiğini gördü. Hükümdar onun aniden içeri dalışının heybetli bir şekilde girişinin verdiği şiddetli korku ile hemen adamın karşısına dikilerek:
- Ey adam, sen kimsin! Evime bu şekilde girmene kim izin verdi? diye sordu. Gelen adam:
- Bu evin asıl sahibi izin verdi! Ben ise hiçbir kapıcı ve muhafızın engel olamayacağı, hiçbir padişahın yanına girerken izin almaya ihtiyaç duymayan, hiçbir sultan-

dan korkmayan, hiçbir zalimin korkutamadığı ve aynı zamanda hiçbir kimsenin elimden kaçamadığı birisiyim, dedi. Bunları duyan hükümdar yüz üstü yere düştü, vücudu titremeye başladı; ona:
- Yoksa sen ölüm meleği misin? diye sordu; o da:
- Evet, ben ölüm meleğiyim, dedi. Hükümdar:

- Allah'a yemin ederek söylüyorum; bana bir gün zaman tanışan da, yapmış olduğum bütün günahlardan tövbe etsem, Allah'tan benim kusurlarımı bağışlamasını istesem ve hazinemde biriktirmiş olduğum bütün malları dağıtsam! Yoksa ben, ahirette O'nun azabına tahammül edecek güçte değilim, dedi. Melek:
- Sana nasıl zaman tanıyabilirim ki! Ömrünün günleri sayılı ve vakitleri değişmeyecek şekilde yazılıdır, dedi. Hükümdar:
- O zaman bir saat mühlet versen olmaz mı? diye sordu; melek:
- Sana tanınan bütün saatler bu hesabın içindededir. Onlar geçip gitti, senin hiç haberin olmadı. Sen bütün nefeslerini tükettin, senin için bir nefeslik süre kalmadı, dedi. Hükümdar:
- Peki, sen beni mezara koyunca yanımda kim olacak? diye sordu. Melek:
- Salih amelinden başka hiçbir şey olmayacak, dedi. Hükümdar:
- Benim hiçbir salih amelim yok ki! deyince, melek:
- Hiç şüphesiz senin gidişin ateşe ve varacağın yer Cabbar olan Allah'ın gazabı olacaktır, dedi ve onun ruhunu aldı.

Ruhu alınan hükümdar tahtından aşağı yüz üstü düştü. Memleketindeki insanlar ise ardından feryat ediyorlardı. Şayet onlar Allah'ın ona gazap etmesi sebebiyle gideceği yeri bilselerdi; daha çok ağlarlar ve daha fazla feryat ederlerdi.

Dördüncü Hikâye

Anlatıldığına göre; Süleyman b. Davud (a.s) dostlarından birisiyle sohbet ettiği sırada ölüm meleği bir insan suretinde içeriye girdi. Gelen adam Hz. Süleyman'ın (a.s) sohbet ettiği kişiye sert bakışlarla uzun bir müddet baktı; sonra çıkıp gitti. Hz. Süleyman'ın (a.s) dostu:
- Ey Allah'ın peygamberi! Bu kimdi ? diye sordu; Süleyman (a.s):
- Ölüm meleği idi, dedi. Adam:
- Onun canımı almasından korkuyorum, beni ondan kurtar, dedi. Süleyman (a.s):
- Nasıl kurtarabilirim ki? dedi. Adam:
- Rüzgara, beni Hindistan'a götürmesini emret; belki benim izimi kaybeder ve bulamaz, dedi. Süleyman (a.s), adamı Hindistan'a götürmesi için rüzgara emretti. Rüzgar, onu bir anda Hindistan'a götürdü. Biraz sonra Azrail (a.s) geri geldi; içeri girer girmez Süleyman (a.s) ona:
- Niçin o adama bakıp durdun? diye sordu. Azrail:
- Onun hâline şaşırdım. Bana bu adamın canını Hindistan'da almam emredilmişti. Adam ise oradan çok uzaktaydı. Sonuçta Allahu Teala'nın takdir ettiği şey oldu; rüzgar onu can vereceği yere getirdi, dedi.

Beşinci Hikâye
Anlatıldığına göre Zülkarneyn (a.s), dünya malı olarak hiçbir şeye sahip olmayan bir topluluğa uğradı. Onlar, ölmüşlerinin kabirlerini, kapılarının önüne kazmış-lardı. Her gün bu kabirleri süpürüp temizliyor, orayı ziyaret edip içinde Allah'a ibadet ediyorlardı. Yiyecekleri sadece ot ve yerde biten şeylerden ibaretti. Zülkarneyn bir adam göndererek reislerini çağırttı. Fakat reisleri: "Onun benimle ne işi olur!" diyerek reddetti. Zülkarneyn (a.s) reislerinin yanına kendisi gitti. Onlara:
- Hâliniz nasıldır? Zira ben sizin altın-gümüş hiçbir şeye sahip olmadığınızı ve yanınızda hiçbir dünya nimeti bulunmadığını görüyorum! dedi. Reis:
- Dünya nimetlerine bugüne kadar hiç kimse doya-mamıştır, diye cevap verdi. Zülkarneyn:
- Niçin kabirleri kapılarınızın önüne kazdınız? diye sordu. Reis:
- Onlar gözümüzün önünde bulunsun da onlara bakalım; bize ölümü hatırlatsın, kalbimizdeki dünya sevgisini soğutsun, dünya bizi Rabbimize ibadet etmekten alıkoymasın diye böyle yaptık, dedi. Zülkarneyn:
- Niçin sadece ot yiyorsunuz? diye sordu. Reis:
- Çünkü biz, midelerimizi hayvan kabristanlığı haline getirmek istemiyoruz. Bütün nimetlerin lezzeti boğazdan öteye geçmez, diye cevap verdi. Sonra elini oradaki pencere şeklindeki bir boşluğa soktu, oradan bir kafatası çıkardı, Zülkarneyn'in önüne koydu ve:

- Ey Zülkarneyn! Bunun sahibinin kim olduğunu biliyor musun? diye sordu; Zülkarneyn:
"Bu kafatasının sahibi, halkına zulüm eden, zayıfları ezen, bütün zamanını dünya serveti toplamakla geçiren bir hükümdardı. Allah (c.c) onun ruhunu aldı ve cehennemi ona mesken yaptı. Bu da onun kafatasıdfr, dedi. Reis elini tekrar o yere sokarak başka bir kafatası daha çıkardı; onu da önüne koyarak:
- Bunun kim olduğunu biliyor musun? diye sordu; Zülkarneyn:
"Bu da insanlara karşı adaletli, şefkatli, halkını seven bir sultandı. Allah (c.c) onunda ruhunu aldı ama onu cennetine koydu; derecesini yükseltti, dedi. Sonra reis, elini Zülkarneyn'in başının üzerine koyarak:
- Ey Zülkarneyn! Senin kafanın bu ikisinden hangisi olmasını istersin, dedi. Zülkarneyn çokça ağlamaya başladı, kafasını onun göğsüne koyarak:

- Eğer benimle arkadaş olmayı kabul edersen, sana vezirlik veririm, ülkemi de paylaşırız, olmaz mı? dedi. Reis:
- Heyhat! Benim onlara hiç rağbetim yoktur! dedi. Zülkarneyn:
- Neden? diye sorunca; Reis:
- Çünkü bütün insanlar malın ve saltanatın sebebiyle sana düşmandırlar; bana ise kanaatim ve fakirliğimden dolayı dosturlar. Allah seninle beraber olsun, dedi.
104
105

Son nefesle ilgili buraya kadar naklettiğimiz hikayelerin vermek istediğini bilmen ve onun hakikatini anlaman gerekir.
Şunu bil ki, aldanmış gaflet sahipleri, dünya sevgisinin kalplerinden soğumaması için ölüm hakkındaki sohbetleri dinlemeyi sevmezler. Bu sohbetler onları yemez, içemez hâle getireceğinden, dinlemekten kaçarlar. Nitekim bir haberde şöyle buyrulmuştur:
"Kim, ölümü ve mezarın karanlığını çokça hatırlarsa; kabri ona cennet bahçelerinden bir bahçe olur. Kim de ölümü unutur, onu zikretmekten gafil durursa; kabri ona ateş çukuru olur.'53
Bir gün Resûlullah (s.a.v), kafirlerle savaş esnasında şehid edilen sahabelerin elde ettikleri sevabı ve kavuştukları dereceleri anlatıyordu. Hz: Aişe (r.ah) Resulu-lah'a: "Ey Allah'ın Resûlu, şehid olmayan birisi, şehid sevabına ulaşabilir mi?" diye sordu. Resûlullah (s.a.v): "Kim günde yirmi defa ölümü hatırlarsa onun mükafatı ve derecesi şehitler kadar olur*4 buyurmuştur.
53   Rivayetin ilk kısmı için bkz: El-Müttakî, Kenzu'l-Ummâl, No: 42104. Deylemî, Müsnedü'i-Firdevs'te, Enes b Malik'ten rivayet etmiştir.
54   Irakî hadisi bu rivayetlerle bulamadığını söyler. Zebîdî, İthafu's-Sâde isimli eserinde, isnadın Taberani el-Evsat'ta geçen rivayetini zikretmiştir. Rivayet şöyledir: "Ey Aişe! Ümmetimin şehitleri azaldığı zaman, kim her gün yirmi beş defa 'Allahım, bugünümü ve bugünden sonrasını benim için hayırlı ve bereketle kıl.' der de, sonra yatağın-dayken ölse, Allah ona şehitlerin kazandıkları mükafatı verir." Bkz: Taberani el-Evsat, No: 7672; Zebîdî ithaf, 12/274.
Unutma, sahip olduğun imkanlar ne derece
geniş olursa olsun, zenginliğin ne kadar
ölçüsüz olursa olsun sen de bir kulsun ve
ömrünün bir sonu vardır."
Z
Başka bir hadisinde: "Ölümü çokça hatırlayınız! Çünkü bu günahları siler, kalpteki dünya sevgisini soğutur*5

buyurdu.
Hz. Resûlullah'a (s.a.v) insanların en akıllısı ve tedbirlisi kimdir diye sorulduğunda, Efendimiz (s.a.v):
"İnsanların en akıllısı ölümü çokça anan, en tedbirlisi ise ölüme güzelce hazırlanandır. Dünyanın şerefi ve ahiretin mutluluğu bu kimsenindir*6 buyurdu.
Kim dünyayı anlattığımız şekliyle tanır ve kalbinde devamlı bu son anı hatırlarsa; bütün dünya işleri ona kolay olur, kalbindeki iman ağacının kökleri kuvvetlenir, dalları büyümeye ve uzamaya devam eder. Bu kul, Rabbine sağlam bir iman ile kavuşur.
Allahu Teala liderlere, her şeyi olduğu gibi; hakikati üzerine görmesi, ahireti için gayretle çalışması ve O'nun kullarına ve diğer mahlukatına iyilikle muamelede bulunması için basiret nuru versin! Çünkü onun emri altında milyonlarca insan bulunur. Onlara adil davrandığı zaman hepsi onun şefaatçisi olur. Şayet onlardan
55 Bkz: El-Müttakî, Kenzu'l-Ummâl, No: 4298; Zebidi, ithaf, 14/18-19. .
56 Taberânî, Mucemu'l-Kebîr, No: 13536; Ebu Nuaym, Hılye, 8/375; el-Müttakî, Kenzu'l-Ummâl, No: 42129; Zebidî, İthaf, 14/20-21.

birisi onun için şefaat etse; kıyamette azaptan emin olur.
Eğer onlara zulmederse, hepsi onun düşmanı ve davacısı olur; bu durumda bütün işleri tehlikeye girer, büyük bir zararla yüz yüze gelir. Ona şefaat edecek kimse düşmanı olduğu zaman, işleri iyice karışır; içinden çıkılamaz bir hâl alır.
"Unutma, sahip olduğun imkanlar ne derece geniş olursa olsun, zenginliğin ne kadar ölçüsüz olursa olsun sen de bir kulsun ve ömrünün bir sonu vardır."

Birinci Bölüm

ADALET VE SİYASET

Şunu kesin olarak bil ki, Allah (c.c) insanlar içinden iki grubu seçkin yaratmıştır: Bunlar, peygamberler ve devlet adamlarıdır. Allah (c.c) peygamberleri, kullara, Yüce Allah'a nasıl kulluk yapacaklarını öğretmek ve O'nu tanıma yolunu açıklamak için göndermiştir. Devlet başkanlarını ise; insanları birbirlerine karşı taşkınlık ve düşmanlık yapmaktan korumak için seçmiş, düzenin ve bozulmanın ipini onların eline vermiş, hikmetiyle halkın menfaat ve faydasını onlara bağlamış, kudretiyle onları en şerefli bir makama getirmiştir. Bu konuda gelen bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

"Hakkı ayakta tutan sultanlar (yöneticiler) yeryüzünde Allah'ın (c.c) gölgesidir. ^7
Şunun bilinmesi gerekir; Allah (c.c) kime sultanlık/hakkı ayakta tutma yetkisi verip onu kendi gölgesi yapmış ise, insanlara düşen; ona muhabbet beslemek, itaat ve bağlılık göstermektir. Ona karşı isyan etmek ve çekişmeye girmek caiz değildir. Bu hususta Allah (c.c) şöyle buyurur:

57 Bezzâr, Müsned, No: 1590; Suyutî, Câmiu's-Sağîr, No: 4815- 4817; el-Müttakî, Kenzu'l-Ummâl, No: 14580-14584; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, No: 8998. •

"Ey iman edenleri Allah'a, Resulüne ve sizlerden olan emir sahiplerine itaat edin!"53
Demek ki, Allahu Teala'nın kendisine din ve iman nasip ettiği herkesin, sultanları ve yöneticileri sevmesi, emrettiklerine itaat etmesi gerekir.
İnsan ayrıca şunu da bilmelidir ki, Allah (c.c) saltanatı ve mülkiyeti dilediklerine verir. Şu ayet buna şahittir:
"Rasûlüm de ki: Allahıml Sen mülkü dilediğine verirsin ve dilediğinden de alırsın. Dilediğini yüceltir, dilediğini de alçaltırsın. İyilik senin elindedir. Gerçekten senin her şeye gücün yeter. *69
Adaletli lider; kullar arasında adil davranan, zulümden ve fesattan sakınandır. Zalim lider ise uğursuzdur; onun ne saltanatı ne de mülkiyeti devam eder. Bu konudaki bir haberde:
"Mülk, (Mülkiyet ve idarecilik) küfür ile devam eder ama, zulüm ile as/al™ denilmiştir.
Tarihte Mecusiler dört bin sene boyunca dünyaya hükmetmişler; hükümdarlıklarını devam ettirmişlerdir. Çünkü onlar, insanlar içerisinde adaleti ve yaptıkları tüm işlerde eşitliği muhafaza etmişlerdi. Onlar, ne dinlerinde ve ne de milletlerinde zulmü ve haksızlığı caiz görmüşlerdi: Onlar, adaletleriyle şehirler imar ettiler ve insanlara insaflı davrandılar.
Bir haberde Allahu Teala, Hz. Davud'a (a.s) şöyle vahyetmiştir: :

58 Nisa 4/59.,
59 Âl-i imrân 3/26
60 Bu söz, Sahabe ve Tabiun rivayeti olarak nakledilmiştir. Bkz: Mevsu-atu Nadratü'n-Naîm Fî Mekârimi Ahlâkı'r-Resûli'l-Kerîm, 10/4926, Cidde, 1999-2000.

"Ey Davudi Kavmini, Acem'in (Fâris) hükümdarlarına sovmekten sakındır! Çünkü onlar dünyayı imar ettiler ve kullarıma yurtlar edindirdiler."
Şunu bilmen gerekir ki, dünyanın mamur olması da, harap olması da sultanın/devlet adamlarının elindedir. Eğer sultanlar, Ezduşir,61 Feridun,62 Behram,63 Nûşîre-

61 Elimizdeki mevcut olan Arapça nüshada bu isim her ne kadar "Ezdü-şir" olarak geçse de, tarih ve â'lam (isim) kitapları bu ismi "Ardaşir" olarak kaydetmektedir. Ardaşir: Sâsânî hanedanının ilk Pers kralıdır (226-241). Sâsân'ın torunudur. Hükümdarlığı döneminde Persleri kışkırtarak, küçük bir derebeylik iken Pers körfezinden İsfahan'a kadar uzanan topraklan ele geçirdi. Kendisini Sâsânî prensliğinin kurucusu ilan etti. Kendisinden "Şahan-Şâh, Krallar kralı" diye bahsedildi. Krallığının ikinci senesinden (227) sonraki üç yıl içerisinde Mezopotamya'yı istila ederek hakimiyeti ile Suriye ve Kapadokya'yı tehdide başladı. Dârâ imparatorluğunun Ege'ye kadar uzanan topraklarında hak iddia etti. Bugüne kadar dahi hâla tesirlerini gösteren Zerdüştîli-ğin temellerini o attı. Bundan başka Sâsâni imparatorluğunda iki Ardaşir daha geçmiştir. Sırasıyla; 2. Ardaşir (309-383), 3. Ardaşir (628-630). Bkz: "Âlâm-Müncid"
62 Feridun: İran'da pişdadiyan sülalesinin hükümdarı (m.ö. 750). Cem-şid'in torunudur, iran'da başkaldıran Dahhâk, halkı kırıp geçirdiği gibi Cemşid'i de öldürmüştü. Ayaklanma sebebiyle dağa çıkan İranlılar, çobanların yanında yetişen Feridun'u başlarına seçtiler. Halkının da desteği ile Arap ülkelerini dahi fetheden Feridun'un bu ilginç hayat hikayesi efsaneleşmiş, öyle ki, Hint Brahmanlarının kutsal kitaplarındaki bazı meleklerle bile eş tutulmuştur.
63. Behram: Sâsânî imparatorluğundaki birçok hükümdarın adıdır. Zan-nımızca Gazaîîninin bahsettiği Behram, Nûşirevan'dan daha önceleri tahtta bulunan, 5. Behram'dır (421-438). Çünkü Peygamber Efendimizin (s.a.v) doğumunun ilk zamanlarında ölen; Nûşirevan'dan sonra gelen Behram, adaleti ve insafı olmayan birisiydi. O bakımdan burada adaleti ile bahsedilebilecek, en isabetli görüş, Nûşirevandan yaklaşık yüz sene önce yaşamış olan 5. Behram olmasıdır. 5. Behram, I.Yezdgird'in (Yezdecerd veya Yezdücird) oğludur.

van64 ve arkadan gelen Kisrâ hükümdarları zamanında olduğu gibi adil olurlarsa; dünyaları rahat ve huzurlu, insanlar da güven içerisinde olurlar. Fakat ne zaman insanlara zulmetmeye başlarlarsa; Dahhâk,65 Efrasiyab66,

54 Nûşirevan: 1. Hüsrev, Enuşirevan veya Anorşarvan diye de bilinir. Pers kralıdır (531-579). Babası Kavad'ın ölümü üzerine hükümdar oldu. Batıda

büyük tehdit gösteren Bizans'a karşı savaş açtı. İskerde-run ve Lazkiye'yi ele geçirdi. Nûşirevan Türklerin yardımı ile Heftalit-leri yenerek, doğuda ki sınırlarını daha da genişletti. Kuzeyde Malatya'ya kadar ilerleyen Nûşirevan, burada yenilgiye uğrayarak geri çekildi. Hükümdarlığında devletin bütün kadastrosunu tamamladı. Yeni bir vergi sistemi yerleştirdi. Nûşirevan adaleti, insafı, iffeti, hoşgörülü-ğü ve sağlam devlet otoritesi ile nam salmış, Sâsânî'lerin en ünlü hü- ; kûmdandır. Nûşirevan'ın asıl ismi Hüsrev'dir. Kendisine adaletinden dolayı Pehlevî dilinde, "ölmez ruhlu" anlamına gelen "Nûşirevan" denilmiştir. Araplarca "Kisrâ veya Nûşirevan-ı Âdil" olarak bilinir. Nûşirevan, Türk'lerle olan samimi ilişkilerinin neticesinde, Göktürk'lerden İstemi Kağan'ın kızı ile evlendi. Bu evlilikten doğan çocuğa, "Türkten doğma" anlamına gelen Türk-zâd isim verildi. Daha sonra bu çocuk, Sâsânî İmparatorluğunun kralı oldu.
66 Dahhâk: Fars mitolojisinde insan üstü başarılar gösteren bir savaş kahramanının ismidir. Dahhâk efsanesinin, Hint mitolojisinden geldiği sanılmaktadır. Efsaneye göre Dahhâk, Nûh (a.s)'ın tufanından yak- , laşık bin sene sonra yaşamıştır. Nuh'un (a.s) oğlu Yasef'in soyundan * gelmektedir. Bin yıl süren saltanatının yaklaşık sekizyüz yılı insanlara zulüm etmekle geçmiş, son iki yüz yılda ise omuz başlarında iki yılan başı belirmiştir. Kendisini rahatsız eden yılanları teskin etmek j amacıyla onlara her gün iki insan beyni verirmiş. İsfahan'da Gâve ad- '¦. lı bir demirci iki oğlunu bu sebepten dolayı yitirmesi üzerine başkal-dırmış, halk da onunla beraber ayaklanarak kurbanlardan biri olan ; Cemşid'in oğlu Feridun'u Hükümdar ilan etmişler, yapılan savaşta da *. Dahhâk öldürülmüştür.
66 Efrasiyab veya Afrasiyab: Alp Er Tunga olarak bilinen Türk destan ; kahramanıdır. Bir çok efsaneye göre, iran Şehnamesindeki büyük': Tura hükümdarı Afrasiyabdır. Türk kaynaklarında ise "Alp Er Tunga" veya "Tunga Alp Er" olarak geçer. Destan uzundur. Fakat şu kadarı .•' ile yetinebiliriz ki, Alp Er Tunga iranlılarla bir çok savaşta bulunmuş-; Berezdikeni'l-Hatıî67 ve onların takipçisi hükümdarların zamanında olduğu gibi dünyaları harap olur. (Son dönem Kisra hükümdarlarının zulmü) İslamiyet'in ve müs-lümanların o beldelere kadar yayılması ve Acemleri yenerek saltanatı onların ellerinden almasıyla sona ermiştir. Hz. Resûlullah'ın (s.a.v) bereketi ile Ömer b. Hattab (r.a) döneminde İslam dini ve devleti en kuvvetli dönemine ulaşmıştır.
Şunu kesin olarak anla ki, zikrettiğimiz hükümdarlar, dünyaya sahip olmuş yeryüzünün sultanları idiler. Dünyada muratlarına ulaşmışlar, onun lezzetlerini tatmak için bütün vakitlerini sarf etmişlerdir. Şimdi onların hepsi yok olmuş, geriye sadece isimleri ve kendilerini hatırlatan

işaretleri kalmıştır. Bu sonucun, dünyanın kendisine tapanlara kurduğu bir tuzak olduğunu söylemiş ve ona ait bir özellik olarak zikretmiştik. Bunları, şunu bilmen için söylüyorum: İnsan ancak, öldükten sonra arkasında bıraktıkları ile anılır. Her insan yaptığı ile zikredilir, çalıştığı şeye nispet edilir. Eğer yaptığı iyi ise, hayırlı; kötü ise, şerli insandır. İnsan, iyilik ve güzel ahlak tohumunu ekip biçmeli, nefsinin çirkin ayıplarını yok etmeli, helak edici hatalar-

tur. Öyle ki İranlılar Alp Er Tunga'ya kötülük tanrılarından birisinin ismi olan Afrasiyab ismini takmışlardır. Alp ErTunga'nın kötü birisi olarak anılmasının tek sebebinin etrafındaki devletlere, özellikle iran'a karşı korku şaçmasıydı. Alp Er Tunga'nın ismi, Göktürk kitabelerinde de geçmektedir.

67 Elimizdeki Arapça nüshada yazılan mevcut şekliyle, kaynaklarımızda bu isimle anılan bir şahıs ismine rastlayamadık. Tahminimizce bu kişi, Dahhâk gibi zulmü ile meşhur olmuş mitolojik bir hükümdar veya isyancıdır.

Adaletli lider; kullar"jj
arasında adil
davranan, zulümden
ve fesattan sakınandır.
Zalim lider ise uğursuzdur; onun ne
saltanatı ne de ^-mülkiyeti devam eder.

dan kaçınmalıdır. Özellikle devlet adamları ve yöneticiler bu hususlara çok dikkat etmelidir ki; kendileri kabir çukurunda iken isimleri ve kişilikleri güzel olarak kalsın, çirkin sıfatlarla anılmasın. Bir şair şöyle der:

Kaç günahtan ey genç; tövbe et kötü hâlinden, Dön ve pişman ol; bir hata çıkarsa senden. Temizle nefsindeki kötü sıfatları, Kork zamanın afetlerinden ki, bulasın rahatı. Senden sonra ancak isminle anılırsın, Güzel söz söyle ki, devamlı kazanasın.

Hayırla Anılmak

Denilmiştir ki: "Kişinin öldükten sonra hayırla hatırlanması, onun dünyadaki ikinci yaşamıdır."

Akıllı olan kişinin anlatılan bu hükümdarların hikayelerini okuması; vefası az, belası çok olan şu dünyanın hallerine ibret nazarıyla bakması, kalbini onun geçici şeylerine bağlamaması lazımdır. Çünkü bu dünyada sa-lih kimse ebedi kalmaz; zalim kimse de selamet içinde yaşayamaz.

Akıllı kimse, düşmanlarını çoğaltmamaya çalışır; çünkü düşmanlık korkutucu ve zor bir durumdur. Her

şeyden münezzeh olan Allahu Teala, en adaletli ve her şey hakkında en iyi hükmü verendir. O, yarın kıyamet günü bütün hasımlar arasında adaletini gösterip mazlumun hakkını zalimden alacaktır. Öyleyse bütün nimetleriyle şu dünya, kendisi için insanlarla çekişmeye değmez. Şu hikayeden ibret almalıdır:
Hikâye: Ebu Ali b. İlyas, Neysâbûr'un önde gelen kumandanlarından birisi idi. Bir gün zamanın zahid ve alimlerinden olan Şeyh Ebu Ali ed-Dekkak'ın (rah) yanına geldi; önüne oturdu ve ona: "Bana öğüt ver" dedi. Ed-Dekkak: "Ey Emir! Sana bir şey soracağım, ama cevabını doğru istiyorum" dedi. Emir: "Tamam, doğru cevap veririm" dedi. Ed-Dekkak: "Ey emir! Sana mal mı daha sevimlidir, yoksa düşmanlık eden nefsin mi?" diye sordu; Emir: "Mal, böyle bir düşmandan daha sevimli gelir" dedi. Ed-Dekkak: "Peki, bu kadar sevdiğin malı nasıl terk edeceksin ve hiç sevmediğin düşmanınla kabirde nasıl beraber olacaksın" diye sorduğunda; emir ağladı; gözlerinden yaşlar boşaldı ve: "Bu çok güzel bir jüt!" dedi.
İşte bütün tavsiye ve hikmetler, bu sözün altında gizlidir. Her şeyi yoktan var eden ve yaratılmışların sıfatlarından münezzeh olan Allah (c.c), Hz. Muhammed'i (s.a.v) en son peygamber olarak gönderdi. Onun bere-ketiyle küfür diyarları İslam diyarı oldu. Onu güzel bir zamanda ortaya çıkardı. O, getirdiği din ile bütün dünyayı mamur etti. Onun nübüvveti ile de peygamberlik sona erdi.

İnsan ancak, öldükten sonra arkasında bıraktıkları ile anılır. Her insan yaptığı ile zikredilir, çalıştığı şeye nispet edilir. Eğer yaptığı iyi ise, hayırlı; kötü ise, şerli insandır.

Şehirlerin İmarı

Kisrâ hükümdarlarından Nûşîrevan, adaleti, insafı, siyaseti ve güzel yönetimi ile meşhur olan İran'ın büyük hükümdarlarından birisidir. Bütün bunlar, Peygamberimiz Hz. Muhammed'in (s.a.v) bereketiyle olmuştur. Bunun sebebi; Hz. Peygamberin onun zamanında dünyaya gelmesiydi. Nûşîrevan, Hz. Peygamberin (s.a.v) doğumundan sonra iki sene kadar yaşadı. Peygamber Efendimiz (s.a.v) onun devrini överek:
"Ben adil hükümdar Nûşîrevan zamanında doğdum™ buyurmuştur.

Resûlullah'ın (s.a.v) ondan adil hükümdar diye bahsetmesi, onun adaletinin büyüklüğündendir. Güzel isim ve güzel şöhret ile anılmak, en hayırlı şeylerdendir.
Nûşîrevan ve ondan önceki hükümdarlar ülkelerinin imarı (rahat ve ferahı) ve insanlar arasında adaleti yaymak için gayret etmişler; devletin önemli işlerinde güzel tedbiri elden bırakmamışlar ve insanlarına karşı güzel muamelede bulunmuşlardı. Onların kendilerinden sonra bıraktıkları eserler ve imarlar günümüze kadar ulaşmış-

58 Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ, 2/2926.
tır. Her ülke, hükümdarının adıyla bilinir. Çünkü gerçek mânâda toprakların imar edilmesi, konutların yapılması, toprakların ziraata elverişli hâle getirilmesi, doğal kaynakların işletilmesi ve su kaynaklarının bulunması onların elindedir. İşte Nûşîrevan adaleti ve siyaseti ile israftan kaçınarak ülkesini imar etmiş ve tarihe geçmiş bir liderdir.

Hikâye: Halkın Hâli ile İlgilenmek
Anlatıldığına göre: Nûşîrevan, halkını denemek için bir müddet kendisini hasta gösterdi. Hizmetçilerini, memurlarını ve güvendiği kimseleri çağırarak, tedavi olabilmesi için, onlara ülkesini her köşesini, her vilayetini dolaşarak, harabe olmuş bir köyden eski bir tuğla bulup getirmelerini emretti. Dostlarına da, hastalığının geçmesi için bunu doktorların tavsiye ettiğini söyledi. Bütün memurlar ülkeyi karış karış aradıktan sonra Nûşîre-van'a gelerek: "Her yeri dolaştık, ne yıkık bir köy, ne de eski bir tuğla bulabildik" dediler. Nûşîrevan sevinerek Allah'a şükretti ve hizmetlilerine: "Bunu yapmamın sebebi, vilayetlerim hakkında bilgi sahibi olmak, memleketimden haberdar olmak, şehirlerde imar etmek için harabe bir yer kalmış mı diye öğrenmek içindi" dedi.
Bil ki; geçmişteki adil hükümdarların bütün çalışmaları ve gayretleri, emri altındaki toprakları kendilerinden sonrakilere de kalacak şekilde imar etmekti. Bu konuda gelen bir rivayet şöyledir:

"Ülke ne kadar mamur, huzur ve refah içinde olursa, . insanların da onlara karşı vefaları ve teşekkürleri o kadar çok olur."
Onlar, alimlerin ve hikmet ehli insanların söylediklerinin şüphesiz doğru olduğunu biliyorlardı.

Bu söylediklerimiz, onların şu hikmetli sözlerinde gizlidir: "Din lider ile; lider asker ile; asker mal (teçhizat) ile; ekonomi, şehirlerin imarı ile, şehirlerin imarı da ancak insanlara adil davranmakla ayakta durur."
Onlar, hiç kimsenin haksızlık ve zulmüne ortak olmazlar, halkın yeteneksiz, beceriksiz ve cahil kalmasına razı olmazlardı. Onlar şunu bilmekteydiler:
İnsanlar, zulüm üzerinde huzur ve istikrar bulamaz. Memleketleri zalimler istila ederse her şey harap olur; insanlar dağılır, başka devletlere kaçarlar. Böylelikle mülk noksanlaşır, memleketin geliri azalır, devlet hazinesi boşalır, insanların geçimi kötü olur; çünkü halk, zalim olanı sevmez. Zulüm devam ettiği müddetçe halkın bedduası onların üzerinden ayrılmaz. İdareci böyle bir memleketten fayda bulamaz. İnsanlar onun en kısa zamanda helak olması için dua ederler.
Zulüm iki kısımdır:
1- Liderin halkına, kuvvetlinin zayıfa, zenginin fakire yaptığı zulüm.
2- Kişinin kendine yaptığın zulüm.
Bu zulüm, günahlarının sende bıraktığı uğursuzluk nedeniyledir.
Zulmetme ki, sana da zulüm yapılmasın;
üzerindeki zulüm kaldırılsın. Bu konuda şöyle bir hikaye anlatılmıştır:

Hikâye: Zulmün Dünyadaki Cezası
İsrailoğulları zamanında balık avlayarak çoluk-çocu-ğunun geçimini sağlayan bir balıkçı vardı. Bir gün avlanırken ağına büyük bir balığın takıldığını gördü; çok sevindi. Hemen ağını çekerek onu yakaladı. Kendi kendine: "Şimdi ben bu balığı götürüp satayım, böylece ailemin nafakasını çıkarayım" dedi. Yolda, zaman zaman kendisine yardımcı olan balıkçılardan birisiyle karşılaştı; adam:
"Balığı bana satar mısın?" dedi. Balıkçı: "Eğer evet dersem, bu balığı benden yarı fiyatına satın alır" diye düşünerek: "Hayır" cevabını verdi. Adam balıkçıyı sopayla feci bir şekilde döverek elindeki balığı zorla aldı. Balıkçı ona bir yandan beddua ediyor bir yandan da: "Eyflabbim! Sen beni zayıf ve miskin, onu ise güçlü ve kuvvetli olarak yarattın. Ey Allah'ım! Dünyadayken hakkımı ondan al; çünkü ahirete kadar sabredemem!" diyordu.
Balığı gasp eden adam, onu evine götürdü. Karısına vererek kızartmasını istedi. Karısı balığı kızarttı ve getirip masanın üzerine koydu. Adam yemek için elini balığa uzattığı sırada balık ağzını açıp adamın elini iyice ısırdı. Öyle ki adamı dayanılmaz bir acı sardı; sabrı tükendi.

Parmaklarının acısına daha fazla dayanamayınca durumunu doktora anlattı. Adamın parmaklarını inceleyen doktor; parmakların kesilmesini, aksi takdirde hastalığın elin tamamına sirayet edeceğini söyledi.
Doktor adamın parmağını kesti; bu defa hastalık ve acı eline intikal etti. Ağrıları arttı, korkusundan bütün vücudu titremeye başladı. Doktor ona, elinin bileğine kadar olan kısmının kesilmesi gerektiğini; aksi takdirde hastalığın koluna sirayet edeceğini anlattı. Elinin bileğine kadar olan kısmı kesildi; fakat hastalık koluna bulaştı. Her kesilen uzuvdaki hastalık bir diğerine sıçrıyordu. Sonunda doktor adamın omuzundan aşağı kolunu kesti.
Adam, kendisine isabet eden bu musibetin kaldırılması için Rabbine yalvarıyordu. Acılar içerisinde doktorun yanından çıktı. Bir ağaç gördü ve ona yaslandı. O esnada bir uykuya daldı. Uykuda birisinin kendisine şöyle dediğini gördü:
"Ey miskin! Kesilecek kaç kolun var ki, hâlâ bekliyorsun? Hasmına git, ondan helallik iste!"
Adam uyandı, hasmının kim olduğunu düşünmeye başladı. Biraz sonra hatırladı ve: "Ben gasp yoluyla birisinin elinden balığını almış ondan sonra da kendisine dayak atmıştım" Ondan aldığım balık da beni ısırmıştı" dedi. Hemen şehrin yolunu tuttu, balıkçıyı aradı ve buldu; önünde durup ondan helallik istedi. Malından ve mülkünden bir kısmını ona verdi. Yaptığı işten tövbe ettiğini söyledi. Balıkçı, ona hakkını helal etti. O anda hastalığının acısı durdu. O gece samimi bir tövbe ile yapmış olduğu bütün kötülüklerden vazgeçerek uyudu.

Uyandığında, merhametli olan Yüce Allah kudretiyle ellerini ve kollarını kendisine geri vermişti. Bu olaydan sonra Yüce Allah, Hz. Musa'ya (a.s) şöyle vahyetti:
"Ey Musa! İzzetime, celalime ve kudretime yemin olsun ki, şayet o adam hasmını razı etmeseydi, hayatı boyunca ona azap ederdim."

Hikâye: Yüce Allah'ın Gizli Adaleti
Hz. Musa (a.s) Tur dağına çıkıp Rabbine münacatta bulunurdu. Bir münacatında:
- Ey Rabbim! Bana, kullarına uyguladığın adaletini göster, diye dua etti.
Allahu Teala:
- Ey Musa! Sen atılgan, cesur ve aceleci birisin; sabretmeye gücün yetmez" dedi. Musa (a.s):
- Senin özel yardımınla sabredebilirim, dedi. Allah (c.c):

- O zaman filan yerdeki çeşmenin yanına git, çeşmenin hizasında, orayı görebilecek bir yere gizlen; kudretime ve gaybî ilmimde sırlarıma bak! buyurdu.
Musa (a.s) çeşmenin yakınlarındaki bir tepeciğe çıktı ve kendini gizleyerek çeşmede olacakları gözetlemeye başladı.
Biraz sonra çeşmeye bir atlı geldi. Adam atından indi, abdest aldı, suyunu içti. Kuşağına bağlı ve içinde bin dinar bulunan kesesini çözerek yan tarafına koydu. Namaz kıldı. Sonra, acele ile atına bindi; altın kesesini orada unutarak çekip gitti.

Atlıdan sonra çeşmeye küçük bir çocuk geldi; çeşmeden su içti, o esnada altın kesesini gördü, onu alarak gitti.
Çocuktan sonra çeşmeye ihtiyar ve kör olan bir adam geldi; su içti, abdest aldı ve namaz kıldı. O sırada atlı, altın kesesini düşürdüğünü anlayınca geri döndü. Çeşmenin yanında ihtiyar kör adamı görünce hemen yakasına yapışıp ona:
"Ben burada az önce bir para kesesi düşürdüm; kesemi bana ver! Çünkü buraya senden önce başka birisi gelmedi!" dedi. İhtiyar kör: "Baksana ben yaşlı ve kör birisiyim! Nasıl olur da senin keseni görebilirim?" dedi. Atlı, yaşlı adamın sözüne inanmadı, kızdı; kılıcını çektiği gibi adamı orada öldürdü. Yaşlı adamın üzerinde kesesini aradı ama bulamadı. Atına binip tekrar yoluna koyuldu. Musa (a.s) o an daha fazla dayanamayarak:
"Ey Rabbim! Sabrım tükendi. Ben biliyorum ki sen en adilsin. Acaba bu gördüğüm şeylerin aslı nedir?" dedi. O esnada Cebrail (a.s) geldi ve şöyle dedi:
"Ey Musa! Allah (c.c) şöyle buyuruyor: 'Ben senin bilmediklerini ve bütün gizlilikleri bilenim. Gördüklerine gelince:
- Keseyi alan küçük çocuk, hakkını ve kendisine ait olan malı aldı. Onun babası bu atlı adamın yanında ücretle çalışan bir işçiydi, ama parasını alamamış, alacakları birikmişti. İşte bu altınlar onun hakkıdır. Bu ihtiyar ise kör olmadan önce atlının babasını öldürmüştü. Bu

da onu öldürerek (benim katımdaki) kısası uyguladı. Gördüğün gibi her hak sahibi hakkına kavuştu. Benim adaletim çok gizlidir."

Bizler bu hikayeleri akıllı ve zeki insanlar düşünsünler, anlasınlar ve Allah'ın ilminden hiçbir şeyin gizli kalmayacağını bilsinler diye anlattık. Yüce Allah (c.c) daha dünyada iken zalimden zulmünün hesabını sorar; cezasını verir. Bizler de: 'Acaba bu bela ve musibet nereden başımıza geldi' diye düşünür, işin aslından gafil kalırız.
Zülkameyn'e "Sizi en çok sevindiren şey nedir?" diye sorulduğunda; şu cevabı vermiştir:
"Beni en fazla iki şey sevindirir: Birincisi adalet; ikincisi, bana bir iyilikte bulunan kimseye daha fazlasıyla karşılık vermek."
Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur:
"Allah (c.c) her şeyde ihsanı/güzel davran/İmasını sever. Hatta bir insanın, keseceği koyunun fazla acı çekmemesi için, bıçağını iyice bilemesini bile sever.™
Musa (a.s) şöyle demiştir: "Allah (c.c) yeryüzünde adaletten daha faziletli bir şey yaratmamıştır. Adalet, Allah'ın (c.c) yeryüzündeki terazisi ve ölçüsüdür; ona tutunanı cennete ulaştırır."
69 Aynı manadaki bir hadis için bkz: Müslim, Sayd ve'z-Zebâih, 3/58, Tirmizî, Sünen, 3/2815, Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 4/124, Suyûti, Câmiu's-Sağîr, No: 1762.

Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur:
"İhsanda (iyilikte) bulunanlara cennette nice dereceler vardır. Hatta ailesine ve emri altındakilere iyilikte bulunanlara bile.m
Katâde, "Sakın dengeyi bozmayınlm ayetinin tefsirinde; dengeden maksadın adalet olduğunu söylemiş ve demiştir ki: "Ey insanlar! Kendinize adilane davranılma-sını istediğiniz gibi, siz de başkalarına adil davranın."
Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur:
"Allah (c.c), Adem'i (a.s) yeryüzüne indirdiği zaman ona dört şey vahyetti ve dedi ki:
Ey Ademi Senin ve zürriyetinin ilmi şu dört şeyden ibarettir. Bunlar; benim için olan, senin için olan, benimle senin aranda olan ve seninle insanlar arasında olan şeylerdir.
Benim için olan, senin sadece bana ibadet etmen ve bana hiçbir şeyi ortak koşmamandır.
Senin için olan, yaptığın amellerin karşılığını ver-memdir.
Benim ile senin arasında olan şey, senin dua etmen; benim de o duaya icabet etmemdir.

Seninle insanlar arasında olan şey ise insanlara karşı adil davranman ve onlara insaf ile muamele etmendir.72
Katâde der ki: Zulüm üç kısımdır.
1- Bağışlanmayan zulüm: Bu Allah'a (c.c) şirk koşmaktır. Bir ayette Yüce Allah: "Şirkgerçekten büyük bir zulümdür"73 buyurarak; şirkin zulmün bir çeşidi olduğunu bildirmiştir.
2- Devam etmeyen zulüm: Bu, kulların birbirlerine yaptığı zulümdür.
3- Bağışlanabilen zulüm: Bu, kulun günah işlemek suretiyle kendi nefsine yaptığı zulümdür. Bu, kulun bir kusur işledikten sonra Rabbine yönelerek tövbe etmesiyle olur. Zira Allah (c.c) onu rahmeti ile bağışlar ve lütfü ile cennetine koyar.
:
¦
70 Birbirini tamamlayan rivayetler için bkz: Suyûti, ed-Dürrü'l-Mesûr, 6/321.
71 Rahman, 55/8.
72 Suyûti, Ed-Dürrü'l-Mensûr, 1/147, 148, Beyhakî, Şuabu'l-İman, No: 1112-1113.
73 Lokman, 31/13.

DİN ve SULTAN
Nükte: Din ve sultan, ikiz kardeş gibi, birbirinden ayrılmaz iki şeydir. Bunun için devlet başkanının, dine ehemmiyet vermesi, kötü düşüncelerden, dine sokulan bidatlerden, din tarafından hoş karşılanmayan işlerden, şüpheli şeylerden ve dinine zarar verecek bütün hâl ve hareketlerden sakınması gerekir.
Eğer emri altındaki yerlerde, dinine, mezhebine ithamda bulunan birisi bulunursa, onu huzuruna çağırarak ikaz etmeli, gerekirse caydırıcı tedbirlerle cezalandırmalıdır. Eğer tövbe edip pişman olursa bağışlamalı, değilse; onun ülkeye getireceği sapıklık ve bid'atları temizlemek ve İslam'ın yüceliğini muhafaza etmek için, onu sınır dışı etmelidir veya cezalandırmalıdır.
Sultan, özellikle liman şehirlerinin ve sınırların imarı üzerinde durmalı, oralara askerler ve koruyucular göndermelidir.
Allah'ın (c.c) katında takip ettiği yolun övülmesi, insanların kalplerinde bir heybet meydana getirmesi, düşmanların kendisinden çekinmesi, dostlarının ve emsallerinin yanında yüce bir dereceye kavuşması için lider; hakkı yüceltmekten ve peygamberin sünnetine sarılmaktan ayrılmamalıdır.

İnsanların kurtuluşunun, sultanın ve devlet idarecilerinin güzel gidişatında olduğu bilinmelidir.
Devlet başkanının, halkın işlerine az-çok, büyük-kü-çük demeden eğilmesi ve halkını çirkin işlere alet etmemesi gerekir.
Salih insanlara hürmet gösterilmelidir. Halkından güzel işler yapanları mükafatlandırma!!, kötü ve çirkin fiillerde bulunanları engellemeli; gerekirse cezalandırmalıdır.
İnsanların hayra yönelmeleri ve kötü şeylerden sakınmaları için örnek olmalı; asla günahta ısrar edenlere meyletmemeli, onlara müsamaha göstermemelidir.
Eğer sultan, yönetimde yetersiz ve kusurlu olur, bozguncuların önünü alamayıp onları kendi hâllerine bırakırsa, diğer bütün şehirlerdeki işleri ve düzeni bozulur.
Hikmet ehli demiştir ki: "Halkın ahlakı, başındaki idarecinin ahlakının neticesidir."
İnsanların gözlerinin hiçbir şey görmeyerek bozgunculuk yapmaları, büyüklerini örnek aldıkları içindir; çünkü insanlar ne öğrenirlerse onlardan öğrenir, onların ah-laklarıyla ahlaklanırlar.
Tarihte hatırlanacağı üzere; Ümeyye oğullarından Velid b. Abdülmelik'in74 bütün gayreti, devletini imar etmek, halkının geçimi için ziraat alanlarını ıslah etmekti.
74 Velîd b. Abdülmelik (670-715): Altıncı Emevî halifesidir. Babası Abdülmelik'in ölümü üzerine tahta geçmiştir. İktidarı zamanında devlet doğuda en geniş sınırlara ulaştı. Anadolu ve Azerbaycan üzerine akınlar yapıldı, ispanya kapıları zorlandı. Devletin ekonomisi Bizans
I

Süleyman b. Abdülmelik'in bütün gayret ve çabası, bolca yiyip içmek, ihtiyacı olduğu şeyleri en güzel şekilde gidermek ve şehevi arzularını yerine getirmek içindi.
Ömer b. Abdülaziz'in bütün gayret ve çabası ise, Allah'a ibadet etmek ve zühd içinde yaşamaktı.
Muhammed b. Fazl şöyle demiştir: "Halkın tabiatının, âdet ve ahlaklarının başlarındaki idarecilerin tabiatı gibi olacağını bilmiyordum. Ne zaman ki, Velîd b. Abdülme-lik zamanında insanların, bağlarını ve bostanlarını güzelleştirip, süslü evler ve konaklar inşa ettiklerini gördüm; bunun böyle olduğunu anladım.
Yine insanlar, Süleyman b. Abdülmelik zamanında da, güzel ve aşırı yemek yemeye özen gösteriyorlardı, hatta birbirlerine: "Sen hangi rengi

seversin, bugün hangi yemeği yedin?" diye soruyorlardı.
Ömer b. Abdülaziz zamanında ise insanlar, ibadet etmek, Kur'an okumak, hayır ve hasenat işlemek ve sadaka vermek ile meşgul oluyorlardı.
Şu bilinsin ki, her durumda ve zamanda insanlar, başkanlarına tabi olurlar. Onlarda gördükleri şehvetine uyma, her istediğini elde etme, güzel olsun çirkin olsun her önüne geleni yapma'gibi işleri insanlar da aynen yaparlar.
ve Sâsâni etkisinden kurtarıldı. Babasının başlattığı idari ve mali reformları devam ettirdi. Mescid-i Nebevi onarılarak büyütüldü. Ülkeyi her yönden imar etti. Şam'daki Ümeyye (Emevî) camisi onun zamanında yapılmıştır. Velîd, Süleyman'ı veliahtlıktan atmak için yaptığı bir girişim sırasında öldü.
İMAM GAZALİ
Hikâye: Anlatıldığına göre; Kisrâ'nın adil hükümdarı, Nûşîrevan zamanında bir adam, satın aldığı arazide hazine buldu. Hemen kendisine toprağı satan adama gitti, durumu anlattı. Satıcı:
- Ben orayı sana sattım; toprağın altında ne olduğunu ben bilmem, bulduğun hazine sana aittir, helali hoş olsun, dedi. Müşteri:
- Hayır ben onu istemiyorum. Benim insanların malında gözüm yok, dedi. Hazineyi her ikisi de kabullenmeyince dava Nûşîrevan'a kadar çıktı. Nûşîrevan bu olaya çok sevindi. Onlara:
- Sizin çocuklarınız var mı? diye sordu. Birisi:
- Evet, benim bir oğlum var, dedi. Diğeri:
- Benim de bir kızım var, dedi. Nûşîrevan:
- Ben, sizin akraba olmanızı, bu hazinenin de onların evliliği ve geçimleri için bir nafaka olmasını istiyorum, dedi. Onlar da emredileni yaptılar ve neticesinden çok memnun oldular.
Eğer bu iki adam, zalim bir hükümdarın zamanında yaşasalardı, her ikisi de hazinenin kendilerine ait olduğunu savunacaklardı. Fakat onlar, hükümdarlarının adil birisi olduğunu bildikleri için her ikisi de hakkı talep edip doğruluğu seçtiler.75
Hikmet ehlinden birisi demiştir ki: "Sultan, pazara benzer; herkes rağbet görecek ve güzel fıyata satılacak
75 Bu konu, isim verilmeden bir hadiste geçmektedir. Bkz: Buhari, Ehadisü'l-Enbiya, 54; Müslim, Ekdıye, 21, Ahmed, Müsned, 2/316; Bey-haki, Şuabu'l-İman, No: 5290; Beğavi, Şerhu's-Sünne, No: 2212.

malı pazara götürür; eğer malının satılmayacağını ve rağbet görmeyeceğini bilirse, kimse o pazara mal götürmez."
Hazine bulup daha sonra sultanın yanına çıkan o iki adam, sultanın yanında zühdün, adaletin ve doğruluğun daha kıymetli, hakkın daha geçerli olduğunu biliyorlardı. İşte bu sebeple buldukları hazineyi ona götürmüşlerdi. Şu zamanda ise, başımızdaki idarecilerin ellerinden ve dillerinden ortaya çıkan her şey, bizim cezamız ve hak ettiğimizdir. Bizler amelleri kötü, işleri çirkin, hıyanet sahibi, emaneti korumayan kimseler olursak, amirlerimiz de zalim ve zorba olurlar. Bir hadiste: "Sizler nasıl olursanız o şekilde yönetilirsiniz"76 buyrulmuştur. Bu hadis, insanların fiillerinin liderlerin fiillerine sirayet edeceğini ortaya koymaktadır.
Baksana, bazı şehirlerin imarından, halkının gıpta edilecek rahat ve güveninden bahsediliyor. Bu durum, o memleketi yöneten liderin adaletli, akıllı, doğru, halkına ve idarî çevresine karşı güzel niyetli olduğunu gösterir. Hiç şüphesiz bu durum, halktan ileri gelmektedir.
Bu konuda hikmet ehlinin şu sözü ne kadar doğrudur: "İnsanlar yaşadıkları zamanda en çok liderlerine benzerler."
Bir haberde: "İnsanlar liderlerinin dini (gidişat ve ahlakı) üzerinedir^7 denilmiştir.
76 Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ, No: 2790, el-Müttakî, Kenzu'l-Ummâl, No: 14972.
77 Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ, No: 2789.'

Nûşîrevan'ın siyaseti şöyleydi: Eğer birisi, bir yere altın koysaydı, o altın sahibi gelip de onu alıncaya kadar kimse yerinden oynatmazdı. Nûşîrevan'ın önde gelen vezirlerinden Yûnân bir gün kendisine: "Ey Hükümdar! Kötü kimselere güvenip dayanma; aksi takdirde ülkeniz harap olur, milletiniz fakir düşer; mülkünüz harabeye, saltanatınız fakirliğe dönüşür. Ayrıca dünyada isminiz kötü anılır" dedi. Bunun üzerine Nûşîrevan, valilerine şöyle bir bildiri gönderdi:
"Bozkır ve ziraata elverişli olmayan yerler hariç; eğer bütün memleketimde harap bir arazi kalırsa, o bölgenin valisini asarım!"
Yeryüzünün harap olması şu iki şeydendir:
1- İdarecinin acizliği,
2- İdarecinin zulmü.
Şu zamanın sultanları, yaptıkları eserlerle birbirlerine karşı övünüyor ve memleketlerin birliğine karşı birbirlerine haset ediyorlar.
Hikâye: Zamanın Hindistan hükümdarı, Kisra'nın adil sultanı Nûşîrevan'a bir elçi göndererek: "Sultanlığa ben senden daha layıkım; öyleyse ülkenin vergisini bana gönder" dedi. Nûşîrevan, elçinin misafir edilmesini

emretti. İkinci gün, devlet erkanını ve memleketinin ileri gelenlerini topladı. Hint elçisine huzura girmesi için izin verildi; elçi huzuruna gelince Nûşîrevan ona:
- Şimdi, getirdiğin mektubun cevabını iyi dinle! dedi Nûşîrevan bir sandığın getirilmesini emretti. Açılan sandığın içerisinden küçük bir sandık çıkarttı. Onu açtı ve

İnsanlar yaşadıkları zamanda en çok liderlerine benzerler
31 içinden bir tutam gebere78 otu " çıkartıp elçiye vererek:
- Sizin memleketinizde bu ottan var mı?"79 diye sordu. Elçi:
- Evet, bizim oralarda bundan çokça bulunur, dedi. Nûşî-revan:
- O zaman Hint hükümdarına şunu söyle: "Sana gereken önce ülkeni imar etmektir; anladığım kadarıyla ülken harap durumdadır. Önce ülkeni mamur et; sonra mamur ülkelere göz dik. Eğer sen, bütün topraklarımı gezsen, şu gebere otundan bir kök dahi bulamazsın; şayet topraklarımdan bir yerde o otun bulunduğunu işitirsem, o beldenin valisini asarım."

Güzel Örnekleri Takip Etmek
Sultan, kendinden önceki adil insanların yolundan gitmeli ve onların güzel gidişatıyla amel etmelidir. Onların başlarından geçen olayları ve verdikleri hükümleri anlatan kitaplar okumalıdır; çünkü onlar, daha uzun yaşadılar ve ibret alınacak birçok tecrübeler geçirdiler. Onlar, iyiyi kötüden ayırdılar, güzelliği, açık olan ile gizli olanı çok iyi tanıdılar.
78 Gebere otu, tropik bölgelerde yetişen, otsu ve odunsu çeşitleri bulunan, kendisine çoğunlukla kayalıklarda rastlanan bir bitkidir. Turpgiller familyasına yakın papaverales takımındandır. LAROUSSE
79 Nuşirevan'ın gebere otunu temsil getirmesinin sebebi, Gebere otunun bakımsız, el değmeyen, sarp kayalık bölgelerde yetişmesinden dolayıdır.
Nûşîrevan, karakterinin ve ahlakının güzel olmasına rağmen geçmişlerin kitaplarını okur, hayat hikayelerini dinlerdi. Onların güzel olan gidişatlarını ve metodlarını takip ederdi. Aslında bunu şu zamanın hükümdarlarının yapması gerekir.

Hikâye: Önceki Sultanların Güzel Hâlleri

Bir gün adaletiyle meşhur Nûşîrevan, veziri Yûnân'a: "Bana, geçmişte yaşamış hükümdarların yaşamlarından, onların takip ettiği yollardan bahsetmeni istiyorum" dedi. Yûnân: "Onları, üç güzel sıfatlarıyla mı, iki güzel sıfatlarıyla mı, yoksa bir güzel sıfatlarıyla mı övmemi istersiniz? diye sordu. Nûşîrevan: "Onları üç güzel sıfatlarıyla öv" dedi. Yûnân:
"Onların uğraştıkları hiçbir meşguliyet ve işte yalan bulamadım.
Onların bilmedikleri bir şeyle uğraştıklarını görmedim.
Onların herhangi bir halde iken kızgın olduklarını da görmedim" dedi.
Nûşîrevan:
"Onları iki sıfatlarıyla öv" dedi. Yûnân:
"Onlar devamlı hayırlı işlerde koşarlar; kötü işlerden sakınırlardı" dedi.
Nûşîrevan: "Onları bir güzel sıfatlarıyla öv" deyince, Yûnân:

"Onların kendi nefislerini kontrol ve terbiye için gösterdikleri hakimiyet ve cesaretleri, başkalarına karşı gösterdiklerinden daha fazla idi" dedi.
Nûşîrevan, etrafındakilere şöyle dedi: "Bizden sonra tacımıza ve tahtımıza sahip olup bizim geçmişte yaşayanları hatırladığımız gibi, bizi de hatırlayan şerefli insanlara mutluluklar dilerim" dedi.
İnsanların en kötüsü; sahip olduğu mülkü ile aldanan ve şu dünyada nasıl yaşanması gerektiğini bilmeyendir. O dünyayı yorgunluk içinde geçirmiş; ahiretjnde ise elinde ebedi pişmanlık ve azap kalmıştır.
Bu hükümdarların dünyayı imar etmek için gösterdikleri çaba ve gayretin tek sebebi; öldükten sonra arkalarında güzel bir isim bırakma arzusudur.
Şu hikayede olduğu gibi:
Hikâye: Nûşîrevan'ırrHuzarikam diye meşhur bir bağı vardı. Bir gün Nûşîrevan'ın vermiş olduğu bir ziyafette, Rum meliki Kayser, Çin Fağfûr'u ve Hindistan sultanı bir araya geldiler. Onlardan her birisi hikmetli birkaç kelime söyledi. Rum Kayseri:
- Bu dünyada hayırlı işler yapmaktan; güzel bir isminin olmasından ve öldükten sonra iyi bir şekilde anılmaktan daha güzel bir şey yoktur; çünkü o, daima bu sıfatlarla anılacak ve insanlar: "Bizler neden onun gibi olamayalım ki!" diyeceklerdir, dedi. Nûşîrevan:
- Öyleyse, gelin bizler de hayırlı işler yapıp hayır düşünelim, dedi.

Hindistan Sultanı:
- Hayırlı şeyler düşündüğün zaman onu yapmış olursun; hayır yaptığın zaman da muradına kavuşursun, dedi.
Çin Fağfûr'u:

- Açıkladığımız zaman bize utanç verecek; hatırladığımız zaman yüzümüzü kızartacak; gizlediğimiz zaman ise bize pişmanlık verecek fikirlerden Allah bizi korusun, dedi.
Kayser Nûşîrevan'a dönerek:
- Senin için en sevimli olan şey nedir? diye sordu; Nûşîrevan:
- Ben.im için en sevimli şey; bir hacetini gidermeye beni layık gören birinin hacetini gidermektir, dedi. Kayser:
- Ben ise, bir suç işlememeyi severim, ta ki hiçbir sultandan korkmayayım, dedi.
İşte bunlar, onların bazı sözleridir.
Ey İslam aleminin sultanı! Onların, insanlara karşı davranış ve tutumlarının nasıl olduğuna bir bak! Senin, onların söylemiş oldukları şeyleri dinlemen; neler yaptıklarına bir bakman; onlar hakkında yazılan kitaplarda-ki güzel sıfatlarını, adaletlerini, insanlara nasıl insaflı davrandıklarını; takip ettikleri güzel metotları okuman ve onlar hakkında insanların ağızlarında dolaşan haberleri öğrenmen gerekir.

Hz. Ömer'in Adaleti
Müminlerin emiri Hz. Ömer b. Hattab (r.a), adalette ve siyasette öyle bir dereceye ulaşmıştı ki, oğluna dahi işlediği suçun cezasını vermiş ve bu cezadan kısa bir ; zaman sonra oğlu ölmüştü. Hz. Ömer (r.a) bir takım işlere görevli tayin ettiği kimselere şunları söylerdi:
- Hayvanlarınızı ve silahlarınızı sizin için belirlenen maaşla satın alın; sakın ellerinizi müslümanlara ait hazineye uzatmayın. İhtiyaç sahiplerine kapılarınızı kapatmayın."
Abdurrahman b. Afv (r.a) şöyle anlatmıştır: Bir gece Hz. Ömer (r.a) beni çağırarak:
- Medine'nin girişinde bir kafile konaklamaktadır; uyudukları zaman onların eşyalarından bir şeyler çalınmasından korkuyorum, dedi. Beraberce kafilenin yanına gittik; oraya vardığımız zaman bana:
- Hadi sen uyu! dedi. Sonra kendisi gece boyunca kafilenin etrafında nöbet tuttu.
Hz. Ömer (r.a) şöyle derdi: "İnsanların ihtiyaçlarını, sıkıntılarını gidermem için bütün ülkeyi dolaşmam gerek; çünkü oralarda bana ulaşamayan nice ihtiyaç sahipleri var. Ayrıca gönderdiğim bütün valilerin neler yaptıklarını görebilmem, insanlara olan davranış ve tutumlarını kontrol edebilmem için bütün şehirleri dolaşmam ve insanların ihtiyaçlarını gidermem gerekir. Eğer böyle yaparsam, Ömer'in hayatında bu günden daha bereketli bir gün olmaz."

Hikâye: Zeyd b. Eşlem (r.a) anlatıyor:
Bir gece Hz. Ömer'i bekçilerle beraber dışarılarda dolaşırken gördüm. Arkasından gittim; kendisine:
- Size arkadaşlık etmeme izin verir misiniz? diye sordum; bana:
- Evet, sen de bize katıl, dedi. Medine'nin dışına çıktığımızda, uzaklarda yanan bir ateş gördük. Biz:
- Şehir dışından gelen yolcular çoğu kez orada konaklar, herhalde bu ateş de o yolculara aittir, diyerek beraberce oraya gittik. Ateşin yanına vardığımızda yaşlı, dul bir kadın ve ağlaşan üç çocuk gördük. Yaşlı kadın onlar için ateşin üzerine bir tencere koymuş, kendi kendine şöyle söyleniyordu:
- Allah'ım! Ömer'e (r.a) insaf ver. Ondan hakkımı al. O tok, biz ise açız."
Hz. Ömer (r.a) bunları duyar duymaz kadına doğru ilerledi, selam verdi ve kadına:
- Yanınıza gelebilir miyim? diye sordu. Kadın:
- Eğer bir hayırla geldiysen, Allah yüzünü güldürsün, dedi. Hz. Ömer, onun ve çocuklarının durumunu sordu; kadın:
- Ben ve çocuklarım çok uzak yerlerden gelmekteyiz. Gördüğün gibi ben korkuyorum; onlar ise açlıktan ağlaşıyorlar, artık ne benim ne de onların açlığa tahammül edecek güçleri kaldı. Bu yüzden uyuyamıyorlar, dedi.
Hz. Ömer (r.a):
t

- Bu tencerede ne var? diye sordu. Kadın:
- Bir şey yok! Yalnız, çocukların bunun içinde yemek olduğunu zannedip sabretmeleri için su koydum, onu kaynatıyorum, dedi.
Bunun üzerine Hz. Ömer (r.a) hemen yağ dükkanına geldi, bir miktar yağ satın aldı; un dükkanına geldi, bir çuval un satın aldı; hepsini sırtlayıp yola çıktı. Ben:
- Ey müminlerin emiri! Bırakın ben taşırım, dedimse de bana:
- Sen bu çuvalı taşırsan günahımı kim taşıyacak, benimle o kadının ve çocukların bedduası arasına kim girecek? dedi. O, kadının yanına varana kadar bir yandan koşuyor, bir yandan da ağlıyordu. Vardığımızda kadın, Hz. Ömer'e:
- Bize yaptığın yardımlar karşılığında Allah seni en iyi şekilde mükafatlandırsın, diyerek dua etti. Hz. Ömer (r.a) hemen biraz yağ ve un aldı; tencereye koydu; ateşi yaktı. Ateşi her üfürüşünde yüzüne gözüne

küller ve ateş parçaları sıçrıyordu. Yemek pişene kadar böyle devam etti. Pişen yemeği tepsiye koydu, kadına:
- Haydi yiyin, dedi. Kadın ve çocuklar pişen yemeği yerken Hz. Ömer (r.a):
- Ey kadın! Ömer'e beddua etme! Çünkü o, sizin ve çocuklarınızın durumundan haberdar değildi, dedi.

Halifelere "Müminlerin Emiri" Denmeye Ne Zaman Başlandı?

Halifelerden ilk olarak Emir'ul-Müminin diye çağırılan, Hz. Ömer'dir (r.a). Hz. Ebu Bekir'e (r.a) "Resûlul-lah'ın halifesi" deniliyordu. Hz. Ebu Bekir'in vefatından sonra görev Hz. Ömer'e geçince insanlar ona, "Resûlul-lah'ın halifesinin halifesi" demeye başladı. Bu şekilde hitap etmek çok uzun oluyordu; Hz. Ömer insanlara: "Ey Müminler! Bana 'Emir' deyin; zira ben sizin emirlerinizi görmek için buradayım. Her ne kadar beni: 'Müminlerin emiri' diye çağırsanız da, ben Hattab'ın oğlu Ömer'im" dedi.

Hikâye: Halifenin Geçimi

Bazıları, devlet hazinesinin sorumlusuna gelerek: "Hz. Ömer devlet hazinesinden bir şey alır mı?" diye sordular; hazinedar: "Halife oluşunun ilk yıllarında, eğer günlük yiyeceği yoksa, kendisine günlük olarak yetecek kadar az bir şeyler alır; daha sonra eline geçince iade ederdi" dedi.

Hz. Ömer (r.a) bir gün hutbede iken şöyle demiştir: "Ey insanlar! Vahiy, Hz. peygamber (s.a.v) zamanında inmekteydi. Biz gelen vahiy sayesinde, insanların içlerini dışlarını; iyisini, kötüsünü ayırt edebiliyorduk. Hz. Peygamber'in (s.a.v) vefatıyla beraber vahiy de kesilmiştir. Biz ancak, sizin dışınıza bakarız; içinizi Allah (c.c) bilir. Benim ve görevli memurlarım, hiç kimseden

haksız yere bir şey almamaya ve vermemeye gayret göstermekteyiz."

Eğer sen, bir liderin adalet ve takvasının, güzel bir şekilde anılmaya ve övünülecek bir duruma çıkmaya nasıl sebep olduğunu öğrenmek istersen, Ömer b. Ab-dülaziz'in hayatına bak! Ümeyye ve Mervan oğulları içerisinde hiçbir kimse onun gibi övülüp methedilmemiştir. İnsanlar sadece onun için hayır dua etmiş ve onu övmüşlerdir. Çünkü o, adil, takva sahibi, cömert, gidişatı güzel, içini kötülükten koruyan birisiydi.

İkinci Ömer: Ömer b. Abdülaziz

Ömer b. Abdülaziz (rah) zamanında büyük bir kıtlık baş gösterdi. Araplar, aralarından seçtikleri birisini halife ile görüşmeye gönderdiler. Gelen adam:
"Ey müminlerin emiri! Biz sana, içinde bulunduğumuz bir sıkıntıdan dolayı geldik" diyerek sözüne şöyle devam etti:
"Açlıktan adeta derilerimiz kurudu. Kurtuluşumuz, devlet hazinesindedir. Aslında, devlet hazinesindeki mal, üç kısımdan ibarettir: Bu mal ya Allah için, ya onun kulları, ya da sizin için ayrılmıştır. Şayet Allah (c.c) içinse, Allah'ın (c.c) buna ihtiyacı yoktur. Şayet kullara aitse, onu kendilerine veriniz. Eğer size a;*se, onu bize bağışlayın; hiç şüphesiz Allah (c.c) iyilik ve hayırda bulunanları elbette mükafatlandıracaktır" dedi. Ömer b. Abdülaziz'in gözleri yaşla doldu, adama: "Evet, durum se-

nin söylediğin gibidir" dedi ve insanların ihtiyaçlarının devlet hazinesinden giderilmesini emretti.
Adam çıkmak üzereyken, Ömer b. Abdülaziz ona: "Ey hür insan! Sen insanların ihtiyaçlarını bana ulaştırıp duyurduğun gibi; benim hacetimi de Allah'a (c.c) ulaştır" diye ricada bulundu; bunun üzerine adam yüzünü semaya çevirerek şöyle dedi:
"Ey Rabbim! Ömer b. Abdülaziz'in insanlara yaptığını sen de ona yap!" Adam daha duasını bitirmemişti ki, büyük bir bulut yükseldi; sağanak bir yağmur yağmaya başladı. Yağan yağmurdan büyük bir dolu tanesi bir kiremidin üzerine düştü, kiremit kırıldı; içinden bir kağıt çıktı, kağıtta şunlar yazılı idi: "Bu, Aziz olan Allah'tan, Ömer b. Abdüla-ziz'e ateşten kurtulduğuna dair bir beraattır."
Hikâye: Ömer b. Abdülaziz bir gece, kandil ışığında halkının meselelerini tasnif ettiği defterini incelerken, küçük oğlu yanına geldi; ev ile ilgili meseleleri anlatmaya başladı. Ömer b. Abdülaziz oğluna:
"Kandili söndür, sonra konuş; çünkü bu yağ, müslü-manların hazinesine aitti; onu başka işlerde kullanmak caiz değildir" dedi.
İşte, sultan, adil olduğu zaman haksızlıktan sakınması ve kendini ondan koruması böyle olur. Şu hikaye de bu konuda güzel bir örnektir:
Ömer b. Abdülaziz'in bir oğlu devlet hazinesinden sorumlu idi. Bayram arifesine rastlayan bir gün, Ömer b. Abdülaziz'in kızları yanına gelerek: "Baba, yarın bay-
T

ram! Halkımızın kadınları ve kızları bizleri ayıplıyorlar ve: 'Sizler, Müminlerin Emiri'nin kızlarısınız; buna rağmen giyecek güzel bir

elbiseniz yok. Siz şu beyazdan başka elbise giymez misiniz?' diye bizi hor görüyorlar" dediler ve ağlamaya başladılar. Ömer b. Abdülaziz'in göğsü daraldı, kalbi sıkıştı; hazineden sorumlu oğlunu çağırarak:
- Bana bir aylık maaş ver, dedi; oğlu:
- Ey Müminlerin Emiri! Siz aylığınızı önceden aldınız; bir ay daha yaşayabileceğinizi biliyor musunuz ki bir aylık maaş istiyorsunuz? dedi. Ömer şaşırarak:
- Oğlum, ne güzel söyledin; Allah (c.c) seni mübarek kılsın, dedi ve kızlarına dönerek:
- Arzularınızı içinizde tutun! Çünkü cennete hiç kimse zahmetsiz giremez, dedi.
Hikmet: Eğer liderler, yukarıda anlattığımız vasıflarda olursa, bütün hizmetleri adalet üzere olur. Tam bir adalet şöyle olur:
Halktan pek tanınmayan birisiyle, tanınmış, makam, mevki sahibi bir insan bir dava için geldiklerinde; birisi fakir, diğeri zengin ayırımı yapmaksızın, eşit muamelede bulunursan, gerçek adaleti uygulanmış olursun.
Unutma ki, ahirette cevherle toprak aynı değerdedir. Akıllı olan kişi, başkalarını yüceltmek için kendisini ateşte yakmaz.
Halktan zayıf birisi, bir sultana dava açsa, sultana gereken, bulunduğu idari makamdan kalkıp; Allah'ın hükmüne göre amel etmesidir. O zayıf insana insafta
bulunup onu razı etmeli, kesinlikle haksızlık ve zulüm yapmamalı; hak olanı söylemekten utanmamalı ve Yüce Allah'ın: "Şüphesiz ki Allah, adaleti ve iyiliği emreder...™ ayeti ile amel etmelidir.
Adalet ve iyiliğin aslı şudur: Sultanın bir başkasında hakkı olduğunda, ona gereken, karşı tarafa müsamahalı davranması, iyilikle muamelede bulunması ve güvenilir valilerine de bu konuda kendisini örnek alıp gidişatına uymalarını emretmesidir. Bu konuda Hz. Resûlullah (s.a.v): "Her çoban sürüsünden, her insan da, emri altındaki insanlardan sorulur (hesaba çekilir)™ buyurmuşlardır. İşte durum bundan ibarettir.

Hikâye: Anlatıldığına göre; Horasan valisi olan İsmail b. Ahmed82 askerleri ile birlikte Merv şehrinde konakladılar. O, her konakladığı yerde bir görevliyi çağırarak: "Askerler kesinlikle halkın malını zorla almayacak, arazisini işgal etmeyecek" diye seslenmesini emrederdi. Bir defasında askerlerden birisi, bir topluluğun evinin mut-

80 Nahl, 16/90.

81 Taberânî, Câmiu's-Sağir, No: 450, Câmiu'-Kebîr, No: 4506; Heyse-mî, Mecmau'z-Zevâid, Hilâfet, No: 9047; el-Müttakî, Kenzu'l-Ummâl, imaret, No: 14670.

82 İsmail b. Ahmed es-Sâmânî (H 849-907): Fergana'da doğmuş, Maverahünehir'e hükmetmiştir (892-907). Sâmânî sülalesinin önde gelen liderlerindendir. Sâmânî, iran'da hüküm sürmüş bir devlettir. Dokuzuncu ve onuncu yüzyıllara doğru zayıflayan devlet, idaresini Eme-vî'lere bırakmıştır. Kurucusu olan Saman Hudat'ın torunları Emevi hanedanlığında bir çok valilik görevlerinde bulunmuştur, ismail b. Ahmed de bunlardan birisidir. Bu devlet Samanoğulları adıyla da bilinir. Türklerle yaptıkları savaşlarla meşhurdurlar.
m*

fağına girerek oradan küçük bir tencere yemek aldı. Bunu öğrenen halk, valinin kapısına gelerek kendilerine bu hususta yardımda bulunmasını istediler. Vali askerin yanına getirtilmesini emretti; ona:
- Biz sana yeteri kadar ücret vermiyor muyuz? diye sordu; asker:
- Evet, veriyorsunuz, dedi. Vali:
- Peki, benim bu konu hakkında sizin için görevlendirdiğim askerin söylediklerini duymadın mı?
- Evet, duydum. Vali:
- O halde seni halkıma zulmetmeye götüren nedir? diye sordu; asker:
- Hata işledim, dedi. Vali:
- Senin hatandan dolalı ateşte yanmaya tahammül edemem, deyip onun elinin kesilmesini emretti.

Hikâye: "Siyeru'l-Mülük" adlı kitapta, İsmail es-Sâ-mânî hakkında anlatılan bir hikaye şöyledir:
İsmail es-Sâmânî, Mûliyan denilen bir yerde kalırdı. Zaman zaman Kağd şehrine gider, bir tellala, halka kendisinin geldiğini bildirmesini emrederdi. Zulme uğrayan

Y Halktan pek tanınmayan birisiyle, tanınmış,
makam, mevki sahibi bir insan bir dava için
geldiklerinde; birisi fakir, diğeri zengin ayırımı
yapmaksızın, eşit muamelede bulunursan, gerçek
adaleti uygulanmış olursun

herkesin gelebilmesi için insanlarla arasındaki tüm perde ve engelleri kaldırır, muhafızları uzaklaştırır, sonra bir kilimin üzerine oturarak insanlarla birebir muhatap olur, ihtiyaçlarını yerinde çözerdi. Bazen de, hasımlar arsındaki dava sona erinceye kadar hakimlik yapardı. Sonra

ayağa kalkar, yaptığı iyiliklerle yüzünü semaya kaldırır ve şöyle dua ederdi:
"Ey Allahım! Benim gayretim ve takatim bu kadar; ben, hakkı korumak için bütün gücümü sarf ettim. Sen bütün gizlilikleri ve niyetimi bilensin. Ben kullarından hangisini ayırıp-kayırdığımı, hangisine zulmettiğimi bilemem. Dostlarımdan hiç kimseye de farklı muamelede bulunmadım, işte bu sebeple, bilmeyerek işlediğim günahlarımdan dolayı beni bağışla."
İşte İsmail es-Sâmânî'nin niyetinin temizliği ve içinin güzelliği sayesinde Allah (c.c) onun adını yüceltti, kıymetini yükseltti. Onun bin kadar tam techizatlı ve atlı askeri mevcuttu. Bu insaf ve adaletinin bereketine Allah onu, Amr b. Leys es-Saffarî'ye83 galip getirdi, hatta onu yakaladı ve bütün Horasan'ı fethetti. Esir düşen Amr, zindandan İsmail'e bir haber göndererek:
83 Saffârî: İranda, Secistan denilen bölgede hüküm sürmüş bir devlettir. Kurucusu Yakub. b. Leys'tir. Yakub'un hükümdarlığı halifeyle savaşmakla geçmiş, Horasan'dan Bağdat'a kadar olan yerleri eline geçirmişti. Halifeyi tahtan indirmek için Bağdat üzerine düzenlediği bir sefer esnasında ölmüştür. Kendisinden sonra yerine geçen kardeşi Amr b. Leys (?-902), halifeye biat etmiştir. Kendisine Horasan, Fars, İsfahan, Kirman, Sistar ve Kind eyaletleri tımar olarak verildi. Kazandığı savaşlar neticesinde buraların ve Maverahünnehrin emirliği kendisine verildi. Samanoğullarından İsmail b. Ahmed ile savaş yaptı, ismail tarafından esir alınan Amr, Bağdad'a gönderildi ve orada asıldı.

il
"Ey İsmail! Benim Horasan'da birçok hazine ve malım var. Eğer beni serbest bırakırsan, hepsini sana veririm" dedi. İsmail bunu duyunca gülmeye başladı ve şöyle dedi:
"O bugüne kadar ne zaman bana karşı doğru oldu ki? İşlediği zulümleri ve yapmış olduğu günahları ahiret-te benim boynuma yüklemek istiyor. Ona söyleyin; benim, onun malında gözüm yok!"
İsmail, sonra onu hapisten çıkartarak Bağdat'a gönderdi; Amr Bağdat'a gider gitmez halife tarafından görevden azledildi, ardından da idam edildi.
İsmail ise, Horasan'da emin ve güven içerisinde rahat ve güzel bir şekilde yaşadı. Devlet yönetimi üç yüz sene Sâmânîlerin elinde kaldı. Ne yazık ki, daha sonra hükümdarlık küçük yaştaki çocukların.eline geçti; onlar, insanlara zulmedip haktan ayrılınca saltanatları yıkıldı.
Bu konuda Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Yöneticinin bir günlük adaleti, yetmiş yıllık nafile ibadetinden daha hayırlıdır.™
Bir başka haberde: "Mazluma insaf etmek, aklın zekatıdır*5 buyurulmuştur.

84 Taberânî, Mucemu'l-Kebîr, No. 11932, Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, Hilâfet, No: 9002, el-Müttakî, Kenzu'l-Ummâl, İmaret, No: 14623, 14624.
85 Aynı konuda benzer haberler için bkz: Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ, 1413; Aliyyü'l-Kârî, Esrâru'l-Merfûa, 211. Güçsüzlere yardım etmenin ve onları savunmanın en faziletli bir sadaka olduğunu bildiren hadisler için bkz: Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 7682-7684; 7689; Tabarani, el-Kebir, No: 6962; Heysemi, ez-Zevaid, 8/194.
Yine bir rivayette: "Kim, halka karşı zulüm kılıcını sıyırırsa, kendisine karşı galibiyet kılıcı sıyrılır; sıkıntı ve dert onun yakasını bırakmaz1*6 denmiştir.
Şair bu durumu şu şiiriyle dile getirmiştir:
Gider bir gün yüzündeki tatlı gülümseme; Eğer ki zulmü tercih edersen adalete.
İnsanlara, onlardan işitmek istediğin sözü söyle; Kıyma bir cana; eğer istersen anılmayı uzun süre.
Bir haberde şöyle nakledilmiştir:
Davud (a.s) gökten kalbur şeklinde bir şeyin indiğini gördü; Allah'a (c.c): "Ey Rabbim! Bu nedir? diye sordu; Allah (c.c): "Bu benim, zalimlerin üzerine indirdiğim la-netimdir" buyurdu.

Hikâye: En Şerefli Derece

Nûşîrevan devlet başkanı olunca, veziri Yûnân ona şunları yazmıştır: "Ey sultan, şunu bil ki, bir sultan üç şekilde davranır. Birincisi, sultan halkına karşı insaflı ve adaletli davranır, fakat onlardan insaf beklemez, kendisine karşı gerekeni tam olarak yerine getirip getirmediklerine bakmaz. Bu, en yüksek derecedir. İkincisi, sultan halkına karşı insaflı davranır, kendisine de insaflı davranılmasmı bek-
86 Ahmed Meydanî, Mecmau'l-Emsâl, 3/423. (Dâru's-Sâdır, Beyrut, 2002.)

ler. Bu, orta bir derecedir. Üçüncüsü, sultan halktan insaf ve adalet bekler, fakat kendisi onlara insaf edip adaleti gözetmez. Bu, en düşük bir derecedir. Ey sultan, bunlardan hangisini istersen onu seç. Ben biliyorum ki, Yüce Mevlamız birincisini seçmektedir. Bu konuyu bir şair şöyle dile

getirir: Kim insanlara insaf eder, fakat fazileti gereği onlardan insaf beklemezse; o, insanların başına emir olacak bir kimsedir.
Kim, yaptığı insafa aynısı ile karşılık beklerse, malını karşılık için vermiş olur.
Kendisi kimseye insaf etmezken insanlardan insaf bekleyen kimse ise, seviyesi en düşük olandır.
Nasihat: Şebib b. Şeybe, Emevî halifelerinden Meh-dî'nin87 huzuruna girer ve şöyle der: "Ey Müminlerin Emiri! Allah size dünyayı verdi; siz de halkınıza güzel yaşantınızdan bir hisse veriniz." Mehdî: "Halkıma vermem gereken şey nedir?" diye sordu. Şebib: "Adalet!" dedi ve şöyle devam etti: "Şunu biliniz ki, halkınız sizden emin ve memnun olarak uyurlarsa, siz de kabrinizde rahat uyursunuz. Ey Emir! Gündüzünden sonra gece, gecesinden sonra da gündüzün olmadığı vakitten, kıyamet gününden korkunuz. Gücünüzün yettiği kadar adalete yapışınız. Unutma! Adaletinin karşılığını adalet; zulmünün karşılığını da zulüm olarak bulursun. Nefsini takva ile süsle; çünkü, mahşerde kimse kendi takvasını kimseye ödünç veremez."
a7 Mehdî (Muhammed b. Hişam): Endülüs Emevilerinin ikinci halifesidir (öl. Kurtuba, 1010).

Bu konuda bir şair şöyle demiştir:
Süsle nefsini takva ile, güzelleştir hâlini; İnsanlardan ödünç almaz takvayı muttaki.
İyilikler yok olmaz; yapış daima hayra, Çokça kazanırsın, yönel yok olmayan mala.

Mülk ve İktidarın Devamı Nasıl Sağlanır?
Rum Meliki Kayser'den adil Nûşîrevan'a bir mektup getirildi; Kayser mektupta: "Mülk ve iktidarın devamı nasıl sağlanır?" diye soruyordu.
Nûşîrevan, ona şu cevabı gönderdi:
"Ben, bilgisizce hiçbir iş yapmam. Bir işi emrettiğim zaman, onu tamamlatırım; bir korku veya menfaat ümidi ile onu terk etmem."
Nûşîrevan bu sözle şunu demek istiyordu: Ben emrettiğim bir şeyi, bana ricada bulunan veya benden korkan kimseler yüzünden iptal etmem. Emrettiğim bir şeyde hiçbir değişiklik yapmam.
Hikmet: Aristotales'e (Aristo):88 "Allah'tan başkasına 'Melik' demek doğru mudur?" diye sorulduğunda, Aristo şu cevabı vermiştir:
Aristûtâlîs, Aristotales (Aristo, M.Ö. 384-322): Trakya'daki Stage-ria'da doğdu. 367 yılında Atina'ya giderek Eflatun'un (Platon) akademisine

girdi. Burada yirmi yıl tahsil gördü, ilk önceleri Eflatun'un en seçkin talebesi iken, sonraları onun felsefesini eleştiren en önemli ra-

Unutma! zulmünün karşılığını da zulüm olarak bulursun.

4 Adaletinin karşılığını adalet;

"Kimde ilim, adalet, cömertlik ve hilim varsa, onun üzerinde giyecek hiçbir şeyi olmasa bile o, sultanlığa layıktır. Çünkü gerçek sultanlar, Allah'ın gölgesi89 yani özel himaye ve desteği, parlak basiret, temiz ahlak, ileri seviyede akıl, ilim, devlet tecrübesi ve şerefli bir soy ile sultan olurlar. Devlet adamlığı ve idarecilik onların soyunda mevcuttur. İşte onlar, bu sıfatlarıyla, sultan ve hükümdar olurlar."

Sultanlara 'İlâhi Gölge = Allah'ın yeryüzündeki gölgesi' denir. Bu, şu on altı sıfatla kendisini gösterir: Akıl, ilim, keskin zeka, olayları doğru kavrayabilme sağlam bir vücut, doğru tahmin yeteneği, yiğitlik, cesaret, temkinli olabilme, güzel ahlak, zayıflara insaf, halkına karşı sevgi, liderliğini gösterebilme, ihtimallere yer verme, yerinde müdahale, fıkirde isabet.

Devlet adamı ayrıca, bütün işlerinde tedbirli olmalı, çokça haber okumalı, kendinden önce geçen devlet

kibi oldu. Hocasının ölümünden sonra kendi ekollerini inşa etti. Büyük imparator iskender'i yetiştirdi. Sekiz yıl süren bu talimden sonra kendisine "Cihan imparatorunu yetiştiren üstat" lakabı takıldı. İbni Rüşd, ibni Sînâ ve daha birçok islam düşünürü üzerinde etkiler bırakmış, ilk çağ Yunan filozofudur.

89 Bu manayı ifade eden bir hadis için kitabın, "ADALET VE SİYASET" bölümünün ilk sayfasına bakınız.

adamlarının hayatlarını öğrenmeli ve geçmişte yaşamış hükümdarların yaptıkları işlerin içyüzlerini araştırmalıdır.

Bu dünya geçmişte yaşamış devletlerin bir kalıntısı-dır. Onlar geçip gittiler ve yok oldular; insanlar için sadece bir hatırlanma vesilesi oldular. Her insan yaptığı ile hatırlanır.

Dünyanın ve ahiretin kendine has hazineleri vardır. Dünyanın hazinesi, dünyada iken güzel övgülerle methedilmek ve iyi birisi olarak bilinmek; ahiretin hazinesi de, öldükten sonra salih amellerle sevap kazanmış olmaktır.

Adalet, Cesaret, Siyaset ve Fazilet
Hikâye: İskender90 bazı günler atına biner ve memleketini dolaşırdı. Bir gün komutanlarından birisi: "Hükümdarım! Allah size çok büyük mal ve servet vermiş; çokça evlenin ki, çokça çocuğunuz olsun. Hem bu sebeple öldükten sonra unutulmazsınız!" dedi. İskender ona: "Kişinin hatırlanması çok çocuk ile değil, güzel bir ahlak ve yaşantıyla olur. Dünyaya mağlup olanın, kadınlara galip gelmesi (çok kadınla evlenmesi) uygun değildir" dedi.
Hikmet: İskender, Aristo'ya sorar: "Lider için adalet mi daha mühimdir, yoksa cesaret mi?" Aristo: "Adalet olduğu zaman cesarete gerek kalmaz" der.
İskender ö. (M.Ö 323): Tarihe adını kazışmış, kendiden "Dünyayı fethetmek isteyen hâkân" diye bahsettirmiş, büyük Makedonya imparatorudur. Babası Filipin ölümünden sonda tahta geçmiştir. Çocukluğunda ünlü Yunan filozofu Aristo'dan dersler almıştır.

i
Hikâye: İskender valilerinden birisini yaptığı tehlikeli bir işten ötürü görevinden azletmiş, onu küçük, basit bir işe vermişti. Bu adam arada sırada Dergaha91 gelirdi. Yine bir seferinde İskender ona: "Yeni görevini nasıl buldun" diye sormuştu. Adam: "Allah hükümdarımızın ömrünü arttırsın! İnsanlar yaptıkları ile değil, bilakis yapılan işler insanlarla şereflenir. Bu ise güzel ahlaklı olmak, adaletli davranmak ve israftan sakınmakla olur" demiştir. Adamın bu konuşmalarını çok beğenen İskender, ona eski görevini iade etmiştir.
Sokrat:92 "Bu alem adaletle ayaktadır; zulüm geldiği zaman varlığı düşünülemez" demiştir.
Hikmet: Büzürcmihr'e: "Liderin büyüklük ve kudreti nasıl belli olur?" diye sorulunca şöyle demiştir: "Şu üç şeyle belli olur:
1- Etrafını korumak ve sınırların muhafazasıyla.
2- Alimlere ikramda bulunmak ve tazim göstermek ile.
3- Fazilet sahibi insanları sevmek ile.
Çünkü lider ne zaman zulüm yapsa, etrafındaki insanları korku içerisinde bırakır. Halkı her ne kadar bolluk içerisinde olursa olsun, bu nimet boğazlarından geç-
91 Dergah, Farsça bir kelime olup, sarayın avlusu, bahçe veya dağda bulunan bir kale anlamlarına gelir.
92 Sokrat-Sokrates (M.Ö. 470-399): Eski çağ Yunan filozofudur. Kendisinin kaleme aldığı hiçbir eser olmadığından onun hakkındaki

bilgiler sadece ders arkadaşlarının yazdıklarından öğrenile bilinmiştir.

mez, kimsede rahat ve huzur kalmaz. Fakat emniyet ve güvenin olduğu zaman, nimetler az olsa bu bile nimetlerin boğazdan geçmesi rahat olur. Şu hikayede anlatıldığı gibi:

Hikâye: Hac kafilesinden kopan bir adam, kafıleye yetişemediğinden yolunu şaşırdı ve kayboldu. Korku içerisinde yürümeye devam etti. Nihayet çölde bir çadıra vardı. Çadırın yanına geldiğinde, bir kadın ve kapısının girişinde uyuyan bir köpek gördü. Hacı, yaşlı kadına selam verdi ve ondan yemek istedi. Yaşlı kadın:

- Şuradaki vadiye git ve oradaki yılanlardan kendine yeteri kadarını avla, getir pişireyim, dedi. Hacı:
- Ben yılan avlamaya cesaret edemem dedi. Yaşlı kadın:
- O zaman ben de seninle beraber gelir avlarım, dedi. Hacı, yaşlı kadın ve onları takip eden köpekle beraber avlanmaya gittiler. Yeteri kadar yılan avlayarak geri döndüler. Kadın yılanları kızartıp getirdi. Adam, yemekten başka çare bulamadı; açlık ve halsizlikten dolayı ölmekten korktu ve kızırmış yılanları yedi. Daha sonra su-sadı ve su istedi. Yaşlı kadın ona:
- İşte çeşme önünde, git iç! dedi.
- Adam çeşmeye gitti, sudan içti. Su tuzlu ve acıydı; fakat içmekten başka çaresi yoktu; mecburen içti, sonra kadının yanına döndü ve ona:

- Ey ihtiyar kadın, senin hâline ve böyle bir yerde durmana çok şaşırdım dedi! Kadın:
- Sizin oralar nasıldır? diye sordu. Adam:
- Bizim orada, geniş ve rahat evler, lezzetli ve olgunlaşmış meyveler, tatlı sular, hoş yiyecekler, güzel etler, bol koyunlar, pek çok çeşmeler mevcuttur, dedi. Yaşlı kadın:
- Ben bunların hepsini işittim. Söylesene, sizler hiç zulmeden bir sultanın idaresi altında yaşadınız mı? Bir kusur işlediğinizde mallarınıza el koyup düzeninizi alt üst ederek sizi sevdiğiniz şeylerden ayırdığı oldu mu? diye sordu. Adam:
- Evet, bunlar bazen oluyor, dedi. Yaşlı kadın:
- Böyle bir zulüm altında sizin o tatlı hayatınız ve lezzetli yiyecekleriniz, öldüren bir zehre dönüşür. Bizim şu acı gördüğün yiyecek ve içeceklerimiz ise bu emniyet ve güven içerisinde, faydalı bir ilaca dönüşür. Hem sen, İslam'dan sonra en büyük nimetin sıhhat ve emniyet içinde yaşamak olduğunu duymadın mı? dedi.

Emniyet ve güven, devlet başkanının güzel yönetimiyle olur. Sultanın, halkını güzel yönetmesi ve bununla birlikte adaletli olması gerekir.

Çünkü, hakkı ayakta tutan sultanlar, Allah'ın (c.c) halifesidir.93 Onun heybeti öyle olmalıdır ki, halk onu uzaktan da olsa gördüğü zaman korkmalıdır.

Bu zamandaki sultanının siyaseti daha güzel ve heybeti daha da mükemmel olmalıdır; çünkü şu zamanın insanları öncekiler gibi değildir. İçinde bulunduğumuz şu zamanda utanma çok azdır. Kötülük ve rezillik her yanı sarmıştır. Cemiyetler kalbi katı ve birbirine düşman kimselerle doludur. Bu durumda idareci zayıfsa, güzel yönetim ve heybet sahibi değilse, bu, o beldenin harap olmasına yol açar. Bu bozukluk sonuçta, hem dine hem de dünyaya yansır.
Onun için: "Liderin zulmü ile meydana gelen tesir yüz sene devam eder; halkın birbirine zulmü ise bir sene devam etmez" denilmiştir.

Herkes Olduğu Hâl Üzerine Yönetilir
Halk, birbirine zulüm ettiği zaman Allah (c.c) onlara zalim bir idareci gönderir. Şu olay buna bir örnektir:
Hikâye: Bir gün Haccâc b. Yusuf es-Sekafı'ye94 bir mektup gönderildi. Mektupta: "Ey Haccâc! Allah'tan (c.c) kork! O'nun kullarına zulmetme. Bütün bu yaptıkların zulümdür!" yazılıydı. Bunun üzerine Haccâc minbere çıktı ve fasih bir dille şunları söyledi:
93 Bu manayı ifade eden bir ayet için bkz: Bakara 2/30.
94 Ebu Muhammed el-Haccâc b. Yûsuf b. Hakem es-Sekafî (Öl: 95/714): Zâlim lakabıyla meşhur Emevî valisidir. Haccâc, Mervan'ın ölümünden sonda yerine geçen oğlu Abdülmelik tarafından ordu komutanı seçilmiş, gerçek manada siyasi hayatı bundan sonra başlamıştır, insanlara toplu halde işkence ve ölüm cezaları vermekle meşhurdur.

"Ey insanlar! Allah (c.c), sizin yaptıklarınız sebebiyle beni başınıza musallat etti. Ben ölsem dahi siz bu kötü fiillerinizden dolayı zulümden kurtulamazsınız; çünkü : Allah (c.c) benim emsallerimden çokça yaratmıştır. Ben olmasam, benden daha kötüler gelecektir."
Haccâc hakkında bir şair şu beyti söylemiştir:
Her elin üzerinde Allah'ın (c.c) eli vardır; Her zalim yaptığı zulümden daha fazlasını
bulacaktır.
Hikmet: Büzürcmihr'e: "Hangi lider daha temizdir?" ; diye sorulduğunda şöyle demiştir: "Suçsuz insanların kendisinden emin olduğu, asilerin korktuğu lider, en temiz liderdir."

Halkını güzel yönetmeyen liderin, onların gözünde hiçbir kıymeti ve yeri yoktur. İnsanlar ona devamlı öfke ile bakar ve kendisini hoş olmayan sıfatlarla anarlar. : Baksana, avam tabakasından birisi insanların başına vali olsa ve onlardan bazı şeylerin hesabını sormak istese; onlarla ilk yapacağı konuşmayı heybetli bir eda ile otoritesini göstererek yapar. Çünkü o, insanların kendisine ilk gözle bakacaklarını, onların başına geçmezden önceki hâline göre davranacaklarını bilmektedir.
Bu bölümde, anlatacağımız hayret ve ibret verici bir hikaye vardır.
Hikâye: Ebu Süfyan b. Haris'in bir oğlu vardı, öna, babasının oğlu Ziyad anlamına gelen "Ziyad bin Ebihi"

denilir. Ziyad, cahiliyye döneminde dünyaya gelmiş, fakat babası onu kabullenmemiş ve: "O benim çocuğum değil" diyerek yanına almamıştı. Halifelik Muaviye'ye intikal edince, Muaviye onu kendi yanına aldı, daha sonra onu Irak'a vali olarak gönderdi. Irak'a gelen Ziyad, oranın insanlarını gaflet ehli, fesatçı ve hırsız bir millet olarak gördü. İlk olarak şehrin en büyük camisine gitti ve minbere çıktı. Bir hutbe okudu. Hutbeden sonra şöyle dedi:
"Allah'a (c.c) yemin olsun ki, bundan sonra kimi yatsıdan sonra sokakta görürsem kafasını gövdesinden ayırırım; bunu duyanlar duymayanlara haber versin!"
Daha sonra bu bildirinin üç gün ilan edilmesini emretti. Dördüncü gece olunca Ziyad dışarı çıktı. Gecenin üçte biri geçmişti. Atına binerek şehrin mahallelerini gezmeye başladı. Dolaşırken yanında koyunları bulunan bir çobana rastladı. Çoban uyumamış, hâla geziniyordu. Ziyad, çobana:
- Burada ne yapıyorsun? diye sordu. Çoban:
- Şehre ancak yatsı vakti gelebildim; duracak, konaklayacak bir yer bulamadım; sabah olsun da koyunlarımı satayım diye buraya durdum, dedi. Ziyad:

Emniyet ve güven, devlet başkanının güzel yönetimiyle olur

Liderin zulmü ile -4 meydana gelen tesir
yüz sene devam
eder; halkın birbirine zulmü ise bir sene devam etmez.
- Ben senin doğru söylediğine inanıyorum; fakat korkarım ki, ben seni serbest bırakırsam, Ziyad yapmadığı şeyleri söylüyor söylentisi yayılacak, siyasetim ve otoritem bozulacak. Onun için senin ölüp

cennette olman burada olmandan daha hayırlıdır, dedi ve adamın boynunu vurdurdu.
Ziyad şehri dolaşıyor; gördüğü herkesin boynunu vurduruyordu. Sabah olana kadar Ziyad, bin beş yüz kişinin boynunu vurmuş, sonra onları adeta bir harman yerini andırırcasına evinin bahçesine yığmıştı. Bunları gören tüm insanlar dehşete düştü. Daha sonraki gece dışarı çıkan Ziyad, üçyüz kişiyle karşılaştı; onların da boynunu vurdu. O geceden sonra kimse yatsıdan sonra evinden dışarıya çıkmaya cesaret edemedi.
Ziyad, Cuma günü olunca minbere çıktı; insanlara: - Bundan sonra kimse, akşam olunca dükkanını kilitlemeyecek; şayet bir şeyiniz çalınırsa, onu ödemek bana aittir, dedi. O gece, hiç kimse dükkanını kilitlemeye cesaret edemedi. Ertesi sabah sarrafın birisi Ziyad'a gelerek dört bin dinarının çalındığını söyledi. Ziyad sarrafa:

- Doğru söylediğine dair yemin edebilir misin? dedi. Sarraf: "Evet" diye cevap verdi. Ziyad ona yemin ettirdikten sonra dört bin dirhemini verdi ve:
- Bu olayı gizli tut, kimseye haber verme! diye tembihte bulundu. İkinci Cuma olup insanlar Cuma namazı için toplandıklarında Ziyad minbere çıkarak:
"Hepinizin haberi olsun! Bir sarrafın dükkanından dört bin dinar altını çalınmış. Sizler, hepiniz buradasınız; eğer o parayı iade ederseniz, sarrafa verilecektir. Şayet vermezseniz, buradan hiçbir kimseyi çıkartmayacağım ve hepinizin boynunu vurduracağım." İnsanlar hemen hırsızlıkla suçladıkları birisine yapışıp onu öne çıkardılar. Gerçekten de altınları çalan o adam olduğu için altınları iade etti. Ziyad onun hemen asılmasını emretti. Daha sonra:
- Söyleyin, Basra'da hangi mahallede emniyet ve güven yok? dedi; insanlar:
- Ezdoğulları mahallesi, dediler. Ziyad, o mahallenin her hangi bir yerine, bir gece vakti kimsenin haberi olmadan, çok kıymetli ipek bir elbisenin bırakılmasını emretti. Elbise orada günlerce, haftalarca kaldı. Kimse onu yaklaşıp yerinden kaldırmaya cesaret edemedi. Bütün bunlardan sonra Ziyad'ın yakınları kendisine:
- Siyaset çok hayırlı bir şeydir; fakat sen müslümah-lara acımadın; pek çok kimseyi öldürdün, dediler. Ziyad:

. ş-j

- Ben onlardan üç gün öncesinden söz aldım ve kendilerine durumu açıkça bildirdim. Fakat onlar, emrime aykırı hareket ederek yaptıklarından vazgeçmediler. Onların başına gelen her şey, kötü işleri yüzündendir, dedi.
"İdareci cezai yaptırımları uygulamak konusunda tebaasını ayırmamalıdır ki adalet sağlansın."
I4

DEVLETİN ve İKTİDARIN DEVAMI
Sultanın satranç, tavla oynamak, içki içmek, top oynamak, cirit atmak ve çokça ava çıkmak gibi işlerden uzak durması gerekir. Bunlar, sultanı, halkının meseleleriyle ilgilenmekten alıkoyar. Çünkü her işin bir vakti vardır. O vakit elden çıktı mı, kazanç zarara dönüşür.
Geçmiş zamanda yaşamış bazı liderler, gündüzlerini şu şekilde dörde bölerdi:
• Bir kısmını Allah'a (c.c) taat ve ibadet için ayırırlardı.
• Bir kısmını halkını gözetmek, mazlumlara el uzatmak, alimlerle ve bilgili kişilerle istişarede bulunmak, yaptığı ve yapacağı işleri kontrol etmek, devletinin faaliyetlerini gözden geçirmek, merasimler düzenlemek, gelen mektuplara cevap vermek, gerekli yerlere elçi göndermek gibi devlet işleriyle geçirirlerdi.
• Bir kısmını, yeme, içme dünyadan azık edinme, rahatlık ve sevinç gibi mubah zevklerden istifade için tahsis ederlerdi.

• Bir kısmını da avlanmak, satranç ve top oynamak gibi şeylerle geçirirlerdi.
Behram, gündüzünü iki kısma bölerdi: Birinci yarısında insanların ihtiyaçlarını görür; ikinci yarısında da istirahat ederdi. Denildiğine göre o, hayatı boyunca bir gün olsun, tek bir işle uğraşmamıştır.
Adil Nuşirevan, güvendiği kimselerden bazılarının, şehrin en yüksek noktasına çıkıp evleri gözetlemelerini isterdi. Onlar hangi evde duman çıkmıyor yani ateş yan-mıyorsa, o eve giderek durumlarını sorarlardı. Eğer üzüntülü ve kederli iseler Nuşirevan'a bildirirler, o da onların ihtiyaçlarını giderirdi.

Halktan Fazla Vergi Almamak
Sultan, kesinlikle memurlarının, halkın malına haksız yere el uzatmalarına razı olmamalıdır. Bu konuda anlatılan bir hikaye şöyledir:
Hikâye: Nuşirevan, beldelerinden birine yeni bir vali tayin etti. Bu vali, hazineye ödenmesi gereken vergiden fazla olarak üç bin dirhem daha

fazla gönderdi. Bunun üzerine Nuşirevan, alınan fazla vergilerin sahiplerine geri ödenmesini, ardından da valinin görevden azledilmesini emretti.
Halkının malına zulüm ve gasp suretiyle el koyan, onları hazinesine katan liderin durumu; yaptığı temelinin kurumasını beklemeden üzerine bina dikip sonra binanın temelle birlikte yıkılmasına sebep olan adam gibidir.

Sultanın, halktan aldığı veya hibe ettiği bir şey de ettiğinde ölçülü olması gerekir. Bu konuda şu hikaye nakledilir:

Hikâye: Ölçülü Harca
Halife Me'mun95, dört kimseyi çeşitli beldelere vali olarak atadı. Onlardan birisine Horasan valisi olduğuna dair bir belge ve üç bin dinar altın değerinde bir elbise/kaftan verdi. Sonra birisine Huzistan96, birisine Mısır ve öbürüne de Erminiyye97 beldelerine vali olduklarına dair bir belge ve her birisine üç bin dinar değerinde birer elbise/kaftan verdi. Sonra, Mubizan'ı98 çağırarak:
- Ey Dehkan!99 Tarihte İran hükümdarları benim verdiğim kadar değerli kaftan verdiler mi? Çünkü ben, onların valilerine verdikleri kaftanların ancak dört bin dirhemden daha değerli olmadığını duydum" dedi. Bunun üzerine Mubizan, Me'mun'a:
95 Me'mûn-Abdullah b.Harûn er-Reşîd (786-833): Yedinci Abbasi halifesidir.
96 Huzistan, Bugünkü İran toprak sınırları içerisinde kalan bir beldenin adıdır.
97 Erminiyye, Tiflis ve civar bölgelerine verilen bir yerin ismidir.
98 Mûbizan veya Mûbezan: Daha çok Mecusilerin reisleri için kullanılan, islamiyet'teki müftünün karşılığı olan din adamlarına verilen isimdir. Me'mun'un emri altındaki topraklar içerisinde değişik ırk ve dinden insanların varlığından dolayı Mecusi bir din adamından bilgi alış verişinde bulunmuş olabilir. Sâsânî/İran halkı İslamiyet'i kabullenmezden önce, çoğunluğu Mecusi ve putperest olan bir milletti.
99 Dehkan: Farsça bir kelime olup, beldenin reisi anlamına gelir. Zamanında Türkistan tarafında kullanılan ve liderlere takılan bir lakaptır.

- Allah, müminlerin emirinin ömrünü uzatsın! Yalnız, İran hükümdarlarında sizde olmayan üç özellik vardı:
Birincisi, onlar vergilerini halkın gücüne göre toplarlar ve topladıklarını da ölçülü sarf ederlerdi.

İkincisi, onlar vergiyi, toplanması gerekli olan yerler- , den toplarlar ve verilmesi gereken yerlere verirlerdi.
Üçüncüsü, onları ancak içlerinde bulunan şüpheci ve fitneci insanlar korkutabilirdi, dedi. Me'mun:
- Doğru söyledin, dedi ve başka bir cevap veremedi. Me'mun, Nuşirevan'ın mezarını bulduğu zaman tabutunu açtı; cesedi hâlâ nemli ve çürümemişti. Elbiseleri hâla yeni bir vaziyette olup şekli ve rengi değişmemişti. Parmağında, Me'mun'un daha önce hiç görmediği, çok değerli, kırmızı yakuttan yapılma bir yüzük vardı. Yüzüğün taşında Farsça cömertleri öven bir yazı vardı. Me'mun, Nuşirevan'ın üzerinin altın nakışlı kefenle örtülmesini emretti. O esnada Me'mun'un yanında bulunan bir hizmetçisi, Nuşirevan'ın parmağından gizlice yüzüğü aldı. Bunu öğrenen Me'mun, yüzüğü geri bıraktırdı ve hizmetlinin cezalandırılmasını emretti. Sonra şöyle dedi:
- Az daha beni rezil rüsva edecek, kıyamete kadar insanlar hakkımda: "Me'mun bir kefen, soyguncusu idi; o, Nuşirevan'ın kabrini açtı ve parmağındaki yüzüğü aldı" diyeceklerdi.

Hikâye:'İskender, bir sefere çıkacağı sırada, hikmet ehli bilginlerinden birisine: "Bana, öyle hikmetli bir şey söyle ki onu bütün işlerimde düstur edineyim ve onunla işlerimi güzel yapayım" dedi. Bilgin:
"Ey Hükümdar! Kalbine herhangi bir şeyin sevgisini ve nefretini sokma; çünkü kalbin özelliği, isminden de anlaşılacağı gibi; her yöne kolayca çevrilir.100
Her zaman düşünerek hareket et; düşünmeyi kendine vezir yap.
Aklını yakın dost ve danışmanın yap! Daima uyanık olmaya gayret et!
İstişaresiz bir iş yapmaya başlama! Adaletten ve insaftan asla sapma!
Eğer bunları yaparsan, bütün her şey senin peşinden gelir, sen de onları dilediğin şekilde kullanabilirsin."
Lider, vakarlı ve hilim sahibi olmalı, aceleci, temkinsiz ve hafif meşrep olmamalıdır.
Hikmet ehli alimler demişlerdir ki: Şu üç şey çirkin şeylerdir; fakat bunların şu üç kişide olması daha da çirkindir:
1- Hiddet kötü bir şeydir; onun sultanda olması daha kötüdür.
2- Mal hırsı kötü bir şeydir; onun alimde olması daha kötüdür.
3- Cimrilik kötü bir şeydir; onun zenginde olması daha kötüdür.
100 Arapça bir kelime olan kalp, bir şeyi çevirmek, döndürmek manalarına gelir. Zira insan, kalbini her türlü yöne ve şeye çevirebilme kabiliyetine sahiptir.

Hikâye: Dört Şeyi Yanından Ayırma
Adil Nuşirevan'ın veziri Yûnân, içinde birtakım tavsiye ve öğütlerin bulunduğu bir mektubu kendisine gönderir. Mektupta şöyle yazılıdır:
"Ey bu alemin hükümdarı! Şu dört şeyi yanından hiç ayırmaman gerekir: Akıl, adalet, sabır ve haya.
İçinizdeki hasedi ve kibri; göğsünüzü daraltan cimriliği ve düşmanlığı yok edin.
Ey zamanın hükümdarı! Sizden önce yaşayan hükümdarlar çekip gittiler; sizden sonra gelecek olanlar ise size ulaşamadılar. Siz bütün zamanlarda hükümdarların sevdiği, müştak olduğu bir lider olmaya çalışın."

Hikâye: Niyete Göre Sonuç
Şöyle anlatılır: Bahar aylarından bir gün Nuşirevan rahatlamak ve ferahlamak amacıyla gezintiye çıktı. Yemyeşil bahçeler, meyveli ağaçlar ve güzel kokulu çiçeklerin arasından geçerken üzerinde salkım salkım üzümlerin bulunduğu, güzel bir asma gördü, hemen atından indi ve secdeye kapadı; Rabbine şükretti. Uzun zaman yüzünü topraktan kaldırmadı. Kafasını kaldırdığında etrafındakilere şöyle dedi:
"Unutmayın! Bu senelerin bolluk içinde olması, liderin adaletinden ve halkına karşı güzel niyetindendir. Allah'a şükürler olsun ki O, benim güzel niyetimi diğer şeylerde de ortaya çıkardı." Nuşirevan'ın böyle söylemesinin sebebi, bütün bunları değişik zamanlarda tecrübe etmiş olmasıydı.
İMAM GAZALİ
165

Hikâye: Niyet Bozulunca Bereket Kalkar
Adil hükümdar Nuşirevan, bir gün avlanmaya çıktı. Bir avın peşine takıldığı için geride kaldı. Küçük bir köy gördü. Çok susadığı için köye gitti, bir kapıya vardı; kapıyı çaldı ve su istedi. İçeriden bir kız çocuğu çıktı. Onu görür-görmez hemen içeri girdi, bir şeker kamışı ezdi ve ondan çıkan şırayı su ile karıştırarak bir bardağa koyup Nuşirevan'a getirdi. Nuşirevan bardakta toprak ve çer-çöp olduğunu gördü ama, gelen suyu azar azar sonuna kadar içti. Daha sonra kız çocuğuna:
- İçinde toprak ve çöpler bulunmasa gerçekten de güzel bir su! dedi. Kız çocuğu:
- Ben o çer-çöpü bilerek içine attım, dedi. Nuşirevan:
- Neden böyle yaptın? diye sorunca, kız çocuğu:

- Ben senin gerçekten de çok susuz olduğunu gördüm; eğer suyun içinde çöp olmasaydı, sen onu bir dikişte içecektin; bu da sana zarar verecekti" dedi. Nuşirevan, bu kız çocuğunun söylediklerine çok şaşırdı. Onun keskin ve kıvrak bir zekaya sahip olduğunu anladı. Daha sonra Nuşirevan:
- Bunu kaç tane kamıştan sıktın? diye sordu. Kız çocuğu:
- Bir tane şeker kamışından, diye cevap verdi. Nuşirevan bu sefer daha çok şaşırdı ve saraya dönüşünde o beldenin vergisinin arttırılmasını emretmeyi düşündü.

Bir sene sonra Nuşirevan yine aynı köye geldi. Özellikle o kızın bulunduğu eve gitti ve su istedi. Kapıya yi-

ne o kız çıktı, Nuşirevan'ı tanıdı ve hemen su getirmek için geri döndü; fakat çok gecikti. Nuşirevan onun acele etmesini isteyerek: "Niye geç kaldın?" diye seslendi, kız gelerek;
- Çünkü bir tane şeker kamışından senin susuzluğunu giderecek kadar su çıkmadı; ben de üç tane şeker kamışı ezdim ama yine de geçen seneki bir tane şeker kamışından çıkardığım suyu çıkaramadım, dedi. Nuşirevan:
- Bunun sebebi nedir? diye sordu, küçük kız:
- Sebebi, sultanımızın niyetinin değişmesidir. Zira denilmiştir ki: Sultanın halkına karşı iyi niyeti değişirse, bereket kalkar, hayır azalır. Bunları duyan Nuşirevan güldü; kız çocuğunun sözleri çok hoşuna gitti, vergileri artırma düşüncesinden vaz geçti. Güzel zekası ve güzel konuşmasından dolayı bu kızla evlendi.

Hikmet: Denilir ki: İnsanlar içerisinde doğru sözlü olanlar üç sınıftır; bunlar: Peygamberler, sultanlar ve aklını kaybetmiş mecnun kimselerdir. Sarhoşluğun bir nevi delilik olduğu söylenmiştir. Deliler sarhoşluktan korkarlar; çünkü delinin iç alemindeki bir durum onu sarhoş etmiştir. İçkiyle sarhoş olanın deliliği ise ortadadır.

n '» y------t-------------------t---------------n—^ ^

Sizden önce yaşayan hükümdarlar çekip gittiler; sizden sonra gelecek olanlar ise size
ulaşamadılar. Siz bütün zamanlarda
hükümdarların sevdiği, müştak olduğu bir
lider olmaya çalışın.

Ebediyen gaflet sarhoşluğundan kurtulamayan kişiye yazıklar olsun. Bu konuda şair şöyle demiştir:

Şarabın sarhoş ettiği kimse;
Ayıldığında, utanacak bir hâl kalmaz kendinde.
Mal ile sarhoş olan kimse ise,
Ay ılır ancak, malı elinden gittiğinde.
Gerçekten saltanatın sarhoşluğundan ayılıp samimi olarak güzel amellere yönelen kimse çok azdır.
Sultanın saltanat ile sarhoş olmasının alâmeti şudur: O, kendisine yardım ve bakanlık görevini fakir ve muhtaç birisine verir; sıkıntısı gidene kadar onu o görevde tutmaya devam eder. İhtiyacı kalmadığında ise onu görevden azleder, yerine başkasını koyar. İşte böyle bir liderin durumu; küçük bir çocuğa gereken terbiyeyi vererek büyütüp yetiştirdikten sonra onu öldüren ve yok eden kimseye benzer.

Denilmiştir ki; şu dört şey, sultanlara farzdır:
1- Memleketini borç yükü altına sokmamak, varsa kurtarmak.
2- Akıllı kimseleri yanında tutarak ülkesini mamur etmek.
3- Salih insanların, hikmet ve tecrübe sahibi kimselerin hak ve hatırlarını korumak.
4- İdarî işlerde, hoş karşılanmayan, çirkin işlerden uzak durmaya gayret göstermek.
Latife: Ömer b. Abdülaziz halife olunca Hasan-ı Bas-ri'ye bir mektup göndererek: "Arkadaşlarınla beraber bana destek ver, yardımda bulun!" diye ricada bulundu; Hasan-ı Basrî cevaben:
"Ey halife! Dünyayı isteyen kimse, sana karşı samimi davranmaz; ahireti isteyen de sana rağbet etmez" dedi.
Liderin, bakanlık ve valilik gibi görevleri ehil olmayan kişilere vermesi uygun değildir. Eğer işlerini bu gibi insanlara teslim ederse, iktidarı sarsılır, mülkü dağılır, memleketi bütün yönlerden bir bozukluk sarar. Bir şair bu konuda şöyle der:
Bir ev yıkılmaya yaklaştığı zaman, Yıpranmaya başlar duvarları temellerinden.
ı. I
Sultan verirse görevi ehil olmayana; "[
O da işleri teslim eder, cahile, ahmağa.

Hükümdarlara hizmet eden kişinin, şairin şu şiirinde anlattığı gibi olması gerekir:
Hizmet edersen eğer bir sultana; Giy korku elbisesini, budur şeref sana.
Huzuruna girince kör gibi gir yanına, Çıkacağın zaman dilsiz gibi çık,

unutma!

Sultanın Huzurunda Edeb
Sultana karşı rahat ve serbest davranan kimse, kendisine yazık etmiş olur. Bu kimse sultanın oğlu bile olsa, sonuç budur. Onların hizmetinde iken, gevşek ve serbest davranmak nasıl olursa olsun güzel bulunmaz. Bu konuda şair şöyle der:
Sultanın oğlu olduğun zaman idare et onu, Başını seversen eğer ondan kork, kurtuluştur bu.
Sultanla birlikte içli dışlı olan kişinin durumu, üzerinde yılanların çöreklendiği bir tepeye çıkıp, onların arasında yiyip içen, beraber uyuyan kişiye benzer. Veya insanları yiyen timsahların bulunduğu bir denizde yüzen adama benzer. Her ikisi de çok dikkatli olmalıdır; çünkü onlar devamlı tehlike altındadır.
Hikmet: Denilmiştir ki: Sultanlarla beraber olan kimseye eyvahlar olsun! Çünkü sultanların gerçekte ne bir samimi arkadaşı, ne bir yakını, ne bir hizmetçisi, ne bir oğlu ve ne de kimseye bir hürmeti vardır. Onlar ancak bilgisine ve cesaretine güvendikleri kimseleri yanlarına

alır; işleri bitince de sevgi ve muhabbetlerini bitirir, haya ve vefalarını keserler.
Onların genelde işleri gösteriştir. Onlar, kendilerinin yaptığı büyük kusurları küçük, başkalarının işlediği küçük kusurları ise büyük görürler. Süfyan es-Sevri bu konuda şöyle demiştir: "Sultanla beraber olmaktan ve onun hizmetinden bulunmaktan uzak dur! Eğer ona itaat edersen seni yorar; muhalefet edersen kızar ve seni öldürür."

Hikâye: Vakitsiz İş Yapmanın Sonucu
Sâsânî hükümdarlarından Şehriyarın oğlu Yezde-cerd (Yezdgird),101 hiç kimsenin huzuruna girmesine izin vermediği bir zamanda babasının yanına girdi. Şehri-yar, veziri Behram'a: "Git, filan kapıcıya otuz sopa vur ve onu bu saraydan kov; yerine de filanca kişiyi koy" dedi. Kapıcı görevinden azledildi. Yezdecerd o zamanlar daha on üç yaşlarında idi. Aradan bir zaman geçtikten sonra Yezdecerd, tekrar babasının yanına girmek istedi. Fakat kapıcı elini onun göğsüne koydu ve geri çevirdi. Daha sonra kapıcı: "Eğer tekrar geri gelirsen, ya da seni bir daha buralarda görürsem, sultanın oğlu olsan dahi, sana altmış sopa vururum. Bu sopaların otuzu azledilen birinci kapıcı için; otuzu da sultanın yanına meşgul iken, izinsiz ve vakitsiz girmek istediğin içindir. Bu-

101 Sâsânî krallarından üç kralın ismidir. Birisi IV. Behram'ın oğludur; diğeri, Sasani imparatorluğunun XV. Kralıdır; Zerdüştiliğin yayılmasında etkin rolü olmuştur. Diğeri ise Sa'd b. Ebî Vakkas'ın ordusuyla savaşmış, neticede mağlup olmuştur. Bkz: 34. dipnot.

nu, senin cezaya çarptırılmaman ve kovulmaman için yaparım" dedi.
Lider için en hayırlı şey; istişaresiz ve tek başına bir şey yapmaması, namusunu, iffetini ve şerefini korumasıdır. Nice canlar ve hayatlar onun hayatına bağlıdır. Çünkü halkın refahı ve huzuru onun elindedir. Aynı şekilde, lider, ne kendine ne de halkına zulmetmemelidir. İşlerinde pervasız ve gevşek olmamalıdır.
Her gece yatağında başka birilerini yatırmalı; kendisi de başka yataklarda yatmalıdır ki, kendisini öldürmek isteyenler emellerine ulaşamasınlar.
Hikâye: Hüsrev b. Ebvezir, Behram Cûr karşısında hezimete uğradı ve şöyle dedi: "Ben korktum ve kaçıyorum! Her ne kadar benim korkmam ayıp karşılansa bile, bu kaçışımla halkımdan çoğunun canını kurtarabilirim. Şayet ben ölürsem, benim yüzümden binlerce insan ölür."

Netice:
Anlattığımız bütün bu hikayelerden maksat şudur:
Zaman, her geçen günden daha kötüdür. İnsanlar gaflet ve çirkin fiiller içerisinde, hükümdarlar da dünya ve mal sevgisiyle dolmuşlardır. Devleti idare edenlerin, kötü fiillerde bulunan insanlara karşı gaflet ve ihmalkârlık içerisinde bulunması felaket getirir. Arapların kullandıkları: "Köle başına değnekle vurulunca anlar, hür insana ise, bir işaret yeter" sözü, asil insanlarla asil olmayan insanlar için kullanılan birdarb-ı meseldir.

Tarihte öyle zamanlar olmuştur ki, bir insan çıkıp bütün insanları emniyet içinde sevk ve idare etmiş; omzunda taşıdığı bir kamçısı ile onları kendisine bağlamıştır. Bu zat, Ömer b. Hattab'dır (r.a).
Bu zamanda, insanlar dünya ile meşgul iken yapılacak en değerli şey, vakti değerlendirmektir. Hz. Ömer'in (r.a) yaptığı muamele ve takip ettiği metot bugün uygulansa, insanlar buna tahammül edemez, aralarında bozgunculuk meydana gelir. Bu zamanda liderlere ve başkanlara gereken en önemli şey, tam bir siyaset ve otoritedir. Ancak bu şekilde herkes kendi işiyle uğraşır ve insanlar birbirinden emin olur.

Şimdi, okuyucunun ve bunu duyan herkesin istifade edeceği bir hikaye anlatmak istiyoruz:
Hz. Ali'ye (r.a): "Bu insanlara vaaz ve nasihat neden fayda vermiyor?" diye sorulduğunda şöyle cevap vermiştir:
"Meşhur bir haberde nakledildiği gibi; Resûlullah (s.a.v) vefat anında vasiyette bulunurken üç parmağıyla: "Onların hâlini benden sormayın" buyurdu. O zaman sahabelerden bazısı bu üç parmaktan maksadın üç ay, bazısı üç sene, bazısı otuz sene, bazısı da üç yüz sene sonrasının olduğunu söylediler. Yani işaret edilen bu senelerden sonra gelecek olan insanların hâlinden soru sormayın demektir. Hz. Peygamber (s.a.v) dahi "Onların hâlini benden sormayın" demişse, bu insanlara vaaz ve nasihatin tesir etmesi nasıl düşünülebilir? Oradakiler tekrar aynı soruyu soruca, Hz. Ali şöyle demiştir: "O gün insanlar uykuda, alimler uyanık idiler. Bugün ise, alimler
uykuda, insanlar ölüdürler; uyuyanın ölüye ne faydası dokunur?
Şu içinde bulunduğumuz zamanda ise, bütün halk helak içindedir. İnsanların amelleri ve niyetleri bozulmuştur. Eğer liderlerin bu insanlar üzerinde siyaseti ve otoritesi olmazsa, onları taat ve güzel hâl üzere sabit tutması mümkün değildir. Bu konuda Hz. Peygamber (s.a.v): "Adalet dindendir*02 buyurmuştur.
Adalette, sultanın, halkın ve havasın kurtuluşu vardır. Halk, onunla hayır bulur, onunla afiyet ve emniyet içerisinde yaşar. Her amel, adalet terazisinde tartılır; iyilik kötülükten seçilir.
"Göğü Allah yükseltti ve mîzânı O koydu*03 ayetinde geçen mîzan kelimesinden kastın, adalet olduğu söylenmiştir.
Diğer bir ayette Cenâb-ı Hak: "Kitabı ve mîzanı hak olarak indiren Allah'tır*0* buyurarak "mîzân" kelimesiyle adalete işaret etmiştir.
insanlar içinde makam sahabi olmaya ve memleketi yönetmeye en fazla hak sahibi olanı, kalbinde adalet duygusu yerleşmiş, evinde din ve fazilet bulunan kişidir. Onun görüşü, din ve akıl sahiplerinin görüşüne dayanır, sohbeti akıllı kimselerle olur, istişaresini güzel görüş sahipleriyle yapar.
102 Hadisin ilk kısmı için bkz: el-Müttakî, Kenzu'l-Ummâl, No: 14613.
103 Rahman, 55/7.
104 Şûra, 42/17.

Bu konuda şair şöyle demiştir:
Eli, cömertlik hazinesidir, kalbi bekçidir ona; Kapıları adalet arayanlar için hazırdır daima.
Hasan-ı Basrî (rah) şöyle der: "Bir sultan/devlet adamı, dini yüceltir ve gözünde büyütürse, halkının gözünde kendisinden çekinilen ve kadri-

kıymeti büyük birisi olur. Yüce Allah'ı tanıyan kimseyi, halk da tanır ve herkes onun kendisine yakın olmasını tercih eder.
Bu konuda şair de şöyle demiştir:
Yüce Allah kimin ismini tanıtırsa aleme; Herkes can atar onunla bir araya gelmeye.
Müjde o kimseye ki, ilk elde ettiği nimet;
Rabbinin ihsanı ile olmuştur marifet.
Büzürcmihr105 demiştir ki: "Sultan en azından bahçesini koruyan bir bahçıvan gibi olmalıdır. Bahçesine fesleğen ektiği zaman aralarında biten otları yolmalı, yabani otların bahçeyi kaplamasını engellemelidir."
Eflatun (Platon)106 der ki: "Düşmanına karşı zafer elde eden sultanın sıfatları şunlardır:
O nefsine karşı kuvvetlidir.
105 Tarih ve a'lam kitaplarında bu isim, Büzürcmihr, Büzürgmihr ve Bü-zurcimehr olarak geçmektedir: Sâsânî hükümdarlarından Nûşîre-van'ın veziridir. Günümüze kadar ulaşan hakimane sözleriyle meşhurdur. Bu isim kitapta "Büzürcumhur" olarak geçmektedir. Bkz: İbnu Kuteybe, Uyunu'i-Ahbâr, 1/94.
106 Eflatun: Yunanlı filozof (M.Ö: 429-347): Asıl ismi Platon olup İslamî literatürde Eflatun olarak bilinir. Eski çağ Yunan felsefecilerindendir. Sokrat'ın talebesi, Aristo'nun ise hocasıdır.

Devamlı sükuta sarılır, çok konuşmaz.
Söyleyeceği bir görüşü ve tedbiri kalbinde iyice düşünüp tartar.
Mülkünde akıllıca tasarruf yapar.
Şerefli bir kimsedir.
Halkı tarafından sevilen birisidir.
Bütün işlerinde yumuşaklıkla hareket eder.
Kendinden önce yaşamış devlet adamlarının tecrübelerinden istifade eder.
Kendinden önde olan kimseyi iyi bilir. Dini sağlam, azmi kuvvetlidir.
Hangi liderde bu özellikler bulunursa, düşmanı ondan çekinir; kimse onda ayıplanacak bir şey bulamaz."
Lider, kendinde bulunan kuvvetin, kudretin ve iktidarın Allah'tan (c.c) geldiğini bilirse, kendinden daha kuvvetli orduları dahi mağlup eder. Bu durum, şu ayette ifade edilmektedir:
"Nice az sayıda birlik, Allah'ın izniyle çok sayıdaki birliği yenmiştir. Allah sabredenlerle beraberdir.*07

İktidarın Devamı

Nükte: Filozof Sokrat şöyle demiştir: Bir kimsenin saltanatı ve devlet idaresinin devamlılığı şunlara bağlıdır:
Dini ve ilmi canlı tutmak; böyle yaparsa, halk kendisini sever.
107 Bakara, 2/209.

Her işte aklı iyi kullanmak.
Her zaman ilmin peşinde olmak; alimlerin derslerinde bulunmak.
Faziletli kimselerin yanında değerli olmak için, güzel davranışlarını çoğaltmak.
Herkesi ağırlayacak geniş bir eve sahip olmak.
Edip ve şairlerin yetişmesini sağlamak.
Memleketinden bozguncu ve fıtnecileri uzaklaştırmak.
Bu hasletler kendisinde bulunmayan sultanın memleketinde rahat ve ferahın bulunması mümkün değildir.
Böyle birisi süratle helak olmaya doğru gider, elinde yakınları ve dostları telef olur.
Kişinin boş konuşmalara dalması, onun akılsızlığını gösterir. Bir şair şöyle demiştir:
Hikmet sahibi en doğru sözü söyler; Terket mizahı, yoksa içinde doğruluk eğer.
Nefsini koru, çekerek kötü arzularından; Mülke göz dikersen, kurtulaman gazaptan.
Kork, sultanla mülkünde çekişmekten;
O kızdığı zaman uzaklaş hemen çevresinden.
Gazabına uğrarsan, olursun tek canından; Bu ölümün olmaz bir suçtan ve kısastan.
işittim ki bir sultan, içkiye el atınca; Paha sona varmadan sarhoş olur anında.

Hikmet: Zamanın İyiliği ve Kötülüğü
Muaviye, Ahnef b. Kays'a:108 "Ey Ebu Yahya! Zaman nasıldır?" diye sordu; Ahnef: "Zaman sensin; sen iyi olursan zaman da iyi olur; sen kötü olursan, zaman da kötü olur."
Ahnef b. Kays demiştir ki: "Dünya adalet ile mamur olur; zulüm ile harabeye döner. Çünkü adaletin nuru bin fersah öteden parlar ve ışığını yayar. Zulmün karanlığı da bin fersah öteden, insanı kaplar."
Fudayl b. İyaz der ki: "Eğer, kabul edilen bir duam olsa, onu ancak adil sultana yaparım; çünkü adil sultan kulların ıslahı ve beldelerin süsüdür."
İnsanlığın Efendisi Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Adaletli olanlar, kıyamette inciden yapılmış minberler üzerine oturacaklar."109

Hikâye: İskender tahtında otururken önüne bir hırsız getirildi. İskender onun konuşmasını istedi. Hırsız: "Ey melik, ben hırsızlık yaptım, fakat bende hiç hırsızlık arzusu yoktur; kalbim onu hiç istemiyor" dedi. Bunu işiten İskender: "Şüphesiz ki sen asılacaksın; biliyorum, aslında kalbin bunu da istemiyor!" dedi.

108 Nesebi; Ahnef b. Kays b. Muaviye b. Husayn el-Meriyyi el-Munkarî et-Temimî'dir. Temim kabilesinin reislerindendir. Basra'da doğmuştur. Fesahat, belagat sahibi ve yumuşak huylu birisidir. Hz. Peygamber (s.a.v) zamanında yaşamış fakat onu görmek kendisine nasip olmamıştır. Hz. Ali'nin (r.a) ordusunda bulunmuş, Sıffın'da Muaviye'ye karşı savaşmıştır.

109 El-Müttakî, Kenzu'l-Ummâl, İmaret, No: 14618, 14619.

Sultana gereken adalettir. O, verdiği emirlerde çok ince ve derin görüşlü olması gerekir. Vezir, kapıcı, vekil ve valilerine sözünü geçirmesi için bu şarttır. Çünkü, sultanın pek çok siyaseti, adaleti, görüşü ve güzel düşüncesi, etrafındakilerin rüşvet ve benzeri işleri ile perdelenmekte, zamanındaki güzel işler örtülmektedir. Bu, sultanın gaflet ve gevşekliğinden ileri gelmektedir. Sultan bunları ortadan kaldırmak için ciddi olarak çalışması gerekir.

Güvenilir Yardımcı Nasıl Olmalıdır?

Hikâye: İran-Sâsâni hükümdarlarından Gesta-şeb'in110, Rast Ruşen111 isminde bir veziri vardı. İsminin bu şekilde olması, Gestaşeb'e, onun takva sahibi ve iyi bir insan olduğu zannını veriyordu. Bu sebeple Gesta-şeb, veziri hakkında söylenen ileri geri sözlere kulak vermez, onun yaptıklarını araştırmazdı. Bir gün Rast Ruşen, Gestaşeb'in yanına gelerek:

"Efendim, halkınız, adaletinizin çokluğu ve onlara az ceza verişimiz nedeniyle şımarmışlardır. Zira şöyle bir söz vardır: "Lider adalette ifrata kaçtığı zaman halk sapıtır." Hükümdarım! Fitne ve fesat kokusu her tarafı sarmıştır. Onları cezalandırmalı, caydırıcı tedbirler almalıyız. Salih ve şerefli insanları yanınıza almalı; bozguncuları ise uzaklaştırmalısınız."

110 Bkz: İbnu'l-Esîr, el-Kâmil fî't-Târih, 1/278-279. İbnu'l-Esîr bu ismi Beştaseb olarak kaydetmektedir. Bkz: İbnu'l-Cevzî, El-Muntazam fî Târihi'l-Ümemi ve'l-Mülûk, 1/416

111 Farsça bir kelime olan Ruşen, açık görüşlü, açık ifadeli, parlak ve aydınlık gibi anlamlara gelmektedir.

Lider, kendinde bulunan kuvvetin, kudretin
ve iktidarın Allah'tan (c.c) geldiğini bilirse,
kendinden daha kuvvetli orduları dahi
mağlup eder.

Vezirin bu anlattıklarından sonra Gestaşeb, halkının tüm işlerini ona teslim etti. Bu vezir, cezalandırılması gereken kişilerden rüşvet alıp onları serbest bırakmaya başladı. Öyle ki bu hal, halk zayıf düşene, devlet hazinesi tamamen boşalana kadar devam etti.

Bir gün devletin bu durumunu keşfeden düşmanlar âni bir baskın yapmaya hazırlandılar. Bunu fark eden Gestaşeb, hemen askerlerini savaşa hazırlamak için devlet hazinesine girdi; ama onun bomboş olduğunu gördü. Dalgın bir kafayla atına binerek çöllere doğru yola çıktı. Bir müddet yol aldıktan sonra uzakta bir koyun sürüsü gördü ve atını hemen oraya sürdü. Vardığında büyük bir çadır; etrafında uyuyan koyunlar ve ağaca asılmış bir köpek gördü. Çadıra yaklaşınca içeriden bir genç çıktı. Selamlaştıktan sonra genç, Gestaşeb'in geliş sebebinden sordu. Ona gereken bütün hürmet ve ikramı gösterdikten sonra Gestaşeb:

- Bana bu köpeğin asılma sebebini anlatır mısın? diye gence sordu; genç şunları anlattı:

- Efendim, bu köpek, benim kendisine güvendiğim, koyunlarıma sahip çıkan bir köpekti. Bu köpek bir gün dişi bir kurtla karşılaştı. Onunla gezmeye, onunla yeme-

ye ve onunla uyumaya başladı. Bu kurt, bana fark ettirmeden her gün bir koyunumu boğarmış; takat köpeğim de hiç ses çıkarmazmış! Bir gün, işte bu meranın sahibi geldi ve benden otlağın kirasını istedi. Ben de ona hakkını vermek için koyunları saymaya başladım; fakat koyunlarımın sayısı eksik çıktı. O esnada köpeğimin arkadaşlık yaptığı kurdun koyunlarımdan birisini boğduğunu gördüm. Köpeğim ise hiç ses çıkarmıyor, öylece bekliyordu. Koyunlarımın neden eksik çıktığını işte o zaman anladım. Bu köpek haindir, emanetine sahip çıkmamıştır. Ben de onu yakalayıp astım.

Gestaşeb, duyduklarından ibret aldı; kendi kendine düşündü ve:
"Halkımız da bizim korumakla görevli olduğumuz kimselerdir. Bizler de onların gerçek durumunu ; öğrenmek için durumu soruşturmalıyız" dedi

ve hemen geri dönerek devlet hazinesinin sicil kayıtlarını kontrol etti. Bir de gördü ki, bütün giderler Rast Ruşen'in aracılığı ile onun yakınlarına yapılmış. Daha sonra Gestaşeb, şu meşhur sözleri söyledi:
"Kim, fesatçının ismine aldanıp da her dediğini yaparsa azıksız kalır. Azığa ihanet eden de cansız kalır." Sonra Gestaşeb vezirinin asılmasını emretti. Anlatılan bu hikaye Bâdirkârnâme adlı kitapta yazılıdır (Eser Farsça'dır). O kitapta bir şair bu manada şu şiiri söylemiştir:
Ben aldanan değilim senin isminle,
Sen ö isnjl takındın, rızkında yapmak için hile. I
Kim rızkı için isimleri yaparsa tuzak; Bir gün baş aşağı asılması değildir uzak!

Liderlerin Akrabalarına Karşı Tutumları
Hikâye: Amr b. Leysin112 Ebu Cafer b. Zeydveyh namı ile bilinen bir akrabası vardı. Amr, onu yürekten sever ve devamlı ikramda bulunurdu. Ona olan muhabbetinden dolayı her sene Herat şehrinden yüz deve yükü ihtiyaç ve ticaret eşyası gönderirdi. Her gönderdiğinde ona: "Mutfağı genişlesin (rızkı bol olsun)" derdi. Bir gün Amr b. Leys'e, kendisine ait olan bir hizmetçiyi, Ebu Cafer'in yere yatırıp yirmi sopa vurduğu söylenildi. Amr, Cafer'in getirtilmesini ve hazine dairesindeki bütün kılıçların çıkarılmasını emretti. Sonra Ebu Cafer'e:
- Ey Ebu Cafer, bu gördüğün kılıçlardan en güzellerini seç ve bir tarafa ayır, dedi. Ebu Cafer, hazinedeki kılıçlar yüz tane kalana kadar seçti. Amr:
- Şimdi bunlardan iki tane daha seç, dedi. Ebu Cafer de hoşuna giden iki kılıcı seçti. Amr:
- Şimdi onların ikisini tek bir kına koy, dedi. Cafer:
- Ey Amr! İki kılıç nasıl bir kılıfa sığar? deyince, Amr:
- Evet ey Ebu Cafer, senin dediğin gibidir! Peki o zaman sana sorarım; bir beldede iki liderin olması müm-
112 Bu zat, iran'ın Secistan bölgesinde hüküm sürmüş olan Saffari hanedanının kurucusu Yakub b. Leys'in kardeşidir. Yakub'un ölümünden sonra, yerine o geçmiştir.

İÜ-

kün müdür? Ebu Cafer yaptığı hatayı anladı; yere kapandı ve af istedi. Amr b. Leys ona şöyle dedi:
- Eğer akrabalık bağımız olmasaydı senin evine dahi gelmezdim. Şimdi şu yaptıklarına bir son ver! Bu se- i ferlik seni affettik.

Hikmet: Ezdüşir demiştir ki: "Etrafındaki yakın kimseleri ıslah edemeyen ve onları zulümden alıkoymaya gücü yetmeyen hükümdar, avam halkı nasıl ıslah edebilir!" ;
Allah (c.c) Hz. Peygambere hitaben: "Önceyakın ak-rabalarını uyar^13 demiştir.
Araplar şöyle der: "Bir sultana en fazla zarar veren ve halkını ifsat eden şey, sultanın huzuruna girmenin ¦ çok zor olması, arada pek çok kapıcı bulunması ve bu kapıcıların halka sert davranmasıdır."
Eğer sultanın huzuruna giriş kolay olursa, sultanın ; valileri insanlara zulüm yapamaz ve halk birbirine haksızlık etmekten çekinir. Bu yolla sultan, valilerinin durumu hakkında daha fazla bilgiye sahip olur.
Bir sultanın, memleketinin idaresinde itibar ve otoritesinin devam etmesi ve gafletin getireceği sıkıntılı şeylerden kurtulması için bu usullerden gafil olmaması gerekir.
Hikâye: Şöyle anlatılır: Ezdüşir, zeka ve uyanıklılığından dolayı, bütün devlet işlerine vakıftı. Öyle ki, yardımcıları sabahleyin yanına geldiklerinde, her birisine i bir gün önce ve gece neler yaptıklarını anlatırdı. Mesela: "Sen dün gece filan kişiye şunu yaptın, falancı hanı-
113 Şuarâ 26/214. '.f

minin yanında geceledin" derdi. O, yardımcılarının yaptıkları şeyleri ne zaman anlatsa; onlar, bir meleğin gelip Ezdüşir'e haber verdiğini zannederlerdi. Aynı şekilde, Sultan Mahmud b. Sebüktekin de (rah)114 böyle yapardı.

Devlet ve Tedbir
Hikmet: Aristo: İdarecilerin en hayırlısı, keskin görüşte şahin gibi, etrafındakiler de kartal gibi olandır."
Yani idareci, güzel görüşlü, uyanık ve işleri iyi tahlil eden, işlerin sonu hakkında fikir sahibi birisi olur; ona yakın olan devlet adamları da bu sıfatta bulunursa, memleketin ahvali düzene girer ve emri altındaki yerlerde işler düzgün gider.
İskender şöyle demiştir: "İdarecilerin en hayırlısı, kötü gidişatı kaldırıp yerine güzel gidişatı koyandır. Onların en kötüsü ise, iyi gidişatı değiştirip yerine kötü gidişatı koyandır."
Ebvezir şöyle demiştir: "Devlet başkanının şu üç kişiyi görmezden gelip hatalarını affetmesi doğru değildir. Bunlar:
114 Mahmûd b. Sebüktekin veya Sevüktekin (970-1030): Gazneli Mahmûd olarak da bilinir. Gazne devletinin esas kurucusu ve hükümdarıdır.

Tanınmış kumandan Sebük Tegin'in oğludur. Birçok Türkistan bölgesi fethetmiştir. Sâmânî devletini kendi idaresi altına almıştır. Bağdat Abbasi halifesi, adına hutbe okutmuş ve ona, "Devletin Bereketi, Milletin Güveni" anlamına gelen "Yeminü'd-Devlet, ve Emînü'l-Millet" unvanını takmıştır. Yaşadığı coğrafyadaki putperestler karşı amansız mücadeleler vermiştir. Gazne'li Mahmud, Türk-islam dünyasının yetiştirdiği en ünlü hükümdarlarından ve kumandanlardan birisidir. Farsça'nın gelişiminde ve İran kültürünün doğuşunda çok yardımları olmuştur.

1-Memleket işlerini bozan, idareye karşı ayaklanan, 2-Sultanın haremini (hürmet ve şerefini) çiğneyen, 3-Sultanın ve devletin sırrını ifşa edip casusluk yapan kimseler."

Süfyan-ı Sevri: "Sultanların/liderlerin en hayırlısı, ilim ehlinin meclislerinden ayrılmayandır" der.

Şöyle denilmiştir: "Bütün eşya insanla, insan da ilimle güzelleşir. İnsanın kadr-i kıymeti aklıyla daha da artar. Akıldan ve ilimden daha hayırlı bir şey yoktur. İlim, izzet ve şerefin devamıdır. Akıl ise mutluluğun devamı ve düzenidir."

İlim ve aklı birleştiren kişi, şu on iki meziyeti kendinde toplamış olur: İffet, edep, takva, emanete sahip çıkma, sıhhat, haya, merhamet, güzel ahlak, vefa/bağlılık ve sadakat, sabır, hilim/yumuşak huyluluk, idarecilik. Bunlar liderlerde olması gerekenler sıfatlardır. Nasıl ki, nimet ile şükür; güzellik ile tatlılık; gayret ile devlet bir-Jikte bulunursa, akıl ile ilim birlikte bulunmalıdır. Devlet olduğu zaman, bütün murad hasıl olur.

Hikâye: Abdullah b. Tâhir anlatıyor:115 Yakup b. Leys'in116 devlet işlerindeki başarısı yükselip ünü ve ismi her tarafa yayıldı; Kirman, Faris, Huzistan, Kasr-ı İl-

115 Abdullah b. Tahir (798-944): Abbasî devlet adamıdır. Halife Me'mun zamanında kumandan olarak büyük başarılar sağlamıştır.

116 Yakub b. Leys: İrand'a bakırcılık mesleği ile uğraşan birisiydi. Sonraları halifeye başkaldırdı; etrafına topladığı insanlarla Secistan'a hakim oldu. Daha sonra Herat, Belh, Kabil ve Horasan gibi önemli şehirleri eline geçirerek bir hükümdarlık kurdu. Yakub b. Leys, İran'da Saffariler (867-1163) adıyla bilinen hükümdarlık sülalesinin kurucusudur.

vak'a hakim oldu. Zamanın halifesi el-Mutemed, ona bir mektup yazarak: "Sen önceden bakırcılıkla uğraşan sıradan birisiydin; bu şekilde mülk idare etmeyi nereden öğrendin?" diye sordu. Yakub ona gönderdiği

cevapta: "Bana devleti nasip eden Rabbim, tedbiri de (devlet yönetme anlayışını da) verdi" dedi.
Ezdüşir'in ahitnamesinde şunların yazılı idi: "İlim sergisinin üzerine ayağını koymamış her soylu kimsenin sonu zillettir. Her ne kadar mükemmel birisi olsa da, kendinde Allah (c.c) korkusu bulunmayan her kulun sonu pişmanlıktır."
Hikmet: Abdullah b. Tahir babasına: "Bu devlet kaç yıl devam eder ve iktidar hanemizde ne kadar kalır?" diye sorduğunda, babası: "Bu sarayda adalet ve insaf sergisi serili olduğu müddetçe devam eder" cevabını verdi.
Hikmet: Abbasi halifelerinden Me'mûn, bazı günler mahkemelerde hazır bulunup davalara bakardı. Yine katıldığı bir dava esnasında kendisine bir olay anlatıldı. Me'mûn bu olayın çözümünü veziri Fazl b. Sehl'e havale etti ve şöyle dedi: "Bu olay hakkında sen hüküm ver; fakat hemen şimdi hallet. Zira bir olayı hemen çözmek gerekir; yoksa tespiti ve halli çok zor olur."

Hüküm Yüce Allah'ın Elindedir
Akıllı, erdemli ve zeki idareciler, anlattığımız bu kıssalar ve ibretlere bakıp kendilerine düşeni almaları; mazlumlara insaf etmeleri ve ihtiyaç sahipleri ile kapısında bekleyenlerin sıkıntılarını gidermeleri gerekir. Ay-

rica şunu da yakinen bilmelidirler ki, çözüm her devirde sabit değildir. Gerçek şudur ki, eldeki devlete güven olmaz; hüküm Yüce Allah'ın elindedir; O'nun verdiği hüküm askerle, mal-mülkle geri çevrilemez. Devlet çözülüp dağıldığı, hazine boşaldığı, mal-mülk dağılıp elden çıktığı, insanlar ölüp yok olduğu ve bir defa ayak kaydığı zaman, artık pişmanlık fayda vermez.
Şu hikayeden ibret alınmalıdır:
Hikâye: Ümeyye oğullarının (Emevi'lerin) son halifesi olan Mervan, üç yüz bin kişilik bir orduyu bir meydana toplamıştı. Veziri ona: "Bu gördüğüm en büyük ordu!" deyince; Mervan şöyle dedi: "Sus! Unutma ki müddet bitince (her canlının ezeli gelince) sayının çokluğu fayda vermez. Askerimiz ne kadar çok olsa da, Allah'ın hükmü gelince azalır ve hakir düşeriz. Dünyanın tamamına sahip olsak bile, onun bizden çekilip alınacağı kesindir. Dünya kime vefa gösterdi ki, bize de göstersin!"
Hikmet: Ebu Hüseyin el Ehvazî "El-Fevâid ve'l Kalâ-id" adlı eserinde şunları nakleder:
"Dünya, onu içen kimseye tat vermez; hiç kimsenin elinde sürekli kalmaz. Sen bugünden yarının (ahiretin) için azık hazırla; böyle yaparsan

bu gün de yarın da zararına olmaz."
Yakub b. Leysin mezarının taşında, hayattayken yazmış olduğu ve öldükten sonra da yazılmasını vasiyet ettiği şu beyitler yazılıdır:
Selam size ey dağılıp yok olmuş kabir ehli; Onlar sanki dünyada kurmamışlar bir dost meclisi.

Sanki bir yudum soğuk su içmediler; Yaş veya kuru hiçbir şey yemediler.
Korkutucu ölüm sarhoşluğu geldi bana; Binlerce atlı asker yetişemedi imdadıma.
Ey kabrimi ziyaret eden! Öğüt ve ibret al benden; Sakın dünyada gönül verip dostluk bekleme
kimseden.
Horasan ve İran'ın çevresine sahiptim; Irak mülkünden de ümidi kesmemiştim.
Selam olsun dünyaya ve onun nimetlerine, Sanki Yakup orada oturmadı bir kere.

Devletin Çöküş Sebebi

Yönetim ve iktidarı elinden alınmış bir sultana: "Niçin devletin elinden çıktı, başkasına geçti ve yetkilerin yok oldu?" diye sorulduğunda şöyle demiştir:
"Devletim ve kuvvetim ile gururlandım, kendi görüşüme ve yaptığıma razı oldum, istişareden uzak durdum, küçük yaştaki ehliyetsiz kimseleri, büyük işlerin başına getirdim, vaktinde önlem almadım, ihtiyaç anında bir çözüm için fazla düşünmedim ve çare aramadım, acele edilecek bir yerde, ele geçen fırsatı değerlendirmede ve ihtiyacı gidermede ağır davrandım, geri durdum; bunun için başıma bunlar geldi!" Kendisine:

"İnsanların en şerlisi kimdir?" diye sorulunca şu cevabı verdi:
"Basit emellerine ulaşmak için devlet adına taşıdıkları mektuplarda hainlik yapan elçilerdir."
Bu hain kimseler hakkında Ezdüşir de şöyle demiştir:
"Akıtılan kanların, hezimete uğrayan askerlerin, namusu ve şerefi ayaklar altına alınan nice liderlerin içine düştüğü çoğu kötü durumun sebebi, hain oldukları için yalan söyleyip yemin eden, ahitlerini bazan, yoldan sapan elçilerdir. Onlar, devlete ait nice malların kökünü kazımışlardır.
Acem/Fâris hükümdarları tecrübe etmedikleri, imtihandan geçirmedikleri adamları elçi olarak göndermezlerdi.

Hikmet: Acem hükümdarları ülkelerinden diğer bir ülke liderine elçi gönderdikleri zaman yanlarında, onların yaptıklarını, konuştuklarını, dinlediklerini yazan, kaydeden bir casus da gönderirlerdi. Hükümdar, elçi döndüğünde onun söylediklerini casusun kaydettikleriyle karşılaştırır, doğruluğu kanıtlandıktan sonra onun düşman beldelerine elçi olarak gönderilmesine izin verirdi.
¦n-y--------t-----------------------t~— n yi ^
Bütün eşya insanla, insan da ilimle güzelleşir. İnsanın kadr u kıymeti aklıyla daha da artar. Akıldan ve ilimden daha hayırlı bir şey yoktur, ilim, izzet ve şerefin devamıdır. Akıl ise mutluluğun devamı ve düzenidir. ^J

Hikâye: İskender, Mağrib meliklerinden Dârâ b. Dâ-râ'ya117 bir elçi gönderdi. Görevden dönen elçinin söylediklerinden bir kelimede şüpheye kapılıp:
"Bana doğruları söyle!" diyerek yakasına yapıştı. Elçi:
"Efendim, ben bu söylediklerimi şu iki kulaklarımla duydum" dedi.
İskender elçinin söylediklerinin aynen yazılmasını emretti. Yazılanları başka bir elçinin eline vererek Dârâ b. Dârâ'ya gönderdi. Dârâ'ya ulaşan elçi, mektubu ona arz etti, gelen mektubu okumaya başlayan Dârâ, hizmetlilerinden bir bıçak istedi ve mektubun içinden bir kelime keserek mektubu İskender'e geri gönderdi ve ayrıca şunları yazdı:
"Saltanat ve mülkiyetin esası, liderin güzel niyetine ve sağlam karakterine bağlıdır. Sultanın sağlam hüküm vermesinin temeli de, elçilerinin güvenirliliği ve sadakatine dayanır. Çünkü elçi, söylediklerini sultanın adına söyler. Dinlediklerini de onun kulağı gibi dinler. Şu an ben, göndermiş olduğun mektuptaki o kelimeyi kesmiş bulunmaktayım; çünkü onu ben söylemedim. Elçinin dilini kesmeyi uygun bulmadığımdan, onu sana geri gönderiyorum."
117 Tarihte, Pers kralları içerisinde üç farklı zamanlarda hükmetmiş Dârâ ismine rastlanmaktadır. Gazalî'nin bahsettiği Dârâ, III. Dârâ Kodaman diye bilinen M.Ö 335-350 yıllarına doğru hüküm sürmüş olan, II. Dârâ'nın oğludur. Akamışlar sülalesinin son kralıdır. Dârâ hakkında bkz: İbnu'l-Esîr, el-Kâmil fî't-Târih, 1/278-279, 281.

Elçi, elinde Dârâ'nın yazmış olduğu mektupla gelince İskender mektubu okudu ve önceki elçiyi yanına çağırdı; ona bağırarak:
"Yazıklar olsun! Seni, bir hükümdarın helak olması ve onun söylemediği bir kelimeyi söyleyesin diye kim gönderdi?" dedi. Elçi:
"O bana güzel davranmadı ve beni kızdırdı" deyince, İskender:

"Subhanellah! Biz seni kendi işlerini düzene sokasın diye mi yoksa insanların haklarını koruman ve bize iletmen için gayret edesin diye mi gönderdik?" dedi ve sonra onun dilinin koparılmasını emretti.

DEVLET ve HALK ARASINDAKİ SOSYAL İLİŞKİLER

Halktan Sıkıntıyı Gidermek

Devleti idare eden kimselerin, halkı bir darlığa, şiddet ve sıkıntı içerisine düştüğünde onlara yardım etmesi gerekir. Özellikle kıtlık baş gösterdiğinde ve fiyatlar aşırı pahalandığında bunu ihmal etmemelidir. İnsanlar artık maişetleri temin edemeyecek bir duruma geldiklerinde ve kazanç kapılarının kapandığında onlara yiyecek-içecek yardımı yapmalı; devlet hazinesinden yararlanmalarına müsaade etmelidir.

Halkının zayıf düşmemesi ve başka ülkelere göç etmemesi için sultan, yakın çevresi, hizmetçi ve memurlarından hiçbirisinin insanlara zulmetmesine imkan vermemelidir. Aksi takdirde sultanın itibarı düşer, devletin geliri azalır, bundan, fiyatların yükselmesinden hoşlanan karaborsacılar istifade eder.

Sonuçta sultanın/devlet başkanının adı kötüye çıkar, halk kendisine beddua eder. Bunun için, önceki sultanlar bu duruma düşmekten son derece sakınır, gerektiğinde halka devlet hazinesinden yardımda bulunur, onları çeşitli kaynaklarla desteklerlerdi.

Davalarda Eşitliği Gözetmek

Hikâye: Şöyle anlatılır: Sâsânî kralları, Nevruz, Mehr-can[118] gibi bayram günlerinde, halkın kendilerini ziyaret etmelerine izin verirlerdi. Bu, resmi bir gelenek olmuştu. Bunun için tellal, üç gün öncesinden insanlara: "Dileklerinizi ve şikayetlerinizi hazırlayın. Zira hükümdarımız, sizin sıkıntılarını dinleyecek ve giderecek, birbirinize olan düşmanlıklarınız varsa, bunları sahiplerini razı etmek suretiyle barıştıracak" diye ilan ederdi.

O gün geldiğinde tellal, hükümdarın kapısının önünde durarak: "Hiç kimse hükümdarın yanına girecek kimseye mani olmasın; çünkü bugün hükümdarımız, hiç kimsenin kanını akıtacak değildir" der. Sonra herkesin derdi ve şikayeti dinlenir, hükümdara arz edilirdi. Bu arada mubezan/baş hakim, hükümdarın sağ tarafına otururdu.

Şayet arz edilen meseleler arasında hükümdara yapılan bir şikayet varsa; hükümdar hemen yerinden kalkar, davacısının karşına gelecek şekilde baş hakimin önüne oturur ve kadıya:

"Öncelikle, benden şikayeti olan şu adama adaletli davran! Sakın, taraf tutma ve beni kayırmaya yönelme; nefsin beni tercih etmesin. Allah insanlara bir bahtiyarlık, saadet verdiği zaman, onlar için içlerinden en hayırlısını sultan yapar. Şayet Allah (c.c), katında hükümda-

118 Nevruz: Baharın ilk günlerinde yapılan, özellikle orta doğu folklöründe yaygın olan şenlik, bayram. Mehr-Can: Yedinci güneş ayının onal-tıncı günüdür. Bu günde, gece ile gündüz eşittir. Eski iranlılarda bu gün bayram olarak kutlanırdı ve altı gün devam ederdi. Bu bayramlar, eski Türklerde de kutlanmıştır.

rın hâlini kullarına göstermeyi dilerse, senin söylemediğin şeyleri onlara söyletir."

Daha sonra Mubezan/baş hâkim davaya bakardı; şayet hükümdar ve davacı arasında geçerli bir dava varsa ve deliller de hükümdarın aleyhine ise, davacı ondan hakkını tamamıyla alırdı. Şayet, hükümdar aleyhine açılan dava asılsız olur ve doğruluğu delillerle kanıtlanamaz ise davayı açanın cezalandırılmasını emreder ve:

"İşte bu, haksız yere hükümdarı ve memleketini kusurlu göstermek isteyen kimsenin cezasıdır" diye ilan ederdi.

Hükümdar, davalar sona erdiğinde tahtına çıkar, tacını başına koyar ve halkına yönelerek: "Sizler, birbirinize haksızlık ve zulüm etmeyesiniz diye kendime dahi adaleti uygulamaktan ayrılmadım. Şimdi, kim birisine kızmış, düşman edinmişse onu razı etsin, barışsın" derdi.

Bu günlerde adalet tam uygulandığı için, hükümdara yakın olanlar, uzaklaşır, kuvvetli olanlar zayıf düşerdi.

Acem hükümdarlarının bu tutum ve âdeti zalim Yez-dücird zamanına kadar devam etti. Yezdücird, Sâsânî hükümdarlarının kanunlarını alt üst ederek halka zulüm ve fesat saçtı.

Zalimin Sonu

Bir gün Yezdücird'in krallığı döneminde heybet ve ihtişamıyla, o güne kadar kimsenin görmediği ve nereden de geldiği bilinmeyen bir at çıkageldi. Bu at, sarayın ka-

pısından içeri girince bütün askerler onu yakalamak için uğraştılar ama başarılı olamadılar. Askerlerden kurtulan at, Yezdücird'in yakınına yaklaştı, sarayın bir köşesinde sakince beklemeye başldı. Yezdücird, atın etrafındakilere:

"Hemen o attan uzaklasın! Kimse yanına yaklaşmasın! Çünkü bu at, Allah'tan bana gelen özel bir hediyedir" dedi ve makamından indi. Atın yanına gelerek, eliyle onun yüzünü ve vücudunu okşamaya başladı. At hareket etmeden sakince beklemekteydi. Daha sonra Yezdücird, bir eyer istedi ve getirilen eyeri kendi elleriyle ona bağladı, kuşağını gerdirdi, iyice sıktı; tam kuyruğunun altından eyer ipini geçirmek için atın arkasına dolanmıştı ki at, Yezdücird'in ağzına öyle kuvvetli bir tekme vurdu ki, Yezdücird o anda yüz üstü düşüp öldü.
Sonra at çıkıp gitti. Hiç kimse o atın nereden geldiğini ve nereye gittiğini bilemedi. Şahit oldukları bu şaşırtıcı hadiseden sonra insanlar:
"Bu at, Yüce Allah'ın bize, bu zalim hükümdarın zulmünden kurtulmamız için gönderdiği bir melekti" dediler.

Hikâye: Mahkemede Eşitlik
Kadı Ebu Yusuf anlatıyor: Yahya b. Hâlid el-Berme-kî ile ondan davacı olan bir Mecusî davalaranı görmem için huzuruma geldiler. Mecusi haklı olduğunu iddia etti ve Yahya'nın aralarında geçen mevzu hakkında şahit getirmesini istedi. Yahya şahidinin olmadığını söyleyince Mecusi ona yemin etmesini söyledi. Ben de Yah-

ya'ya yemin ettirdim. Böylece, yemin ettirmek suretiyle Yahya'nın hasmını razı ettim; İslam dininin izzeti için Yahya ile Mecusi arasında hükümde eşitliği muhafaza ettim. Ben bir hüküm verirken, Allahu Teala'nın benden hesap sormasından korkarak hiç kimsenin tarafını tutmadım; kimseyi kayırmadım.
Aslında, ileri gelen idareci ve büyük zatların kıymetini bilmek gerekir; bu kimseler de küçüklerine/idaresi altındakilere zulmetmemeli, hakkın emrini büyük tutmalıdır. Herkes, hakkı tebliğ eden sultanın emrine itaat etmeli, hiçbir halde ona isyan etmemelidir. Bunu Yüce Allah'ın şu sözüyle amel etmek için yapmalıdır:
"Ey iman edenler! Allah'a, peygambere ve sizden olan emir sahiplerine itaat ed/n."119
Allah (c.c) kimi böyle üstün ve şerefli bir mertebeye getirip ona itaat etmeyi kendisine ve Resulüne (s.a.v) itaat ile birlikte zikretmişse, bu durumda halka gereken; ona itaat edip kendisine karşı gelmekten korkmaktır. Sultana gereken de, bu nimetlere şükür, Yüce Rabbine itaat, kendisine emredilen adalet, ihsan ve mazlumlara şefkatli davranma emrine sımsıkı sarılmaktır.
Denilmiştir ki: Mazlumların bedduasından sakının. Kendisine yapılan zulme karşı gözyaşlarından başka yardımcısı olmayan kimseden

korkun. Mazlumun bedduası ile Allah arasında perde yoktur. Onun duası makbuldür. Özellikle seher vakitlerinde yapılan dualarla, gecenin sessizliğinde yapılan yakarışlar geri çevrilmez.
19 Nisa, 4/59.

yy Mazlumların bedduasından sakının. Kendisine yapılan zulme karşı gözyaşlarından başka
yardımcısı olmayan kimseden korkun.
Mazlumun bedduası ile Allah arasında perde yoktur. Onun duası makbuldür.
Bu konuda şair şöyle der:
Gücün yettiği müddetçe, sakın zulmetme kimseye, Zulmün sonu günahtır, azap gelir neticede.
Sen uyursun lakin zulmettiğin mazlum uyumaz, İnan, onun duasına hiçbir engel bulunmaz.
Resûlullah (s.a.v) bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmuştur:
"Şu dört kimsenin küfür üzerine ölmelerine üzüldüm: Adaletinden dolayı Nuşirevan'a, cömertliğinden dolayı Hatem-i Tai'ye, güzel şiirinden dolayı İmru'l-Kays'a, bana yaptığı iyilikler için de Ebu Tâlib'e."^20
120 Bu lafızlarla bir hadise rastlayamadık; fakat Hz. Peygamberin (s.a.v) İmru'l-Kays hakkında söylemiş olduğu: "İmru'l-Kays şairlerin başında onların bayrağını taşır bir vaziyette cehenneme girer" hadisi için bkz: Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 2/228 (No: 7128). İmru'l-Kays hakkında farklı rivayetler için bkz: İbni Asakir, Tarihu Medineti Dımeşk, 9/222. Ebu Talib'in cehennemde olduğunu zikreden bir rivayet için bkz: Taberanî, Mucemu'l-Evsat, No. 7385; Heysemî, Mecmau'z-Ze-vâid, 1/464. Hadisin Hatemu't-Tâî ile ilgili bölümüne, mana olarak bağlantılı hadisler için bkz: Hafız ibnu Kesir, el-Bidaye ve'n-Nihâye, 2/1972Q2, 5/61, 7/276, 10/313, 13/188.

İkinci Bölüm

VEZİRLERDE BLUNMASI GEREKEN ÖZELLİKLER

Ey sultan, bil ki; bir sultanın veziri salih, işinde yeterli ve adil olunca, sultanın ünü yayılır, kıymeti yükselir. Çünkü hiçbir devlet başkanı, yardımcısı olmadan zamana hükmetmesi ve saltanatını sevk ve idare etmesi mümkün değildir. Bu işi tek başına yapmaya kalkışanın şüphesiz ayağı kayacaktır.
Baksana, Hz. Peygamber (s.a.v) dahi Allah katındaki kadru kıymeti, yüksek derecesi ve söz sanatında mükemmel olmasına rağmen, Allah

(c.c) ona, ashabının ileri gelenleri ile istişare etmesini emrederek şöyle buyurmuştur:
"Onlarla (iş konusunda) istişare et."121
Allahu Teala, başka bir ayette, Hz. Musa'nın (a.s) şöyle dua ettiğini haber vermektedir:
"(Ey Rabbim!) Bana ailemden bir de vezir (yardımcı) ver. Kardeşim Harun'u. Onun sayesinde arkamı kuvvetlendir. Ve onu işime ortak kıl.^zz
121 Al-i İmrân, 3/159.
122 Tâ-Hâ, 20/29-32.
I-

Peygamberler dahi bir yardımcıya ihtiyaç duyunca, diğer insanlar daha fazla muhtaçtırlar.
Ezdüşir b. Bâbek'e: "Sultana en fazla faydası dokunacak kimdir?" diye sorulunca; Ezdüşir: "Kendisiyle istişare edebilecek, tedbiri elden bırakmayan, kararlı, güvenilir, akıllı ve salih bir yardımcıdan başkası olamaz!" der.

Yöneticinin Yardımcısına Karşı Tutumu
Sultanın, yardımcısı olan vezirine karşı şu üç şekilde davranması gerekir:
1 - Onda bir sürçme ve hata gördüğü zaman cezalandırmakta acele etmemeli.
2- Malı çoğalıp, hizmeti devletin her tarafına yayıldığında, vezirinin helal malına ve servetine göz. dikmeme-li.
3- Sultana bir ihtiyacını bildirdiğinde, onu gidermede gevşek davranmamalı.
Sultan, yardımcısına karşı şu üç şeye dikkat etmelidir:
1- Kendisiyle görüşmek istediği zaman, görüşmesine izin vermeli,
2- Fesatçı kişilerin onun hakkındaki sözlerine kulak vermemeli,
3- Ondan sırlarını asla gizlememelidir.
Çünkü hayırlı bir vezir, sultanın sırlarının koruyucusu, memleketin işlerinin takipçisi, hazinesinin ve vilayet-
\'

lerinin mimarıdır. O, memleketin süsüdür; devletin azamet ve kudretini en güzel şekilde temsil eder. Yapılan iş ve icraatlarda söz sahibi odur; dertleri dinleyip cevap vermede yetki ondadır. Onun ile memleket mesrur olur, düşmanlar def edilir. O, insanlar içerisinde en fazla sözünün dinlenmesi ve kıymeti bilinmesi gereken kişidir.

Lokman Hekim bir vasiyetinde oğluna demiştir: "İşlerinde yardımcına değer ver; çünkü o, sende yapılması uygun olmayan bir iş gördüğü zaman, seni uyarır yanlışına katılmaz."

İyi Bir Vezirin/Yardımcının Sıfatları

Vezir, bütün işlerde hayra yönelip, kötülükten sakınmalıdır. Sultanı, güzel inançlı, halkına karşı şefkatli olduğu zaman, her hususta ona yardımcı olmalıdır. Şayet, kindar ve seviyesiz politika sahibi birisi ise onu güler yüzle, yavaş yavaş yola getirmeye çalışmalı, tâ ki doğru, tertemiz yola girinceye kadar devam etmelidir.

İktidarın devamının başbakanla, dünyanın devamının da sultanla olduğu unutulmamalıdır. Sultan, vezirini daima hayırla anmalıdır. Şu bilinmelidir ki, İnsanlığın ilk ihtiyaç duyacağı şey, bir liderdir.

Zalim Behram'a: "Sultanın saltanatını tam kurması ve devletini huzura ulaştırması için kaç şeye ihtiyaç vardır?" diye sorulduğunda şöyle cevap verir: "Yedi şeye ihtiyaç vardır. Onlar da:

1- Sırlarını açabileceği, gizli meselelerini görüşebileceği, işlerini yürütebilen salih bir yardımcı,

2- İhtiyacı olduğu anda hızıyla kendisini kurtarabilecek iyi bir binek,

3- Keskin bir kılıç,

4- Sağlam bir silah.

5- Taşıması kolay, ağırlığı az, kıymeti çok, altın, inci, mücevher gibi değerli eşya,

6- Üzüntüsünü giderecek, kalbini yumuşatacak güzel bir zevce.

7- İktisatlı, tecrübeli bir aşçıdır.

Hikmet: Ezdüşir demiştir ki: "Hükümdarın şu dört şeyi araması, bulduğu zaman da asla elden bırakmaması gerekir. Bunlar:

1-Güvenilir bir vezir,

2- Bilgili, alim bir kâtip,

3- Şefkatli bir kapıcı,

4- Samimi bir can dostudur.

Vezirin emin ve güvenilir olması iktidarın devamı ve selameti demektir. Kâtibin bilgili olması, liderin akıllı ve dostâne olduğunu gösterir. Muhafızın merhametli olması, hükümdarın halkından memnun olduğunu ve onlara kızmadığını gösterir. Özel can dostunun salih olması, bütün işlerin yolunda ve düzgün gittiğini gösterir.

Nuşirevan zamanındaki bir Mûbizân/baş hâkim şöyle demiştir:

"Saltanat ve iktidarın muhafazası ancak, hayırlı, samimi ve destekçi yardımcılarla mümkün olur. Sultanın çevresi ancak, sultan takvalı/Allah korkusuna sahip olduğunda fayda verir. Çünkü, önce kökün, sonra dalların güzel olması gerekir.
Devlet başkanının muttaki, doğru ve güzel olduğu, yaptığı bütün işlerin güzel olmasıyla anlaşılır. Sultan, sözleriyle ve fiilleriyle doğru olmayı emretmelidir ki, yakınları ve halkı da doğru olsun. Sultan Yüce Allah'a güvenmelidir. Kendinde olan gücün, kuvvetin, kudretin, zaferin ve yardımın Allah'tan (c.c) geldiğine inanmalıdır. Kesinlikle büyüklenmeye kapılmamalıdır. Bu hususta anlatılan bir hikaye şöyledir:
Hikâye: Hz. Süleyman (a.s) saltanat tahtında oturmuş, rüzgârda onu havada götürüyordu. Ülkesinin üzerinden geçerken insanların ve cinlerin kendisine yaptığı itaate ve boyun eğmelerine bakarak kendi kendine "Gücüm ve saltanatım ne kadar büyük!" diye içinden ge çirdi. O esnada taht birden sallanmaya, ters dönmeye başladı. Süleyman (a.s) taht'a: "Düzgün olsana!" deyince, taht dile gelerek: "Sen dosdoğru o! ki, biz de doğrulalım" dedi. Bu konuda Yüce Allah şöyle buyurmuştur:
"Bir kavim, özlerindekini (güzel hâl ve ahlakı) değiş tirip bozmdıkça Allah şüphesiz ki onun hâlini değiştin). bozmaz.*23

Yönetimde Yardımcıya Gerekenler
Ebu Ubeyde, Emsallerle ilgili eserinde şöyle demiştir: "Kim işlerinde ciddi olursa, yanılma ve hatadan emin olur."
123Ra'd 13/11.

Vezirin alim, akıllı ve yaşı ileride birisi olmalıdır. Çünkü gençler, her ne kadar akıllı olsalar da, yaşlı kimseler kadar tecrübeli olamazlar. İnsanların zamanın akıp gitmesiyle öğrendikleri, tecrübe edindikleri tüm ilim, bilgi ve hünerler, büyüklerden öğrenilmiştir. Vezir, saltanatın/devlet idaresinin süsüdür. Bunun için onun salih olması ve kötü işlerden temiz bulunması gerekir.
Vezirin/sultanın yardımcısının icraatının başarılı ve gidişatının güzel olabilmesi için şu beş şeye ihtiyacı vardır:
1- Uyanıklık: Bu sıfatıyla o, içine girdiği her işte bir çıkış yolunu bulur.
2- İlim: Bununla, işlerin hakikati ortaya çıkar.
3- Cesaret: Bu sıfattaki kimse, korkulması gereken yerlerin dışında hiçbir şeyden korkmaz.
4- Doğruluk: Özü ve sözü doğru olan bir vezir, hiç kimseye kötü muamele yapmaz.
5- Sır saklama: Vezir, sultanın sırlarını ölünceye kadar gizlemelidir.

Ezdüşir b. Bâbek der ki: "Bir vezirin, sakin, sonuç almak için beklemesini bilen, cesaretli, yiğit, güzel sözlü, güler yüzlü, hayalı, gerektiğinde susan ve yerinde konuşan bir kimse olması gerekir."
Bunlarla beraber vezirin, nefsini temizleyip zâtına ve makamınajayık olmayan şeylerden uzak olabilmesi için takvalı ve gidişatı güzel birisi olması lazımdır.

Vezirin, güzel itikatlı ve temiz düşünceli birisi olması gerekir. Ayrıca, sultanın işlerini kolaylaştırmak için tecrübelerini arttırmalıdır. Yapılan işlerin sonucunun ne olacağını önceden kestirebilmesi için uyanık olmalıdır.
Vezir için korkulan bir husus da, zamanı zayi etmesi ve iyi gözetememesidir. Vezir kendisini zamanın (örf ve adetinin) ayıp ve kusur sayılacak şeylerinden koruması gerekir.
Sultanını seven ve ona karşı şefkatli olan her vezirin düşmanı çok olur. Onun düşmanları, dostlarından daha çoktur. Sultan, veziri hakkında hasetçi kişilerin sözlerine itibar etmemelidir. Zira sultanın yakın dostları daima vezire haset eder, düşmanları da onu yoldan çıkarmak isterler.
Vezir daima güzel bir gidişat üzerine olmalıdır. Hatta sultanında doğru olmayan sevimsiz şeyler gördüğünde, kaba ve sert davranmadan yumuşaklıkla onu güzel hâle çevirmelidir. Çünkü sultan, vezirinin istemediği bir şeyleri yaptığında ondan kendisi hakkında hoş olmayan şeyler duyarsa, daha kötü şeyler yapmaya başlar. Sultanın yumuşaklıkla uyarılması gerektiğini, ayet-i kerimeden anlıyoruz. Ayette Allahu Teala, Hz Musa ve Harun'u, Firavun'a gönderdiği zaman şöyle buyurmuştur: "Ona gidin ve kendisine yumuşak söz söyleyin.™
Allah (c.c), peygamberine, düşmanına bile yumuşak söz söylemeyi emredince; insanların birbirlerine karşı daha fazla yumuşak davranması gerekir.
124 Tâ-Hâ 20/44.

Sultan her ne kadar katı ve sert konuşsa bile, vezirin ona, kin tutmaması ve sözüne kalbinden sabretmesi gerekir. Çünkü, sultanın iktidarı, onu serbest konuşmaya sevk eder ve o, istediği şekilde konuşur. Şayet vezir, sultana karşı muhabbetli, güzel sözlü ve güler yüzlü davranırsa, liderin katı tavrını değiştirmesinde yardımcı olur.
Vezir, kesinlikle yaptığı iyilikleri sultana sayıp dök-memeli ve onu minnet altında tutmamalıdır.

Akıl ve hikmet sahipleri demişlerdir ki; "Birisine iyilik yapıp, peşine de ona yaptığın iyilikleri sayıp durduğunda, bu başa kakman, onu minnet altına sokmandan daha kötüdür."
Vezir ve sultanın yakın çevresi şunu bilmelidir ki, onlar iyilik namına sultana ne yapmışlarsa bu, sultanın onlara yönelmesi ve onun bereketi ile olmuştur. Bu durumda sultana karşı yapılan iyilikler, insanlar için yapılmış olur.
Ülkede doğan büyük karmaşaların iki önemli sebebi vardır; birincisi, vezirin hâin olması; ikincisi de, sultanın/devlet başkanının niyetinin kötü ve bozuk olmasıdır.

Savaş Siyaseti
Nuşirevan şöyle demiştir: "Vezirlerin en kötüsü, savaşsız çözülebilecek devletlerarası bir mevzuyu, sultanı harbe kışkırtarak savaşa zorlayandır. Çünkü savaş, ülke ekonomisini çökerteceği gibi, nice masum ve günahsız canların telef olmasına sebep olur"

Allah (c.c), peygamberine, düşmanına bile yumuşak söz söylemeyi emredince; insanların birbirlerine karşı daha fazla yumuşak davranması gerekir.
Yine Nuşirevan şöyle der: "Veziri, cahil olan bütün sultanların durumu, gökte arada bir gözüken fakat, hiç yağmur yağdırmayan bulut gibidir."
Hikmet: Aristo, Vesâyâ adı kitabında şöyle der: "Başkasının elinde savaşsız ve silahsız çözümlenen bir iş, senin elinde savaş ve silahla hallolandan daha hayırlıdır."
Vezir, bir savaş hâli baş gösterdiğinde, mümkünse meseleyi yazışma ve diplomatik yollarla halletmeye çalışmalıdır. Bütün çare ve tedbirler netice vermezse, savaşa girmekten başka yol kalmaz. Bu durumda, ikram ve ihsanlarla askere moral verip işi bitirmeye çalışmalıdır.
Savaş bitiminde hezimete uğrayan askerler hemen öldürülmemelidir. Çünkü diriyi öldürmek kolaydır ama, ölüyü diriltmek mümkün değildir. Bir insan ancak kırk yıl gibi uzun bir zamanda olgun hâle gelebilmektedir. Yüz insandan ancak birisi sultanın/devletin hizmetine yaramaktadır.
Şayet, esir düşen askerler arasında sultanın yakın çevresinden birileri varsa vezir onları, fidye vererek veya satın alarak kurtarmalıdır. Bunu askerlere duyurmalı ki, onlar harbe girdiklerinde bu durum kalplerine kuvvet olsun.
Devlet erkanına düşen; halka iyilik ve ikramlarda bulunarak onların gönlünü kendilerine çekmektir.

Vezir, her asker için savaş müddetince yetecek kadar erzak toplamalıdır. Cesur ve yiğit savaşçılara harp aletleri ile tatbikat yaptırılmalıdır. Onlara hitap ederken yumuşak davranmalı, güzel sözler söylemeli, askerlerin suallerini cevaplandırırken ince olmalıdır. Çünkü geçmiş asırlardaki vezirlerin öldürülmelerinin büyük çoğunluğunun sebebi, askerlerine katı davranmalarıdır.
Sultanın en büyük saadeti ve talihi, Allah'ın (c.c) kendisine salih, doğru yolu gösteren, öğüt veren bir yardımcıyı nasip etmesidir. Bu konuda Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur:
"Allah, bir emir/lider için hayır dilediği zaman ona, hayırlı, dürüst ve öğüt veren bir yardımcı verir. O yardımcı, başındaki lider (hakkı) unuttuğu zaman hatırlatır, yardım istediği zaman yardım eder."125
"Allahu Teala kuvvetini ve kudretini, her asırda, her zamanda, her an ve her saniye gösterir. Yüce Allah, seçtiği bir topluluğun içerisinden sultanlar, vezirler ve büyük alimler seçerek, onları dünyanın imarı için görevlendirir.
125 Ebu Dâvud; Sünen, Harâc ve'l-İmâret, no: 2916, el-Müttakî, Kenzu'l-Ummâl, İmaret, no: 14939, 14940.

Bu konuda Bermekilerin126 hadisesi çok acayiptir. Dünyada onlar gibi iyilik ve cömertlik timsali insanlar görülmemişti. Onların, emri altındaki bütün beldeler, müreffeh ve mamur idi. Onların yıkılmasından sonra vezirlerin halleri bozuldu. Sultanlara yardım edecek hiçbir parlak şahsiyet kalmadı. Bu durum, Allahu Teâlâ'nın Selçuklu devletinin bereketini getirmesine kadar devam etti. Onlar, önceki vezirlerin derecesine ve daha ilerisine yükseldiler. Öyle ki, onların saltanatı zamanında, fazilet sahibi, edip, yolcu, garip, havastan ve halktan herkes, onların iyilik ve ihsanından nasiplendi. Hiç kimse onların hayrından mahrum kalmadı. Biz bunları, bu kitabı okuyan kimseler, hayırlı insanlarla hayırsız olanların farkını bilsin diye yazıyoruz.
Hikmet: Büzürcmihr şöyle demiştir: "Eşyalar birbiriyle kıyas edilemez; çünkü insanın cevheri, diğer bütün cevherlerden daha üstündür. Dünyanın bütün nimet ve süsü, insan içindir. Yüce Allah için hata etti denmez. O, dilediğine hayrı ve kurtuluşu ihsan eder. O, her kişiye onun için hayırlı ve layık olanı verir."
İşte sultanların yardımcısı olan vezirler, bu sıfatlarla işleri tedbir etmeli, öncekilerin hayırlı tutum ve yollarını takip etmelidirler. Halktan alacakları vergileri yerinde, zamanında ve özellikle ihtiyaç duyulduğu zamanlarda almalıdırlar. Usul ve yöntemi iyi bilmeli; halkın gücü ve takati nispetinde kendilerine yük vurmalıdır.

126 Beramik (Bermek): Bağdat'a yakın bir civarda bulunan bir köyün ismidir. Bu köyden çıkan ailenin fertleri yukarıda anlatılan özellikleri ile meşhur olmuştur. Bermekîler, yıllarca Emevi devletine vezirlik yapmışlardır.

m
Vezirler, usta avcı gibi davranmalı; küçük kuşları değil, büyük turnaları avlamalıdır.
Varisleri mevcut olan miras mallarına el uzatılmamalıdır. Bu mallara göz dikmek, çok kötü olup caiz değildir.
Devlet erkanına düşen; halka iyilik ve ikramlarda bulunarak onların gönlünü kendilerine çekmektir. Bilinmelidir ki, devlet adamlarının hacetlerini kolayca görmeleri, yüksek mertebelere çıkmaları ve güzel bir hayat sürmeleri, halkın güzel ve iyi bir hâlde olmasına bağlıdır.
Devlet adamları, halka güzel muamele ederlerse, dünyada hayırla anılırlar ve ahirette büyük sevaba ulaşırlar.

Üçüncü Bölüm

YAZICILARIN GÖREVLERİ ve EDEPLERİ

127
Alimler demişlerdir ki: "Kalemden daha faziletli bir şey yoktur; çünkü geçmişi hatırlamak ve önceki dönemlerden haberdar olmak ancak kalem ile mümkündür."
Kalemin faziletinden dolayı Allah (c.c) onunla yemin etmiş ve ayet-i kerimesinde şöyle buyurmuştur:
"Kaleme ve (kalem sahiplerinin) yazmakta oldukları şeylere yemin olsun ki...*2B
Yüce Allah bir diğer ayette şöyle buyurmuştur:
"Oku, Rabbin nihayetsiz kerem sahibidir. O, kalemle (yazı yazmayı) öğretendir. İnsana bilmediğini O öğret-
£"¦29
127 Katip ve yazıcı, günümüz Türkçe'sinde müşavir, müsteşar danışman ve sekreter olarak karşılığında kullanılan ve bu gibi görevlerde hizmet eden devlet erkanı için kullanılan bir kelimedir.
128 Kalem, 68/1
129 Alak, 96/2-5

Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur:
"Allahu Teala'nın yarattığı ilk şey kalemdir. Ona 'yaz!' dedi o da kıyamete kadar olacak her şeyi yazdı.™
Abdullah İbnu Abbas (r.a), Hz. Yusuf'un (a.sj durumunu anlatan:
"Beni memleketin hazineleri üzerine memur et. Çünkü ben onları güzel korurum ve bu işi iyi bilirim"131 ayetinin tefsirinde şöyle demiştir: Bunun manası şudur: "Ben yazmayı iyi bilen ve hesabı güzel yapan birisiyim."
İbnu Abbas: "Kalem, sözün kalıbıdır" demiştir.
Hikmet: İbnü'l-Mu'tez: "Kalem madendir. Akıl cevherdir. Kalem, sözün (şekil aldığı) kalıbıdır. Hat (yazı yazmak) ise sanattır" demiştir.
Câlînûs132: "Kalem sözün doktorudur" demiştir. Balinâs133 ise: "Kalem çok büyük bir tılsımdır" der.

130 Buharî, Tarihu Kebîr, 3/2/92; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 5/317; Ebû Âsim, es-Sünnet, 1/25/106,107,108; Tirmizî, Kader, 4/398.
131 Yûsuf 12/55
132 Câlînûs: Miladi 108 yılında Trayinus (Trajan) adlı Roma imparatoru zamanında, izmir'in Bergama ilçesinde doğmuştur. İslam tıbbini etkilemiş bir tabip, ayrıca filozof ve matematikçidir. Roma'da veya Bergama'da, miladi 200 yılları dolayında ölmüştür.
133 Bâlînâs: Arşimed (Arkhimedes) ve Eratoshenes'le çağdaştır. Arşimed'den yirmi beş yıl sonra, muhtemelen milattan önce 262 de Güney Anadolu'nun Pamphylia bölgesinin (Antalya civarı) Perge şehrinde dünyaya gelmiştir. Ünlü bir Grek matematikçisidir. Öğrenimini, devrin ilim merkezi İskenderiye'de, Öklid'in yetiştirdiği ilim adamların-daiarrjgmlamıştır. 190 yılında İskenderiye'de öldüğü tahmin edilmektedir.
İskender: "Dünya iki şeyin altındadır; kılıç ve kalem. Kılıç kalemin altındadır. Kalem, öğretmenlerin sermayesidir. Uzakta veya yakında, tüm insanların görüşü onun ile bilinir. Kitaplara bakmadan (ilim öğrenmeden) zamanını yaşayan ve tanımaya çalışan kişinin aklı kâmil olmaz" der.
Şurası bir gerçektir ki, insanın ömrü bellidir. Bu belli ve kısa ömür içindeki yaşanan hayatı kaç kimse idrak edebilir? Kaç insan hayatı boyunca yaşadıklarını tam olarak hatırda tutabilir?
Kalem ve kılıç bütün eşyaya hâkimdir; şayet bu ikisi olmasaydı dünya hayatı ayakta duramazdı.

Yazıcının Bilmesi Gereken İlimler
Kâtibin, büyük şahsiyetlerin hizmetlerini yürütebilmesi için yazmayı ilgilendiren şeyleri bilmesinden daha mühim bir şey yoktur.

Hikmet sahipleri ve önceki sultanlar, kâtibin on şeyi bilmesi gerektiğini söylemişlerdir:
1- Toprak altındaki suyun yüzeye yakınlığını ve uzaklığını bilmek.
2- Bir mesele hakkında hüküm çıkarma marifetine sahip olmak.
3- Yaz ve kış aylarındaki gece ve gündüzlerin uzama ve kısalma miktarlarını bilmek.
4- Güneşin, ayın ve yıldızların hareketlerini bilmek.
5- Güneş ay ve yıldızların karşılaşma ve toplanma (tutulma) vakitlerini bilmek.

Kelamın güzeli; sözü az, delili kuvvetli, manası çok ve dinleyeni usandırmayanıdır.
6- Hesap yapmayı, geometriyi, takvimi ve senenin belirli gün ve haftalarını bilmek.
7- Ziraatçılara uygun (gübre ve ilaç olan) şeyleri bilmek.
8- Tabiplikten haberdar olmak, ilaçları iyi tanımak.
9- Rüzgarın esiş yerlerini ve isimlerini iyi bilmek.
10- Şiir ve kâfiye ilmini bilmek.
Bütün bunlarla beraber kâtip, hoş karşılamasını bilen, ince ruhlu birisi olmalıdır. Kalemini yontmasını, iktisatlı olmasını, yazmasını iyi bilmelidir. Kalbine gelen ince mana ve nükteleri kaleme dökmesini becerebilmelidir. Yazarken kalemin haddini aşmasından (farklı ve fazla yazmasından) kendini korumalıdır. Hangi harfin uzatılması veya kısa yazılması, hangisinin bitişik veya ayrı yazılması gerektiğini iyi bilmelidir.134 Yazısı gayet açık ve seçik olmalı, yazdığı yazının hakkını vermelidir.
Anlatıldığına göre: Hz. Ömer'in (r.a) bir valisi vardı. Bu vali, Amr b. As'a (r.a) bir mektup gönderdi. Yazdığı mektubun başındaki besmelenin "Sin" harfini belirgin yazmamıştı. Amr, onu çağırarak: "Önce besmeleyi yaz-
134 Bu husus Arapça Farsça ibranice gibi dillerde kullanılan harflerde mümkündür.

mayı öğren; ondan sonra kime mektup yazmak istersen yaz" dedi.
Kâtip için en önemli unsurlardan birisi de, kalemini yontmasını bilmektir. Güzel yontulan kalemden çıkan yazılar da elbette güzel olur.
Hikâye: Şehinşâh'ın135 on tane veziri vardı. İçlerinde Sahib İsmail b. Abdullah da bulunuyordu. Bir gün bütün vezirler toplanarak onu utandırmak ve dövdürmek için anlaştılar. Aralarında: "Sahib daha kalemini bile yonta-mayan birisidir!" diye konuşmaya başladılar. Bunları

duyan Şehinşâh, onları topladı. Sahib onlara: "Sizde olan hangi şey bende yoktur ki, benim aleyhime, Şehinşâh'ın huzurunda konuşmaya cesaret ediyorsunuz? Babam bana ticareti öğretmedi ama, vezirlik yapmayı öğretti. Benim en küçük becerim, kalemi yontma sanatıdır. Acaba içinizde başı kırılmış bir kalem ile tam bir mektup yazabilecek birisi var mı?" dedi. Oradakiler bunu yapamayacaklarını bildikleri için sessiz kaldılar. Şehinşâh Sa-hib'e, "Haydi sen yaz bakalım!" dedi. İsmail bir kalem aldı, başını kırarak tam bir mektup yazdı. Oradakilerin hepsi onun doğruluğunu ve üstünlüğünü kabul ettiler.
Kalemlerin en iyisi, dosdoğru, rengi sarı, ortası ince olandır. Sağ tarafı yontulmuş kalemle, Arapça, Farsça ve İbranice gayet güzel yazılır. Diğer dillerin yazısı sol taraftan kesilmiş kalemle güzeldir.
135 Şehinşah veya Şehinşeh: Farsça'da Şâh-ı Şâhân. Şâhân Şâh'tan, Şehin şâh veya Şehin şeh şekline dönüştürülmüştür. İran hükümdarlarına verilen unvandır. Krallar kralı anlamına gelen bu unvan başka bir dilde İskender içinde kullanılmıştır.

Yazı yazmak için kalemin nasıl olması gerektiğini, Yahya b. Cafer el-Bermekî,136 Yahya b. Leys'e gönderdiği bir mektupta şu şekilde anlatmıştır:
"Kalem ne çok ince, ne de çok kalın olmalıdır. Onu yontacak bıçağın çok iyi kesen bir bıçak olması gerekir. Yontulan kalem, sağ tarafından yontulmuş olarak, adeta turna kuşunun gagasına benzetilmelidir. Onu yontacak mikat'ın137 çok sert olması gerekmektedir."
Hokka kalemi, ele yatkın ve hafıf, kağıdı ise parlak ve düzgün olmalıdır. Yazıda dikkat edilecek bir husus da; üç harften fazla olan kelimeleri uzatmalı, daha azında ise bunu yapmamalıdır. Çünkü bu, yazının görünümünü bozar. Harfler birbirlerine benzemeli; karakter uyumu korunmalıdır.
Abdullah b. Rafi', Hz. Ali'nin (r.a) kâtibidir. O, şöyle anlatıyor: "Bir gün yazı yazıyordum. Hz. Ali (r.a) bana: 'Hokkanın içine yün koy, kaleminin yazan kısmını uzat (uzun kes), satırların arasını geniş tut, harfler ise birbirlerine yakın olsun' dedi."
Abdullah b. Cebele güzel bir kâtip idi. Oğullarına şöyle nasihat etmiştir: "Kalemleriniz serbest olsun; bunu beceremezseniz, bir hiç olursunuz. İşlerinizin düğümlenmemesi için önce kaleminizin bağını çözün. Mektuplarınızı mühürlemeden göndermeyin! Çünkü kitabın hürmeti onu mühürlemektedir."

136 Yahya b. Cafer: Bermek kabilesinin lideri, Yahya b. Halid b. Bermek'in oğludur. Bir dönem Halife Harun er-Reşid'in vezirliğini yapmıştır. Bkz: İbnu Hallikân, Vefâyâtü'l-A'yân, 1/328-346.
137 Mikat, eskiden katiplerin kalemlerini yonttukları kemikten yapılma, bıçağı andıran keskin bir aletin ismidir.
Abdullah b. Abbas (r.a): "(Sebe kraliçesi) dedi ki: 'Ey ileri gelenleri Hakikat, bana çok şerefli bir mektup bırakıldı"*30 ayetinin tefsirinde, şerefli (kerim) kelimesini; "içeriği çok güzel" yahut "mühürlü" olarak tefsir etmiştir.
Hz. Peygamber (s.a.v) Acem hükümdarlarına birer mektup gönderdi. Gönderirken sahabelerine: "Onlar, mühürsüz mektubu kabul etmiyorlar" diyerek üç satır mühür vurdu.139
Sahr b. Amr anlatıyor: Resûlullah (s.a.v) Necaşi'ye bir mektup yazdığında, mektubu önce toprakladı sonra gönderdi. Necaşi, müslüman oldu.
Hz. Peygamber (s.a.v) bir mektup da Behram'a140 gönderdi fakat onu toprağa sürmedi. Behram müslüman olmamıştı.
Bu konuda Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur:
"Mektuplarınızı toprağa sürün. Çünkü bu sizin hacetinizi giderir."
133 Nemi, 27/29
139 Bkz: Suyutî, el-Leâliu'l-Mesnûat, K. Edeb ve'z-Zühd, 2/246-247. Bu mühür, "Muhammed" kelimesi en üstte, "Rasûl" kelimesi ortada, "Allah" kelimesi de altta olmak üzere üç satırlık bir mühürdür. Sıralamanın bu şekil olması, Arapçanın dil yapısından kaynaklanmaktadır. Mührün manası "Allah'ın Elçisi Muhammed" şeklindedir.
140 Kitabın elimizde mevcut olan nüshasında bu isim Nuşirevan olarak geçmektedir. Fakat Nuşirevan, daha Hz. peygamber (s.a.v) çok küçük yaşlarda öldüğü için biz bu ismi, o zamanda iran'da hüküm sürmekte olan Behram ile değiştirdik. Zira İslam tarihi kitaplarının anlatımıyla Kisra'nın son hükümdarlarından olan Behram, Hz. Peygamberin (s.a.v) göndermiş olduğu elçileri ölüm ile tehdit etmiş ve mektupları da yırmıştı.

Yine Efendimiz (s.a.v): "Mektuplarınızı toprağa koyun (ona sürün); çünkü toprak mübarektir*^ buyurmuştur.
Kâtip yazdığı yazıyı makama arz etmeden önce iyice okumalı, yanlışlar varsa düzeltmelidir. Kelamının kısa, manasının da uzun olmasına özen göstermelidir. Kelime tekrarı yapmamalıdır. Manası zor anlaşılan, kullanımda olmayan kelimeleri yazmaktan sakınmalıdır.
Bu konu hakkında söylenilecek daha birçok husus vardır; fakat, bunların hepsini anlatmak kitabın uzamasına sebebiyet vereceğinden bu

kadarıyla yetiniyoruz.
Şöyle denilmiştir: "Kelamın güzeli; sözü az, delili kuvvetli, manası çok ve dinleyeni usandırmayanıdır."
141 Tirmizi, İsti'zân, no: 2714, el-Müttakî, Kenzu'l-Ummal, ilim, no: 29696, İbn-i Hacer el-Askalanî, el-Metâlib'ul-Aliyye, no: 3025. Hadis-i şerifte anlatılan mektupların topraklanması işlemi, kanaatimizce bir maslahat icabıdır. Hadiste topraklama işlemini mektuba hasredilerek, sanki bu işlemin mektuplarda yapılması gerektiği vurgulanmaktadır. Topraklama işlemi, tıbben de kanıtlanmış bir metot olarak, İslamiyet'te bir çok temizlik işlemlerinin yapılmasında kullanılır. Hatta deri tabaklama metodunun bir yöntemi de topraklama olarak anlatılmıştır. Bu yollardan hareketle; Peygamber efendimizin yaşadığı dönemlerde kağıdın çok az bulunması, yazının başka şeyler üzerine yazılmasını kaçınılmaz kılmıştır. Bununla beraber, mektuplaşmalarda kağıt yerine derinin kullanılması, tarih sürecinde devletlerin politik yazışmalarında bir adet olagelmiştir. Dikkat edilirse, gerek Hz. Peygamberin (s.a.v) gönderdiği mektuplar, gerekse ona gelen mektuplar, deridendir. Vasfı itibarı ile deri olan bir mektup, devlet arşivlerinde daha uzun saklanabilmektedir. Mektubun topraklanması ömrünün uzaması ve sağlığı bozacak etkenlerin ortadan kaldırılması demektir. Bu söylediklerimiz, o zamanın mektuplarının topraklanma sebeplerinden" bazı larıdı r.

Dördüncü Bölüm

DEVLET ADAMLARININ ve YÖNETİCİLERİNİN YÜKSEK AZMİ

Emir'ul-Müminin Ömer (r.a) şöyle demiştir: "Azim ve gayretinin gevşememesi için çalış. Çünkü ben insanın ayağını tembellikten daha çabuk kaydıran bir şey görmedim."
Amr İbnu'l-Âs (r.a) da: "Kişi, nefsini koyduğu yerdedir" demiştir.
Bu sözüyle; nefsini aziz edenin işleri de aziz; onu rezil edenin işleri de zelil ve hakir olur demek istemiştir.
Himmet, azim ve gayret kişinin nefsini yüceltmesi demektir. Kalbin küçük şeylere tenezzül etmemesi, büyüklerin himmetindendir. Çünkü onlar, nefislerine hükmedip onu aziz etmişlerdir. Kim bir başkasının kıymetini yüksek tutarsa, kendi nefsinin kıymetini yükseltmiş olur. Kişinin kendisini aziz etmesi, rezil işlere karışmaması, kendisi gibi birisinin yapması uygun olmayan işlere boşlaması ve ayıplanacağı sözlerden sakınmasıyla olur.

1
Yüksek şeylere yönelmek ve basit şeylere tenezzül etmemek sultanlara/devlet adamlarına ait bir meziyyet-tir. Çünkü Allah (c.c) bu hasletleri sultanlara vermiştir ki, onu vezirlerine ve beraberindekilere öğretsin. Aşağıdaki hikaye bu konudadır.

Hikâye: Sultanların Bağışı
Ebu Devanik bir adama hibe edilmesi için beş yüz dirhem getirilmesini emretti. Ahmet b. Hasîb de oradaydı; Ebu Devanik'e: "Sultanın bin dirhemden daha az hibe yapması uygun değildir" dedi.
Harun Reşîd, atı üzerinde merasim alayı ile giderken, arkasındaki askerlerden birisinin atı yere düştü kaldı. Harun Reşid:
"Ona beş yüz dirhem verilsin," diye emretti; vezirlerinden Yahya: "Hata ediyorsunuz!" dercesine gözleriyle işaret etti. Dinlenmek için atlarından indiklerinde, Harun Reşid: "Bende ne gibi bir hata gördün ki gözünle bana işaret ettin?" diye sordu. Yahya:
"Sultanın ağzından bin dirhemden daha az bir rakamın çıkması uygun değildir" dedi. Reşîd:
"Şayet beş yüz dirhemden daha fazlasının verilmesi caiz olmayan bir durum olursa, o zaman ne denir? deyince; Yahya:
"O zaman: 'Ona bir at verin' dersin. Bu şekilde hem ona kaybettiği atı vermiş, hem de bu sayede küçük düşmemiş olursun" dedi.

Halife Me'mun, oğlunu veliahlıktan azletmiştir. Şöyle ki: Bir gün Me'mun, oğlu Abbas'ın odasının önünden geçiyordu. Onun hizmetçisine. "Ey genç, ben Bâb-ı Ru-safe'de142 güzel sebzelerin olduğunu gördüm. Şuradan yarım dirhem al da bana biraz sebze getir" dediğini duydu; bunun üzerine Me'mun oğluna:
"Şu zamana kadar dirhemin yarısının olduğunu senden öğrendim! Git, sen benim veliahdım olmaya ve memleketi idare etmeye uygun değilsin; senden bu insanlara bir hayır ve huzur gelmez! dedi.

Hikâye: Verdiğin Bir İşe Yarasın
Ezdüşir'in oğluna vasiyetnamesinde şunlar yazılıydı:
"Çocuklarından birisine bir şey hibe etmek istersen, verdiğin şeyin kıymeti, bir köyün veya vilayetin geliri kadar olmasına dikkat et. Böyle yaparsan, bağış yaptığın kimse, başkasına muhtaç olmaz, ihtiyacını görür; onunla çocukları ve torunları kimseye muhtaç olmadan, yaşadıkları sürüce ihtiyaçlarını görür. Unutma, bununla sadece dünyada yaşayanların hesabını ödeyebilirsin; ölenlerin hesabı ayrıdır. Hiçbir

şekilde ticaretle uğraşma. Çünkü bu, bir sultan olarak senin azim ve gayretinin düşüklüğünü gösterir."

142 Bağdat ve Şam civarlarında, içinde çeşit çeşit bitkilerin ve bol sulu kuyuların olduğu bir yerin ismi.

Hikâye: Devlet Adamına Ticaret Yakışmaz

Anlatıldığına göre; Hürmüz b. Sâpûr'un143 bir veziri vardı. Veziri ona bir mektup yazarak şöyle dedi:

"Beraberinde mücevher, inci ve yakutlar olan bir denizci yanıma geldi. Ben de ondan hazine dairesi namına bin dinar tutarında mücevher aldım. Şu an yanıma başka tüccar geldi ve benden o mücevherleri daha yüksek fıyata satın almak istiyor. Eğer Efendimiz, isterse, uygun gördüğünü bize bildirsin!."

Hürmüz, gelen mektuba cevabında şunları yazdı:

"İsterse binlerce, milyonlarca altın olsun, bizim gözümüzde onların bir kıymeti yoktur; hiçbir şekilde onlara rağbet etmeyiz. Biz, işi gücü bırakıp ticaret yaparsak ülkeyi kim yönetecek? Ey bilgisiz! Kendine çeki-düzen ver; bir daha ticaret işinden bahsetme! Sakın bizim malımıza ticaretten kazanılmış bir kuruş katma! Çünkü bu, sultanın kadri-kıymetini düşürür, onun güzel ismini lekeler. O kazanılan para, tekrar çirkin kuralları ile karşımıza çıkar. Onun alacağı vereceği, insana hayatında olduğu gibi ölümünden sonra da zarar verir.

1431. Hürmüz: Sâsânî hükümdarı I. Sâpûr'un oğludur. Bir yıl hükümdarlık yapmıştır,,(M S.272-273). Bkz: İbnu'l-Esîr, el-Kâmil fî't-Târih, 1/388-392:""*'

Hikâye: Hürmetin Muhafazası

Emir Ammâra b. Hamza bazı günler gelir, halife Mansur'un yanında otururdu. Bir gün halife mazlumların dertlerini dinlerken bir adam çıka geldi ve halifenin ayaklarının dibine çöktü. Sonra: "Ben zulme uğradım" dedi. Halife: "Sana kim zulmetti?" dedi. Adam: "Ammâra b. Hamza; o benim bütün sermayemi gasbetti, malımı mülkümü, neyim varsa hepsini soydu" dedi. Mansur, Ammâra'ya; yerinden kalkarak davacısıyla muhakeme için aynı yere oturmasını emretti. Ammâra: "Ey Müminlerin Emiri! Şayet mal ve mülk onun ise ben onunla niye münakaşa edeyim; eğer mal benimse, hepsini ona hibe ettim. Onunla bu hususta davalaşacak değilim. Ben, Müminlerin Emiri'nin bana ikram ettiği itibarı

bir mal veya başka bir şeyle satmam!" dedi. Orada bulunan büyükler onun bu hikmet ve cömertlik dolu şerefli davranışına hayran kaldılar.

İzzet ve Gayret

Himmet (yönelme, yardım) ile nihmet (istek, arzu, ihtiyaç duyma) birbirine benzer şeylerdir. Her insanın bu ikisinden bir payı vardır. Bir insan vardır cömertlik ve yemek yedirmekle bu sıfatını ortaya koyar, bir diğeri ilimde himmet ve arzusunu gösterir. Birisi himmetini ibadet, kanaat, zühd, dünyayı terk ve ahirete yönelmeye yoğunlaştırırken; diğeri daha fazla manevi hallerin peşine düşer. Himmet, cömertlik; malı infak etme ve iyilik yapma şeklinde olacaksa, şu hikayedeki gibi olmalıdır:

Hikâye: Cömertlik Örneği

Şöyle anlatılır: Yahya b. Hâlid, hilafet makamından ayrılıp bineği üzerinde evine gidiyordu. Evine geldiğinde kapısının önünde birisinin oturduğunu gördü. Biraz daha yaklaşınca Yahya'yı gören adam, ayağa kalkarak ona selam verdi ve:

"Ey Ebu Cafer![144] Ben senin eline muhtaç birisiyim; Yüce Allah'ın, ihtiyacımı gidermede seni vesile etmesini istedim" dedi. Yahya onun için evinde müstakil bir yer tahsis edilmesini, ayrıca ona her gün bin dirhem verilmesini ve kendi yediği yemeğin aynısından ona da götürülmesini emretti. Adam, Yahya'nın evinde bu hâl üzere tam bir ay kaldı. Bu süre içerisinde elinde otuz bin dirhem birikti. Bir ay sonra adam, dirhemleri alıp evden ayrıldı. Adamın durumu Yahya'ya anlatılınca:

"Allah'a yemin olsun ki, şayet o adam ömrü boyunca yanımdan kalsaydı; ben kendisine iyilik eder, ikramımı kesmezdim" dedi.

Hikmet ehlinden birisine: "İnsanlar içinde en üstün hâl sahibi kimdir?" diye sorulduğunda; o: "Himmeti en yüksek, ilmi en çok, anlayışı en ileri ve hâli en temiz olan kimsedir" demiştir.

Yine ona: "İnsanın, başına gelen zorluk ve sıkıntılardan kurtulmak için kime baş vurması uygundur?" diye sorulduğunda: "Sultanlara, büyük zatlara, yüksek himmet sahiplerine ve şerefli şahsiyetlere" diye cevap verdi.

144 Ebu Cafer, Yahya b. Halid el-Bermekî'nin künyesidir.

Bunun için denilmiş ki: "Ya denize komşu ol, ya da sultana!"

Büyüklerin İhsanı

Hikâye: Sa'd b. Salim el-Bâhilî anlatıyor: "Hârûn Re-şîd'in halifeliğinin döneminde bir ara durumum çok sıkışmış, ödemem gereken borçlarım üzerime yığılmıştı. Borçlu olduğum kişilerin hepsi kapıma, borçlarımı ödemem için beni zorluyorlardı. Yapacak bir şey kalmadığından derin derin düşünmeye başlamıştım. Sonunda Abdullah b. Mâlik el-Huzâî'nin yanına gitmeye, ona fikir danışmaya ve bana bir çıkış yolu'göstermesi için rica etmeye karar verdim; gelip durumu kendisine anlattım. Abdullah bana: "Bermekî ailesinden başkası seni içinde bulunduğun bu sıkıntıdan ve üzüntüden kurtaramaz" dedi. Ben: "Kim onların kibirli hâllerine tahammül edebilir, kim onların büyüklük taslamalarına karşı sabredebilir?" dedim. O bana: "İşlerinin düzelmesi için buna katlanmalısın" dedi. Ben de Bermekîlerden Yahya b. Hâlid'in oğulları Fazl ve Cafer'in yanına gittim. Onlara durumumu anlattım. Onlar: "Allah sana yardım etsin; ihtiyacını gidersin!" dediler. Bu sefer kalbim buruk ve düşünceli bir şekilde tekrar Abdullah b. Mâlik'e döndüm. Bana söylenenleri ona anlattım. O bana:
"Allahu Teala'nın neyi takdir ettiğini görmemiz için bugün burada kalman gerekli" dedi.
Ben onun yanında bir müddet oturdum. O esnada oğlum gelerek: "Kapımıza üzerindeki yükleriyle beraber

bir çok katır geldi. Katırın başındaki adam da: 'Ben Fazl ve Cafer'in vekiliyim!' diyor" dedi. Abdullah: "Öyle ümit ediyorum ki, senin için kurtuluş geldi; kalk git ve bak durum nedir?" dedi. Ben de kalktım koşarak eve geldim. Kapıda oğlumun bahsettiği adamı gördüm. Adam bana bir kağıt verdi; içinde şöyle yazıyordu:
"Sen bizim yanımızdan ayrılınca biz de halifenin huzuruna vardık. Senin durumunu ona anlattık. Halife beytülmaldan senin için bir milyon dirhem almamızı ve sana getirmemizi emretti. Ben halifeye: 'Bunlar sadece onun borcunu ödemesine yeter. Nafakasını nasıl karşılayacak?' dedim. Halife bana sekiz yüz bin dirhem daha verdi. Ben de kendimden bir milyon dirhem daha kattım. Toplam iki milyon sekizyüz bin dirhem yaptı. Bunları al, işlerini yoluna koy."
Hikâye: Nuşirevan'ın bir dostu vardı. Bir gün beraber bir mecliste bulunuyorlardı. Sofrada altından yapılma, inci ve mücevherlerle kaplı gayet güzel bir kadeh vardı. Nuşirevan'ın bu dostu, o kadehi çaldı; o esnada Nuşire-van ona bakıyordu; o ise kabı gizlemeye çalışıyordu. Biraz sonra hizmetçi geldi, içecek vermek istedi; su kabını bulamadı. Hizmetçi: "Ey burada bulunanlar! Sofrada hükümdarımızın altından

yapılma bir kadehi vardı; kayboldu; o bulunana kadar buradan kimse çıkmasın" dedi. Nuşirevan hizmetçisine:
"Bırak çıkan çıksın. Çünkü kadehi çalan onu geri vermez; gören de söylemez" dedi.
Nerede cömertlik ve himmet sahibi insanlar olursa, orada rahat ve hayır olur. İhsanı ve yardımı inkar eden

kimsenin güzel bir karakteri yoktur; böyle kimselerin düşüncesini gizlemesi mümkün değildir.

Hikâye: Başkasının Derdiyle Dertlenmek
Halife Reşîd, Bermekîlere karşı tutumunu değiştirdiği bir dönemde veziri Salih'i çağırarak:
- Mansûr b. Ziyâd'a git ve bize borçlu olduğu on milyon dirhemi vermesini söyle. Akşama kadar tahsil ede-mezsen onun kafasını bana getir. Sakın beni olaylara müdahale etmek zorunda bırakma! dedi. Salih der ki: Halife bana bunları tembih ettikten sonra yanından ayrıldım. Mansûr'un yanına vardım ve Halife Reşîd'in bana tüm söylediklerini ona anlattım. O:
- Ben mahvoldum, dedi. Yemin ederek: "Şayet bütün malımı mülkümü satsam yüz bin dirhem etmez; on milyon dirhemi nereden bulayım?" dedi. Ben:
- Bu işin çözümü için iyi düşün ve halletmeye bak. Çünkü ben sana ne fazla mühlet verebilirim ne de halifenin emrinden cayabilirim, dedim. Mansûr:
- O zaman beni evime götür de çoluk-çocuğuma veda edeyim; akrabalarıma da gerekli vasiyeti yapayım, dedi. Mansûr ailesine veda edince evinden ağlama, yalvarış, feryat sesleri yükselmeye başladı. Ben ona dedim ki:
- Çoğu zaman insanlar Bermekî ailesinden yardım görmüşlerdir. Bizi ona götür, dedim. O hâla ağlıyor ve feryat ediyordu, nihayet Bermekî reislerinden Yahya b. Hâlid'e geldik. Ben ona, olanları ve bu konuda geldiği-

miz noktayı anlattım. Yahya buna çok üzüldü. Bir müddet sessizce başını öne eğip düşünceye daldı. Sonra başını kaldırarak hazinedarın çağırılmasmı emretti. Gelen haznedara:
- Hazinemizde ne kadar para var? diye sordu. Hazinedar:

- Bir milyon dirhem var, dedi. Yahya onların hepsinin getirilmesini emretti. Daha sonra Oğlu Fazl'a birisini göndererek ona:
"Babanız büyük bir ticari atılıma girecek, bunun için sizde ne kadar para varsa istiyor" demesini söyledi. Fazl da iki milyon dirhem gönderdi.
Başka birisini de Cafer'e göndererek ona:
"Babanızın paraya ihtiyaç duyduğu bir mesele var; onun için sizden para istiyor," demesini emretti. Cafer de iki milyon dirhem gönderdi; böylece beş milyon dirhem toplandı, fakat beş milyon daha lazımdı. O zaman Mansur, Yahya'ya hitaben:
"Ey Efendim! Ben bu işin çözüm için size sarıldım; sizin borcun kalan kısmını tamamlayarak beni kurtarmanızdan başka bir kurtuluş yolu bilmiyorum!" dedi. Yahya başını yere eğdi ve ağlamaya başladı. Sonra hizmetçisine dönerek:
- Hârûn Reşîd, benim cariyeme kıymeti çok büyük mücevherler vermişti. Şimdi ona git, üzerendeki mücevherleri bize vermesini söyle, dedi. Hizmetçi gitti ve cariyeyle beraber huzura geldi. Yahya:

t
Hedef ve niyet yüksek olunca, gayret ve çaba da o derece yüksek olmalıdır
- Ey Salih, ben bu cariyeyi Emir'ul Müminin için iki yüz bin dirheme satın almıştım. Emir'ul Müminin onu pek çok altın dinar karşılığında hibe etti. O, bu kadını görünce tanır. Şimdi Man-sûr'un ödemesi gereken miktar tamam oldu. Ey Salih, sen de Emir'ul Müminin'e söyle Man-sûr'u bize bağışlasın" dedi.
Salih der ki: Ben, malları ve mücevherleri alarak Mansur'la beraber yola çıktım. Yolda yürürken Man-sur'un bir şiir söylediğini işittim, o şiirle durumunu anlatmaya çalışıyordu. Onun bu kötü ve çirkin davranışına çok şaşırdım. Şiir şuydu.
Bana yapışıp beni geri istemedin; Fakat sen, ok acısından çekindin.
Bu sözleri duyunca ona dönerek: "Yeryüzünde Ber-mekliler kadar iyi insan, senin kadar da kötü insan yoktur. Onlar seni satın aldılar ve ölümden kurtardılar. Sen ise onlara bir teşekkür bile etmedin, hür insanlar gibi davranmadın; bir de söyleyeceğini söyledin!" dedim. Sonra Halife Reşîd'in yanına vardık. Bütün olanları olduğu şekliyle anlattım. Fakat Mansûr'un Bermekilere karşı olan o kötü tavrını anlatmadım. Anlattığım takdirde Reşîd'in onun canına kıyacağından korkuyordum.

Bütün bu olanlara çok şaşıran Reşîd, mücevherin geri verilmesini emretti ve şöyle dedi:
"Bizim hîbe ettiğimiz şeyin bize geri dönmesi uygun değildir." Ben de o mücevheri Yahya'ya götürdüm ve Mansur'un yolda söylemiş olduğu çirkin şeyleri anlattım. Yahya bana:
"insan, canı sıkılmış, kafası dalgın ve çaresiz olduğu zaman ne dediğini bilemez. Öyle tahmin ediyorum ki, o, söylediği hiçbir şeyi kalpten söylememiştir," dedi ve Mansur'un kusurunu kabul etti. Ben ağlamaya başladım ve ona: "Bu dünyaya senin gibi bir insan daha gelmez. Eyvahlar olsun! Senin gibi güzel ahlaka sahip insan nasıl toprak altına girer?" dedim."

Hikâye: Fitneyi Faydaya Çevirmek
Yahya b. Hâlid el-Berıtıekî145 ile Abdullah b. Mâlik el-Huzâî arasında gizli bir düşmanlık vardı. Aralarında olan bu düşmanlığın sebebi, halife Reşîd'in Abdullah b. Mâlik'e olan muhabbetinin fazlalığı idi. Öyle ki Yahya b. Hâlid ve çocukları, Abdullah'ın halifeye sihir yaptığını söylüyorlardı. Bu hâl bir müddet devam etti. Bir zaman sonra Halife Reşîd, Ermeni vilayetlerinden birine Abdullah b. Mâlik'i vali tayin ederek o beldeye gönderdi.
145 Yahya b. Hâlid b. Bermekî: Cömertliği ve güzel ahlakıyla tanınan, Bermekoğulları kavminin reisi ve ünlü bir devlet adamıdır. Abbasi halifesi Harun Reşîd'in öğretmenidir. Harun Reşîd, Yahya'nın hanımından süt emmiş, oğlu Fazl ile süt kardeş olmuştur.

Irak halkı içinde aklı, zekası ve edebiyatı ile tanınan birisi vardı. Bu adam gün geldi, çok sıkıştı; malı-mülkü elinden gitti ve borçlarını ödeyemez oldu. Bu adam Yahya b. Hâlid'in ağzıyla Abdullah b. Mâlik'e sahte bir mektup yazdı ve onu Ermenistan'a götürdü. Oraya varınca mektubu Abdullah'ın kapıcılarından birine verdi. Mektubu okuyan Abdullah, bunun uydurma bir mektup olduğunu anladı. Mektubu yazan adamın içeri getirtil-mesini emretti. İçeri giren adama:
- Nice meşakkatlere katlanıp bana sahte bir mektupla geldin, fakat gönlün rahat olsun; çünkü ben senin bu çabanı boş görmüyorum, dedi. Adam:
- Allah sizin ömrünüzü arttırsın, şayet gelmem size ağır geldi ve canınızı sıktı ise beni hemen kovabilirsiniz. Allah'ın (c.c) yurdu geniştir. Rızkı veren Allah hayat sahibidir; her şeye gücü yeter. Size gelen mektup yalan ve uydurma değildir, dedi. Abdullah:

- Sana iki şeyi söz veriyorum fakat, ben Bağdat'taki vekilime bir mektup yazıp senin bana getirdiğin bu mektubun hakikatini araştırmasını isteyeceğim. Şayet doğru çıkarsa sana beldelerimden bazılarında emirlik görevi veririm. Eğer bunun yerine hediye ve ihsanı tercih edersen, sana, yüz bin dirhemle birlikte at, iyi cins hurma, giyecek hülle ve şeref unvanı veririm. Şayet mektubun sahte çıkarsa sana iki yüz sopa vurulmasını ve saçlarının kökünden kazıtılmasını emredeceğim, dedi.
Daha sonra bu adamın hücreye atılmasını ve vekilinden cevap gelene kadar çıkarılmamasını; sadece ihtiyacı kadar yiyecek ve içeceğin yanına bırakılmasını em-

retti. Bundan sonra Bağdat'taki vekiline bir mektup yazarak:
"Bana bir adam Yahya b. Hâlid'den olduğunu iddia ettiği bir mektup getirdi. Ben ise öyle zannetmiyorum. Senin, bu mektubun doğru olup olmadığını araştırmanı ve cevabını acele olarak göndermeni istiyorum" dedi.
Abdullah'ın mektubu vekile ulaşınca vekil hemen atına binip Yahya b. Hâlid'in evine gitti. Yahya, arkadaşları ve yardımcıları ile beraber oturmuş sohbet ediyordu. Vekil mektubu Yahya'ya uzatınca hemen okumaya başladı; bitirince ona:
- Sen bize yarın tekrar uğra; cevabımı o zaman vereceğim, dedi. Daha sonra dostlarına dönerek:
- Düşmanıma benim adıma sahte mektup gönderenin cezası nedir? diye sordu. Onlardan her birisi onun iyi bir cezayı hakettiğini söyleyip bir takım ceza şekillerini zikrettiler. Bunları işiten Yahya:
- Hepiniz hatalısınız! Sizin bahsettiğiniz şeyi ancak hafif insanlar yapar. Hepiniz Abdullah'ın Halifeye ne kadar yakın birisi olduğunu biliyorsunuz. Aynı şekilde, benimle Abdullah arasında çoktandır süre gelen bir kızgınlık ve düşmanlığın olduğunu da... Allah (c.c) bu adamı aramızda barışı sağlamak için bir vesile yaptı. Aramızda yirmi yıldır süregelen kızgınlık ve öfkeyi kaldırmak için onu bir sebep kıldı. Şimdi benim yapmam gereken, bu adamı doğrulamak ve Abdullah'a bir mektup yazıp o adamın hacetini gidermesini ve ona iyi davranmasını istemektir, dedi ve kağıt-kalem istedi. Kendi el yazısıyla Abdullah'a şunları yazdı:

"Bismillâhirrahmânirrahîm. Mektubun bana ulaştı. Allah (c.c) senin saltanatını uzun süre devam ettirsin. Gelen mektubu okudum, anladım. Selametinize çok memnun oldum. Size gelen adamın getirdiği mektubun sahte olduğunu düşünüyorsunuz; fakat durum böyle değildir.

Elinizdeki mektubu ben yazdım ve onu size ben gönderdim; o benim adıma uydurulmuş bir mektup değildir. Sizin kereminiz ve güzel ahlakınızdan beklentim; o adamın isteklerini yerine getirmenizdir. Ona bol ihsan ve ikramda bulunacağınızdan eminim. Onun için yaptıklarınızdan dolayı size çok müteşekkir olacağım."
Daha sonra Yahya unvanını yazarak üzerine resmi mührünü vurdu ve vekile verdi.
Vekil, mektubu acelece Abdullah'a getirdi. Abdullah mektubu okur okumaz yüzünde bir tebessüm belirdi. Hapse attığı adamı çağırarak:
- Sana teklif ettiğim şeylerden hangisini tercih edersin? diye sordu.
Adam:
- Bana maddi yardımda bulunmanız daha hoşuma gider, dedi. Abdullah, adama verilmek üzere iki yüz bin dirhem, zırhlı ve tam donanıma sahip on tane Arap atı, dilediği kadar elbise, atlarını götürecek on kadar hizmetçi ve kıymetli mücevherler hediye ederek emin ve güvenilir bir şekilde Bağdat'a yolcu etti.
Adam Bağdat'ta ailesine ulaşınca Yahya b. Hâlid'in kapısına vardı; içeri girmek için izin istedi. Onu gören kapıcılar Yahya'ya:

- Efendim, ihtişamıyla göz dolduran bir adam hizmet-çileriyle beraber kapıda beklemektedir dedi. Yahya girmesine izin verdi. Adam içeri girince Yahya'nın önüne durdu. Yahya:
- Ben seni tanımıyorum, deyince o:
- Ben zamanın zulmünden ve insanların hainliklerinden dolayı ölmüş birisiydim. Siz ise beni tekrar diriltip hayata döndürdünüz. Ben sizin adınıza sahte mektup yazıp Abdullah b. Mâlik'e götüren kişiyim, dedi.
Yahya:
- Söyle bakalım o sana neler verdi, neler yaptı? deyince, Adam:
- Sizin bereketiniz, ikramınız, ihsanınız ve himmetiniz sayesinde bana bir çok şeyler vererek zengin etti. Verdiklerinin hepsini kapınıza getirdim; emir sizindir, hüküm sizin elinizdedir, dedi. Yahya:
- Senin yaptıklarının yanında benim yapacaklarım az kalır. Sana şükran, minnet ve ikram borçluyum. Çünkü sen, ikimizin arasındaki düşmanlığın dostluğa dönüşmesine sebep oldun. Şimdi ben de sana, onun sana verdiklerinin aynısını vereceğim, dedi ve Abdullah'ın verdiği kadar malın bu adama verilmesini emretti.
Bu hikayeyi anlatmamızdaki amaç; okuyan kişilerin şunu bilmesi ve anlamasıdır ki, insan, azminde gayretli olduğu müddetçe hüsrana uğramaz. Her ne kadar tabiatı düşük, yaptığı iş çirkin ve insanların kınamasına sebep olacak olsa bile bu böyledir. İşte bu adam, azminin

büyüklüğü ile hiçbir şeye aldırmadan, korkmadan bu ahlakı yüce; kanı temiz insanlarla irtibat kurdu. Korkma-

di, bıkmadı, usanmadı, gayreti elden bırakmadı ve gayesine ulaştı. Kendisini darlıktan feraha çıkardı; bir çok güzel hediyeler ve güzel nimetlerle geri döndü.

Hikâye: Gerçek Cömertlerin Ahlakı

Biri Hâşimoğulları'ndan diğeri de Ümeyyeoğulla-rı'ndan iki kişi kendi kabile reislerinin büyüklüğü ile iftihar ediyorlardı. Bir gün bu iki zat birbirlerine: "Haydi o zaman gidelim, görelim; hangimizin reisleri daha cö-mertmiş" diye iddiaya girdiler.

Ümeyyeoğulları'ndan olan zat, kendi reislerine giderek onlara durumunun çok sıkışık olduğunu ve paraya ihtiyacı olduğunu anlattı. Reisleri de ona on bin dirhem verdiler. Daha sonra bütün Ümeyyeoğulları aşiretinin kabile büyüklerinden yüz bin dirhem topladı. Bütün topladıklarını Hâşimoğullarından olan zatın önüne koyarak: "Haydi, şimdi sen iste, bakalım sana ne kadar verecekler" dedi.

Bu zat ilk önce Haşimoğullarının reislerinden Hüseyin b. Ali'nin (r.a) yanına geldi. Sıkışık durumunu ve düştüğü fakirliği anlattı. Hz. Hüseyin (r.a), bu adama yüz bin dirhem verilmesini emretti. Sonra Abdullah b. Rebia'ya (r.a) gitti, o da yüz bin dirhem verdi. Ardından Abdullah b. Cafer'e (r.a) gitti, o da yüz bin dirhem verdi. Bu zat, bütün topladıklarını Ümeyyeoğullarından olan zatın önüne koyarak:

"Sizin efendileriniz iyilik yapmayı bizden öğrenmişlerdir. İstersen ikinci bir kere tecrübe edinmek için beraber gidelim ve aldıklarımızı geri verelim," dedi.

Ümeyyeoğullarından yardım toplayan zat, onlara giderek: "Artık benim bu paralara ihtiyacım kalmadı. Şimdilik durumum iyileşti, bütün paraları geri iade etmek istiyorum" deyince herkes parasını geri aldı. Hâşimoğullarından yardım toplayan zat, efendilerinin yanına gelerek: "Efendilerim, şu anda durumum iyileşti. Artık bunlara ihtiyacım kalmadı, ben bunları tekrar iade etmek istiyorum" deyince onlar:

"Biz tasadduk ettiğimizi geri almayız. Onun tekrar bizim malımıza karışmasına müsaade etmeyiz" dediler

Hikmet: Herkes Fıtratına Göre Davranır

Hikmet ehlinden biri şöyle demiştir: "Büyük insanların yüceliği, onların iyi ahlakları, cömertlikleri ve güzel hasletleri sebebiyledir. Bazı insanların hasislikleri ise, onların düşük tabiatlı olmaları ve çirkin hasletleri sebebiyledir.
Sebeplerine yapışmaksızın bir şeyi ele geçirmeye yönelmek hafifliktir. Hem güzel niyet hem de çaba olursa, sonuç güzel olur, sahibini hedefine ulaştırır. Bir kimse, bir şeye ulaşmaya karar verir, fakat onu elde edeceği desteğe yapışmazsa, eline ancak hüsran geçer. Çünkü, hedef ve niyet yüksek olunca, gayret ve çaba da o derece yüksek olmalıdır.

Şöyle denilmiştir: "Söz insanın sahip olduğu dereceye, amel ise kudrete bağlıdır."
Bağdat'a gidecek bir kimsenin, ona göre yol azığını hazırlaması gerekir. Tecrübe böyledir.
Hikâye: Abdülaziz b. Mervan Mısır Emiri idi. Bir gün atıyla dolaşmakta iken bir yerden geçiyordu. Bir babanın oğluna: "Ey Abdülaziz!" diye seslendiğini duydu. Bunun üzerine kendi ismini taşıyan çocuğa nafaka olması için on bin dirhem verilmesini emretti. Bu haber bütün Mısır'da yayıldı. Artık her kimin bir erkek çocuğu olsa, ismini Abdülaziz koyuyordu.
Bunun tam zıddını da Horasan'da Büyük Emir "Hâcib Tâş" yapmıştı. O bir gün Buhara'nın sarraflarını gezerken bir adamın hizmetçisine "Tâş" diye hitap ettiğini duydu. "Siz benim ismimi hafife almak istediniz!" diyerek derhal sarrafların oradan kaldırılmasını ve mallarına el konulmasını emretti.
Bu konuda söylenecek söz çoktur. Fakat kitabın daha fazla uzamaması için bu kadarı ile yetiniyoruz. Şunu bilmen gerekir ki; himmet, azim ve gayret her ne kadar (netice vermesi) gecikse bile elbette bir gün sahibini muradına ulaştıracaktır. Şair der ki:
Gayretim şeref içindir; doğru bilgim olmasa da; Muhakkak aradığımı bulacağım sonunda.
Sultanın hizmetinde iken azık talebim olsa; Ona açarım derdimi, kimseyi koymam araya.

İnsan için övülecek bir durum da, yöneldiği şeyin gücünü ve takatini aşmamasıdır. insan bütün ömrü boyunca gam ve keder içinde yaşamaması için buna dikkat etmeli, gücünü aşan şeylere heves etmemelidir.
Bu konuda şair şöyle demiştir:

Eğer elinde olanlara kanaat edersen; Hayatta daha rahat kimse olmaz senden.
Kapılırsan bir gün fazla mal hırsına; Yetmez sana bütün mülküyle dünya.
Ne fayda verir sana o himmet ve gayret; Aradığını sana temin etmiyorsa şayet.

Beşinci Bölüm

HİKMET EHLİNDEN İBRETLİ ve ÇARPICI SÖZLER

Hikmet; Yüce Allah tarafından kula bahşedilen bir şeydir; O, kullarından dilediğine hikmet verir.

Sokrat şöyle der: "Allah'ın hikmet verdiği bir kimse, bunun kıymetini bildiği halde, hırs ile dünya için çalışır ve çok mal biriktirme derdine düşerse, onun durumu; sıhhat ve selamet içinde iken bunları zorluk ve meşakkati değiştiren kişiye benzer. Hikmetin neticesi, rahatlık ve yüceliktir. Mala düşkünlüğün sonucu ise, yorgunluk ve beladır."

İbni Mukaffa146 anlatıyor: "Hindistan hükümdarlarının pek çok kitapları vardı. Öyle ki, onları ancak fillerle taşıyabiliyorlardı. Bu hükümdarlar bilginlerine bu kitapların kısaltılmasını (özetlenmesini) emrettiler. Bilginler bu ki-

146 İbni Mukaffa: İranlı bir Mecusi iken Abbasi halifelerinden Seffah'ın amcası İsa b. Ali'nin tavsiyesi üzerine İslam'a giren meşhur edip ve şairdir. Tam adı, Abdullah (Rüzbin/el-Mubarek) b. El-Mukaffa'dır. Künyesi Ebu Muhammed ve Ebu Amr'dır. Nuşirevan zamanında Pehlevi diline çevrilmiş olan "Kelile ve Dimne" yi Arapça'ya tercüme etmiştir. Yazı ve kitaplarında devrin halifesi hakkında ağır hükümler ileri sürmesinden dolayı halife kendisine kızmış, onu zındık ve kafir ilan etmiş ve neticede İbni Mukaffa Basra valisi Süfyan b. Muaviye tarafından öldürülmüştür.

tapların kısaltılması için toplandılar ve sonuçta hepsini şu dört kelimede topladılar:

1- Adalet: sultanlara aittir.
2- İtaat: halka ait bir vazifedir.
3- Acıkana kadar yemek yememek: bu, nefse ait bir görevdir.
4- Kendinden başkasının kusuruna bakmamak: bu, bütün insanlara ait bir iştir.

Hikmet: Hikmet ehlinden birisi şöyle demiştir: İnsanlar dört kısımdır:

1- Bilir, bilgili olduğunu da bilir. İşte bu alimdir; ona uyunuz.
2- Bilir, bilgili olduğunu bilmez. Bu unutkandır; ona hatırlatınız.

3- Bilmez, bilgisi olmadığını da bilir. İşte bu yol gösterilmeye muhtaçtır; ona öğretin.
4- Bilmez, bilgisi olmadığını da bilmez, bilgili gibi hareket eder; bu da cahildir; bundan sakının.
Hikmet: Hikmet ehlinden birisine: "Hangi şey daha yakındır?" diye sorulduğunda: "Ecel!" cevabını verdi. "Hangi şey daha uzaktır?" diye sorulunca da: "Emel!" diye cevap verdi.
Lokman Hekim oğluna şöyle demiştir: "İki şeyi iyi koru ki, sonunda zararlı çıkmayasın; maişetin için parayı, ahiretin için dinini."
Hikmet: Nuşirevan, Büzürcmihr'e: "Hangi şey ile düşman bir kimse yakın dost olur?" diye sorunca; Büzürc-

mihr: "Binayı yıkmak yapmaktan, camı kırmak imâl etmekten daha kolaydır. Sağlıklı vücut, hasta bedenden, günahı terketmek, istiğfardan, şehvetine sahip olmak, üzülmekten, nefse muhalefet, cehenneme girmekten daha hayırlıdır" cevabını vermiştir.
Hikmet: Bilginlerden biri senelerce ülkeleri gezmiş ve insanlara şu altı sözü öğretmiştir:
1- İlmi olmayanın, dünyada ve ahirette izzeti olmaz.
2- Sabrı olmayanın, dininde selamet olmaz.
3- İlmi olmayanın, ameli fayda vermez.
4- Takvası olmayanın, Allah (c.c) katında değeri olmaz.
5- Cömert olmayanın, malından nasibi olmaz.
6- İtaati olmayanın, Allah (c.c) yanında kendini savunacak bir delili ve sebebi olmaz.
Hikmet: Büzürcmihr'e: "Hangi izzet, beraberinde zillet taşır?" diye sorulduğunda; şöyle cevap vermiştir:
"Sultana hizmetteki izzet, hırs ile beraber olan izzet, sefihlikle beraber olan izzet,"
Yine Büzürcmihr'e: "Ahmak insanlar nasıl edeplendi-rilir?" diye sorulunca; şu cevabı verir:
"Çok çalışmalarını emredip meşakkatli işlerde koşturularak. Böyle yapılırsa, boş işlere harcayacak vakit ve imkan bulamazlar." Kendisine: "Hasis/hafif meşrep ve düşük karakterli insanlar nasıl terbiye edilir?" diye sorulunca: "Hor ve hakir görülerek. Böyle yapılırsa, kıymet-

lerinin düşük olduğunu anlarlar" cevabını verir. "Ya boş gezenler? ne ile edeplendirilir?" diye sorulunca da: "ihtiyaçlarını görecek bir işle meşgul edilerek" cevabını vermiştir.

Yine Büzürcmihr'e: "Şerefli cömert insan kimdir?" diye sorulunca: "Veren fakat, verdiğini söylemeyendir" demiştir.
Hikmet: Bir hikmet ehline: "İnsanlar niçin birbirlerini mal için öldürürler?" diye sorulduğunda; şu cevabı vermiştir: "Onlar malın en hayırlı şey olduğunu zannediyorlar; fakat mal elde etmenin hedefi olan şeyin (hayatın ve hak rızasının) maldan daha hayırlı olduğunu bilmiyorlar."
Hikmet: Bir hikmet ehline: "Ruhtan daha üstün bir şey mi var ki, insanlar hiç çekinmeden ruhlarını/canlarını feda ediyorlar?" diye sorulunca, şu cevabı vermiştir: "Üç şey vardır ki, onlar candan daha kıymetlidir. Bunlar, din, akıl ve zorluklardan kurtulmaktır."
Yine bu hikmet ehline: "İlmin, cömertliğin ve cesaretin süsü nedir? diye sorulunca; şu cevabı vermiştir: "İlmin süsü doğruluk, cömertliğin süsü güler yüzlülük, cesaretin süsü affetmektir."
Hikmet: Nuşirevanın veziri Yûnân, şöyle der: "Üç şey belaların en büyüğüdür: Çoluk çocuğun çok olup malın az olması, etrafını rahatsız eden komşu, edep ve iffetini koru m ay âlî kadın."

Hikmetin neticesi, rahatlık ve yüceliktir. Mala düşkünlüğün sonucu ise, yorgunluk ve beladır
Dünya ehli kimseler, bütün insanların işlerinin yirmi beş kısımda topladığında ittifak etmişlerdir. Bunlardan beş tanesi kaza ve kaderle ilgilidir.
Bunlar; kişinin kiminle evleneceği, çoluk çocuk, mal mülk, liderlik ve ne kadar yaşayacağıdır.
Beş tanesi çalışmaya ve gayrete bağlıdır. Bunlar; ilim, yazı yazma kabiliyeti, güzel binicilik, cennete girme ve ateşten kurtulmadır.
Beşi insan tabiatıyla alakalıdır. Bunlar; vefa, geçimsiz insanları idare etmek, tevazu, cömertlik ve yumuşak huyluluktur.
Beşi âdetle ilgilidir. Bunlar; yolda yürüme, yeme-iç-me, uyuma, cinsel münasebet, büyük-küçük abdest bozmadır.
Beşi de irsidir, soydan gelir. Bunlar; güzellik, güzel ahlak, yüksek azim ve hedef sahibi olmak, kibirlenmek, düşük karakterli olmaktır.
Hikmet: Altı şey vardır ki dünyaya bedeldir: Afiyetle yenen yemek, azaları düzgün evlat, uygun arkadaş, şefkatli idareci, düzgün konuşma, kamil akıl.
Hikmet: Bir hikmet ehli şöyle demiştir: Beş şey, beş şey karşısında kaybolur:

1- Güneşte yanan lamba.

2- Çorak topraklara yağan yağmur.
3- Körün yanında güzel kadın.
4- Tokun önüne konan güzel yemek.
5- Zalimin karşısında söylenen Allah'ın kelamı/hak söz.
İskender'e: "Niçin hocanıza babanızdan daha fazla ikramda bulunuyorsunuz?" diye sorulunca; şöyle cevap vermiştir:
"Babam benim fâni hayata gelişimin, hocam ise ebedî hayatı kazanmamın sebebidir."
Hikmet: Hikmet ehlinden birisi demiştir ki: "İşler Allah'ın (c.c) takdir ve taksimatına göre meydana geldiği için; gücünden fazla çaba sarf etmek sakıncalıdır; boş çabanın terk edilmesi daha da güzeldir."
Yine bu zat demiştir ki: "Zaman, seninle beraber istediğin şekilde yürümüyorsa; sen onunla beraber onun istediği şekilde yürü. Çünkü insan zamanın kölesidir; zaman ise insanın düşmanıdır. Çünkü insan aldığı her nefes miktarında hayattan uzaklaşmakta ve ölüme yaklaşmaktadır."
Hikmet: Bilginlerden bir grup Büzürcmihr'e: "Bize hikmet çeşitlerini anlat ki, onunla ruhlarımız ve cesetlerimiz faydalansın ve onlar sayesinde bize zarar verebilecek şeyleri uzaklaştı rai im" dediklerinde; O şöyle demiştir:
"Şu söyleyeceklerimi bilin ve onların doğruluğuna kesin inanın:

Dört şey gözün aydınlığını artırır, bakışını keskinleşti rir.
Dört şey gözün nurunu söndürür.
Dört şey vücudu semizletip şişmanlatır.
Dört şey vücudu zayıflatıp halsiz yapar.
Dört şey kalbi diriltir, dört şey de onu öldürür.
Dört şeyle beden devalı sıhhat ve afiyet içinde olur; dört şey de bedeni halsiz bırakır.
Gözün nurunu arttıran dört şey; yeşillik, akan su, temiz şu, dostların yüzüne bakmaktır.
Gözün nurunu azaltan dört şey; tuzlu yemek ve pastırma yemek, başa sıcak su dökmek, sürekli güneş ışığına bakmak, düşmanı görmektir.
Vücudu semiz hâle getiren dört şey; yumuşak elbise, kalbi üzüntüden uzaklaştırmak, güzel koku, sıcak yatakta yatmaktır.
Vücudu zayıflatan dört şey; güneşte kavrulmuş kuru et yemek, çokça cinsi münasebette bulunmak, uzun süre hamamda kalmak, akşamdan uyumaktır.
Vücudu sıhhatli yapan dört şey; vaktinde yemek yemek, her şeyde ölçülü olmak, meşakkatli işlerden sakınmak, gereksiz üzüntüyü bırakmaktır.
İki şeyi iyi koru ki, sonunda zararlı

çıkmayasın; maişetin için parayı,
ahiretin için dinini

Sürekli vücuda kırgınlık veren dört şey; sarp yollarda yürümek, huysuz ata binmek, yorgun iken yürümek ve yaşlı kadınlarla cinsi münasebette bulunmaktır.
Kalbi dirilten dört şey; fayda veren akıl, bilgili üstad, güvenilir ortak, sâliha eş, her işte yardımcı ve destek olan dosttur.147
Kalbi öldüren dört şey; Zemherîr soğuğu, zehrin harareti, pis duman, düşman korkusudur."
Sokrat demiştir ki: "Beş şey insanı helake götürür: Dostların aldatması, alimlerden yüz çevirmek, kendini küçük görmek, kendi seviyesinde olmayanların karşısında kibirlenmek, şehvetine uymak."
Yine Sokrat demiştir ki: "Beş şey, beş şeye doymaz: Göz bakmaya, kadın erkeğe, kulak habere, ateş oduna, alim ilime."
Hikmet: Bir hikmet ehline: "Dünyadaki en tatlı ve en acı şeyler nelerdir?" diye sorulduğunda; şöyle cevap vermiştir: "En acı veren şeyler; değersiz kişilerden sert sözler işitmek, ağır borç ve elin darda olmasıdır. En tatlı şeyler ise; çocuk, güzel söz ve zenginliktir."
Bir bilgine: "Ölüm ve uyku nedir?" diye sorulduğunda şu cevabı verir: "Uyku hafif ölüm, ölüm ise ağır bir uykudur."
Bir hikmet ehline: "Zenginlik nedir?" diye sorulduğunda: "Kanaat ve rızadır" demiş; "Aşk nedir?" diye sorulunca da: "Ruhun hastalanması ve hasret içinde ölümüdür" cevabını vermiştir.
147 Sonuncu maddeyle beş şey oldu.

Hikmet: Aristo'ya: "Hangi dost daha güvenilirdir ve hangi arkadaş daha şefkatlidir?" diye sorulunca; şöyle demiştir:
"Karakteri sağlam dost daha güvenilirdir. Eski dost daha şefkatlidir. Akıllı insanların tedbiri ise daha üstündür."
Hikmet: Câlînûs şöyle der: "Yedi şey unutkanlığa sebep olur:
1- Beklenmedik bir anda söz işitmek,
2- Ense kökünden kan aldırmak,
3- Durgun suya işemek,
4- Ekşi şeyler yemek,
5- Ölünün yüzüne bakmak,
6- Haddinden fazla uyumak,
7- Harabelere (mezar taşlarına vs.) bakmak.
Câlînûs; Kitabu'l-Edviye (İlaçlar) kitabında şöyle demiştir:

"Unutkanlık şu yedi şeyden meydana gelir: Balgam (balgam yapıcı şeyler yemek), kahkaha ile gülmek, çokça tuz yemek, yağlı et yemek, çokça cinsi münasebette bulunmak, yorgun olduğu halde uykusuz kalmak, soğuk ve rutubetli şeyler yemek."
Hikmet: Hikmet ehlinden Ebu'l-Kasım şöyle der: "Dünyanın fıtnesi şu insanlardan doğar: "Her duyduğu haberi yayanlar, her habere kulak kabartanlar ve haberlerle yüz yüze gelenler. Bu üç grup, pişmanlıktan kurtulmaz."

Hikmet: Denilmiştir ki: "Üç şey, şu üç şeyle bir arada bulunamaz: Kötü arzulara uyarak helal yemek, kızma esnasında şefkatli olmak, çok konuşarak doğru sözlü olmak."
Hikmet: Büzürcmihr şöyle der: "Şayet ebdallerden (Allah'ın seçkin kullarından) olmak istersen ahlakını küçük çocukların ahlakına çevir."
Kendisine: "Bu nasıl olur?" diye sorulduğunda, şöyle demiştir:
"Onlarda beş özellik vardır ki, şayet bu özellikler büyüklerde olsa gerçekten Allah'ın veli kulları olurlardı. Bu özellikler şunlardır:
1- Onlar rızk endişesi içerisinde olmazlar.
2- Hastalandıkları zaman Yüce Yaratıcıdan şikayetçi olmazlar.
3- Yemek yedikleri zaman topluca yerler.
4- Kavga ettikleri zaman kin beslemezler ve hemen barışırlar.
5- Korkutulduklarında, az bir korku ile korkarlar ve gözlerinden hemen yaş boşalır."
Hikmet: Vehb. b. Münebbih (rah) şöyle der: "Tevrat'ta şu dört sözün yazılı olduğunu gördüm:
"Takva sahibi olmayan her alim hırsızdır. Aklını kullanmayan her kişi hayvanla aynı seviyededir."
Hikmet sahiplerinden birisi: "Büyüklüğün aslı şefkat, hatanın aslı acele, zilletin aslı cimriliktir" demiştir.

Üç şey, şu üç şeyle bir arada bulunamaz: Kötü
arzulara uyarak helal yemek, kızma esnasında
şefkatli olmak, çok konuşarak doğru sözlü olmak

Bir bilgin/hikmet ehli de şöyle der: "İnsan, kalıbına hizmetçi olmamalıdır; onunla öne geçmeye çalışmama-lıdır; âdetlerine uyarak ahmak olmamalıdır. Yani, âdetin iyisinden ve kötüsünden vaz geçmelidir. Hikmet ehlinin dışında da olsa hikmetli sözleri dinlemelidir; çünkü insan, bazen bilmeden de hedefe vurabilir/hikmet sahibi olmayan insandan da hayır ve hikmetli söz çıkabilir."

Ahnef b. Kays: "Usangaç insanda dostluk, yalancıda vefa, hasetçide rahat, alçak kişide mürüvvet, kötü ahlaklı kimsede büyüklük yoktur" demiştir.
Şöyle anlatılır: "Düşmanı olan bir adam İskender'e şikayette bulundu. İskender: "Senin şikayetini, hasmının da senin hakkındaki söyleyeceklerini dinlemek suretiyle dinlerim; bunu ister misin?" deyince adam korktu ve şikayetini geri aldı. İskender:
"Kötü insanlardan emin olmak istiyorsanız, onlardan uzak durun" dedi.
Hikmet: Büzürcmihr şöyle demiştir:
"Afiyet dört türlüdür: Dinin afiyeti, malın afiyeti, bedenin afiyeti ve ailenin afiyeti.

Üç kimse vardır ki, onlara şu üç gözle bakman gerekir: Fakirlere kibirle/kendini beğenerek değil tevazu gözüyle bakmalısın. Zenginlere haset gözüyle değil, nasihatçi gözüyle bakmalısın. Kadınlara şehvetle değil, şefkat gözüyle bakmalısın.
Dinin afiyeti şu üç şeyle olur: Kötü arzulara uymamak, dinin emirleriyle amel etmek ve kimseye haset etmemek.
Malın afiyeti şu üç şeye bağlıdır: Malını görene ihsanda bulunmak, emaneti yerine getirmek, malından fakirin hakkını vermek.
Bedenin afiyeti üç şeydedir: Az yemek, az konuşmak, az uyumak.
Ailenin afiyeti üç şeydedir: Kanaat, güzel geçim ve Yüce Allah'a itaat hâlini devam ettirmek."
Hatemu'l-Esam'a: "Bizden öncekilerin sahip olduklarına neden biz sahip olamıyoruz?" diye sorulunca; Hazret Şöyle cevap vermiştir:
"Çünkü siz şu beş şeyi kaybettiniz: Samimi alimi, uyumlu arkadaşı, devamlı gayreti, helal kazancı ve ibadete ayrılmış müsait zamanı."
Bir rivayete göre Resûlullah (s.a.v), Hz. Ali'ye (k.v): "Ey Ali, yüzünü bana dön, kalbini ve kulağını bana ver ve dinle: Körelt, ört, kes, topla, gayretli ol" demiştir. Hz.

Ali (k.v): "Ey Allah'ın Resulü, bu söylediklerinin manası nedir?" diye sorunca; Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu:
"Kızgınlığını körelt, kardeşinin ayıbını ört, zalimin zulmünü kes, karanfık kabir için sana lazım olanı topla, İslam'ı yaymada gayretli ol!"
Hikmet: Bir adafn hikmet sahiplerinden birisine: "Bana tavsiyede bulun" deyince; o: "Onun hükmünü bekleme! Rızasını iste. Cefasından uzak dur" demiştir.

Hikmet ehlinden birisine: "İnsanlar arasında en çok bulunan şey nedir?" diye sorulduğunda şu cevabı vermiştir: "insanlar en fazla tedbir almakla uğraşırlar; halbuki her şeye güçleri yetmez. Bu kadar çok tedbire rağmen, hacetleri devam eder. İnsanlar, fakirlikten başka her şeye hırslıdır; fakirliğe yönelen kimse yoktur; çünkü herkes zengin olma peşindedir. Kimse kederli olmaya hırslı değildir; çünkü herkes mutlu ve refah içinde olma derdindedir. Kimse ölmeye heves etmez; çünkü herkes yaşama hırsı içindedir."
Hikmet sahiplerinden Ebu'l-Kasım der ki: "İnsanın helaki iki şeydendir; bunlar günah işlemek ve sürekli kendi görüşüne göre hareket etmektir."
Hikmet: Denilmiştir ki: "Mal ve makam hırsına kapılmış kimse ile sohbet etme; karakteri bozuk kimseden vefa bekleme!".
Bir hikmet ehli de şöyle der: "Şu zamanda iki şey garip kalmıştır; din ve fakirlik."

Hikmet: Hikmet ehlinden birisi demiştir ki: "Dört durum vardır ki şayet bunları muhafaza edersen kamil bir insan olursun:
Birincisi sırrındır. Kalbinin içindeki duygu ve düşüncelerin öyle olsun ki; insanlar onu öğrendikleri zaman razı olasın.
İkincisi görünürdeki hâlindir. Dışın öyle bir hâlde olsun ki; insanlar senin işlerine uyduklarında senin için güzel ve hayır olsun.
Üçüncüsü, insanlarla öyle bir muamele içinde ol ki; onlar sana aynı işi yaptıklarında, onu kendin için tercih edesin.
Dördüncüsü, insanlara öyle davran ki, onlar sana aynı davranışı sergilediklerinde ona razı olasın."
Hikmet: Bir hikmet ehli şöyle der: "Üç kimse vardır ki, onlara şu üç gözle bakman gerekir: Fakirlere kibirle değil tevazu gözüyle, zenginlere haset gözüyle değil, na-sihatçi gözüyle, kadınlara şehvetle değil, şefkat gözüyle bakmalısın."
Hikmet: Vehb b. Münebbih der ki: "Tevrat'ta şunlar yazılıdır.
"Kötülüklerin kaynağı temelde şu üç şeydir: Kibir, hırs ve haset. Bunlar beş şeyin neticesinde meydana gelir: Çok yemek, çok uyumak, vücudu rahata düşkün hâle getirmek, dünya sevgisi ve insanların övgüsüne yönelmek."
Yine o, der.ki: "Şu üç şeyden kurtulanın yeri cennettir. Bunlar; minnet, meûnet, melâmet. Minnetten kurtu-

lan kimse, bir iyilik yaptığı zaman onu başa kakmaz.
Maunetten/insanlara yük olmaktan kurtulan kimse, onlara ağırlık

vermez. Melametten kurtulan kimse; birisinin kusurunu gördüğü zaman onu kınamaz."
Hikmet: Zamanın büyüklerinden, alimliği ve üstün zekasıyla tanınan İbnu Karye, Haccac'ın yanına geldiğinde; Haccac ona bir takım sorular sordu; o da cevap verdi:
- Küfür nedir?
- Nimetin çokluğundan şaşırıp azmak, Allah'ın (c.c) rahmetinden ümit kesmektir.
- Rıza nedir?
- Allah'ın (c.c) hükmüne bağlanmak, başa gelen musibetlere sabretmektir.
- Hilim/yumuşaklık nedir?
- Gücü yettiği anda merhametini göstermek, kızdığında razı olmak.
- Sabır nedir?
- Kızmamak ve istenen şeye tahammül göstermektir.
- Kerem nedir?
- Dostluğu muhafaza etmek ve hakları korumaktır.
- Kanaat nedir?
- Açlığa ve elbisesizliğe sabretmektir.
- Zenginlik nedir?
- Küçüğü gözünde büyütmek ve az olan bir şeyi çok görmektir. Haccac:
- Rıfk nedir?

- Büyük şeylere küçük şeyler vasıtasıyla ulaşmaktır.
- Hamiyet nedir?
- Kendinden aşağı olanı baş üstüne koymaktır.
- Şecaat nedir?
- Düşmanlara karşı korkmadan saldırmak; savaş alanından kaçmamaktır.
- Akıl nedir?
- Doğru konuşmak ve insanları hoşnut etmektir.
- Adalet nedir?
- Kendi isteğini terk edip gidişatını ve inancını düzeltmektir.
- İnsaf nedir?
- Davalarda eşit muamele etmektir.
- Zillet nedir?
- Boş ve sıhhatli zamanlarında hastalanmak ve rızkın azlığından dolayı dövünmektir.
- Hırs nedir?
- Başkalarının elinde olan şeylere aşırı düşkün olmaktır.

- Emanet nedir?
- Gerekeni yerine getirmektir.
- Hıyanet nedir?
- Gücünün yetmesine rağmen gevşek davranmaktır.
- Anlayış nedir?
- Düşünmek ve eşyanın hakikatini anlamaktır.

Hikmet: Bir hikmet ehli demiştir ki: "Sekiz şey sahibini küçük düşürür:

1- Çağırılmadığı sofraya oturmak,
2- Ev sahibine emirler vermek,
3- Düşmanından ihsan/iyilik beklemek,
4- Kendisini aralarına almayan iki kişinin konuşmasına kulak verip onları dinlemeye çalışmak,
5- Sultanı/devlet başkanını küçük düşürmek,
6- Layık olmadığı yere oturmak,
7- Kendisini dinlemeyenlere konuşmak,
8- Ehil ve layık olmayan kimselerle dostluk yapmak.

Hikmet: Büzürcmihr'e: "Hangi şey doğru da olsa, söylenmesi insanı küçük düşürür?" diye sorulduğunda; şu cevabı vermiştir:
"Kişinin kendini övmesidir: Çünkü hiçbir cimriyi övülecek bir hâlde, kızgın kimseyi sevinç içinde, akıllı olanı mal ve makam hırsı peşinde bulamazsın. Yine, şerefli bir kimseyi hasetçi, haktan ümidini kesmiş, haddini aşmış bir kimse olarak göremezsin; ve onu bir sultana/devlet adamına çok yakın dost olarak bulamazsın."
Bir hikmet ehli şöyle der: "Beş kimse var ki, beş şey ile önce sevinir; sonra pişman olur:

1- Tembel kimse, işi elinden kaçırınca,
2- Kardeşlerinden ilişiğini kesen kimse, başına bir bela gelince,
3- Düşmanlarına saldırma imkanını bulan kimse, bunu elinden kaçırınca,

Yumuşak söz, kayalardan daha sert kalpleri yumuşatır; sert söz de ipekten daha yumuşak kalpleri katılaştırır

4- Kötü kadına düşen koca, önceki sâliha hanımını hatırlayınca,
5- Salih bir insan, kötü bir işe bulaşınca...

Büzürcmihr'e: "Alimlerin kalbine mal-mülk sevgisi girer mi?" diye sorulunca: "Kalbinde mal sevgisi olan kimse, alim değildir" cevabını vermiştir.
Bir hikmet ehli: "Açıktan
kızıp azarlamak, içte kin tutmaktan daha hayırlıdır" demiştir.
Büzürcmihr der ki: "Dünyada şu üç insan gamlı ve kederlidir:

1-Sevgilisinden ayrılan aşık,
2- Çocuğunu kaybeden anne-baba,
3- Zenginlikten sonra fakirleşen kimse."
Hikmet: Hikmet ehli birisi demiştir ki: "Beş kimse vardır ki, onlar için mal, canlarından daha kıymetlidir:
1- Parayla savaşan ücretli asker,
2- Kuyu ve su kanalı açanlar,
3- Ticaret için deniz yolculuğuna çıkanlar,
4- Yılan avcıları,
5- Ödül alabilmek için zehir yutanlar.

Hikmet: Amr b. Ma'dî Keribe der ki: "Yumuşak söz, kayalardan daha sert kalpleri yumuşatır; sert söz de ipekten daha yumuşak kalpleri katılaştırır."
Hikmet: Bir hikmet ehli şöyle der: "Nasıl ki, ağrı-sızı cesetin hastalığıysa, hüzün de ruhun hastalığıdır. Yemek vücudun gıdası olduğu gibi sevinç ve ferah da ruhun gıdasıdır."
Hikmet sahiplerinden birisi adamın birisinden borç para istedi, fakat adam vermedi. Hikmet ehli zat: "Senin bana borç vermeyişinden dolayı bir kere yüzüm kızardı; şayet bana borç verseydin onu benden isteyip durmandan dolayı yüzüm bin kere kızaracaktı" dedi.
Hikmet: Bir hikmet ehli de şöyle der:
"Çamur arazide ziraat yapmaya çalışan kimsenin elde ettiğinin bir değeri olmaz.
Aklı olmayan kimse meyvesiz ağaca benzer. Zulüm kılıcını sıyıran kimse, onunla öldürülür.
Kendisine insaflı davranmayan kimse, pişmanlıktan kurtulamaz.
İnsanlara devamlı iyilikte bulunan kimsenin, yüzü parlak olur.
Günahtan çekinmeyen kimse, günaha takılır kalır.
Genç kimse, delinin süt kardeşidir; yani o da deli gibidir.
Yaşlılık, oturup kalmanın bir eşidir. Helal azık edin!

Düşmandan korkma!"
ÖĞÜT: Lokman Hekim demiştir ki: "Yolda yürürken üzerinde yün elbise bulunan bir adam gördüm; ona: "Sen kimsin?" diye sordum: "Adem oğullarından birisiyim" dedi. "Adın ne?" diye sordum: "Adımın ne olduğuna hiç bakmadım" dedi. "Ne iş yaparsın?" dedim. "İşim eziyeti terk etmektir" dedi. "Ne yersin?" dedim. "Allah beni doyurur" dedi. "Peki, nereden doyurur?" dedim. "Dilediği yerden!" dedi. Ben: "Sana müjdeler

olsun, gözün aydın olsun" deyince; bana: "Seni bu sevinç ve göz aydınlığı olan işlerden alıkoyan nedir? dedi."
Hikmet: Denilmiştir ki: "Üç şey kalbin körlüğünü/katılığını giderir: Alimlerle sohbet etmek, borcunu ödemek, dostları görmek."
Yine denilmiştir ki: "İki şey kalbe hüzün getirir: Cimrinin malından cömertlik yapmasını beklemek, düşük kimselerle çekişmek."
Hikmet: Dört şeyden uzak dur ki, dört şeyden kurtu-lasın:
1- Hasetten sakınırsan, hüzünden kurtulursun.
2- Kötü insanlarla sohbetten kaçınırsan; kınanmaktan kurtulursun.
3- Günahlardan uzak kalırsan; ateşten kurtulursun.
4- Mal biriktirmeyi bırakırsan; düşmanlıktan kurtulursun.
İMAM GAZALÎ

İyi bir idareci prensipleri olan ve bu prensipleri tavizsiz uygulayan kişidir.
Hikmet: Bir hikmet ehli şöyle demiştir: "Dört kötü iş vardır ki, bunları yapan insanlar dünyada ve ahirette karşılığını bulurlar:
1- Gıybet yapmak. Bunun cezası hemen geliverir.
2- Alimleri küçük görmek. Alimleri küçük gören kimse, kendisi küçük düşer.
3- Yüce Allah'ın nimetlerine nankörlük etmek.
4- Haksız yere birini öldürmek."
Bu konuda büyük zatların ve hikmet ehlinin şöyle meşhur bir sözü vardır: "Her katil, bir gün gelir katledilir."
Yukarıda saydıklarımız, idarecinin bilmesi gereken hayat düsturlarından bazılarıdır. Doğru olan her şeye kulak vermek gerekir.
"İyi bir idareci prensipleri olan ve bu prensipleri tavizsiz uygulayan kişidir."

Altıncı Bölüm

AKLIN ŞEREFİ ve FAZİLETİ
Allahu Teala, aklı en güzel surette yarattı. Ona: "Gel" dedi; akıl geldi; "Git" dedi; gitti. Daha sonra şöyle buyurdu: "İzzetime ve Celalime yemin olsun ki, yarattıklarımın arasında senden daha güzel bir şey yaratmadım; ben seninle alır, seninle veririm; seninle hesap sorar, seninle cezalandırırım.148
Şu durum da bunu ispat etmektedir. Allah'ın (c.c) kulları üzerinde hükmünü iki alanda toplayabiliriz; bunlar ilahi emirler ve yasaklardır. Bunların her ikisi de aklın varlığına bağlıdır. Bu konuda Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmuştur:
"Ey akıl sahipleri! Allah'tan korkunuz."149

Ayet, akıl sahiplerine hitap etmektedir.
148 Aklın yaratılmasıyla ilgili bir hadis için bkz: Taberâni, Mu'cemu'l-Evsât, No: 1866 Mecma'uz-Zevâid, 8/1615; İbnu Adiy, el-Kamil, 6/269; Şevkâni el-Fevâidu'l-Mecmûa, Hatime, No: 47.
149Mâide, 5/100; Talâk, 65/10.

Akıl kelime olarak, sağlam bağ manasına gelen ıkal kökünden türemiştir. Yine bu kelimeden türetilen "ma'kıl", dağ başına yapılmış, sağlamlığından dolayı kimsenin ulaşamayacağı sağlam kale, müstahkem yer ve sığınak manasına gelmektedir.
İranlı bir hikmet ehline: "Akıllı kimseye niçin akıllı denilmiştir?" diye sorulunca, şöyle demiştir: "Akıllı kimsenin dört alameti vardır; onlarla akıllı olduğu anlaşılır. Bunlar şunlardır:
1- Kendisine zulüm edenin kusurunu affeder.
2- Kendisinden aşağı derecede olanlara karşı tevazu gösterir; kendinden yüksek derecedeki kimselere iyilik yapmak için yarışır.
3- Devamlı rabbini zikreder; sürekli ilimden bahseder ve sözün nerede fayda vereceğini iyi bilir.
4- Başına bir musibet geldiği zaman, Yüce Allah'a sığınır.
Cahilin de dört alameti bulunur, şunlardır:
1- İnsanlara zulüm ve haksızlık eder.
2- Kendinden aşağı olanlara kaba davranır, eziyet eder; büyüklere ve ileri gelen kimselere karşı kibirlenir.
3- Bilgisi olmadığı konularda konuşur;
4- Bir zorluğa düştüğü zaman kendini harap eder, bir hayır gördüğü zaman ondan yüz çevirir.
Hikmet: Said b. Cübeyr (rah) şöyle der: "İnsan için akıldan daha şerefli bir elbise görmedim. İlim sahibi kı-rılırsa ilim onu düzeltir; eğrilirse doğrultur, basit işlerle

zelil olursa, şerefini korur, bir çukura düşerse oradan çıkarır, fakir düşse zenginleştirir."
İnsanın en fazla muhtaç olduğu şey, akılla bir arada olan ilimdir. Şu hikayede olduğu gibi:
Hikâye: Abbasi halifelerinin arasında Me'mun'dan daha alim kimse görülmemişti. O, haftanın muayyen iki gününde fakihlerle beraber oturur ve münazara ederdi. Onun yanından alimler, fakihler, münazaracılar ve ke-lamcılar hiç eksik olmazdı. Bir gün meclise pejmürde kıyafetiyle garip

bir adam geldi. Arka taraflara, fakihlerin arkasına, fark edilmeyecek bir yere oturdu.
Halife Me'mun'un da iştirakiyle meseleler tartışılmaya başlandı. Meclisin usul ve âdeti, meselenin bireyler arasında, herkese söz hakkı verilerek çözülmesiydi. Her kim bir lâtîfe veya garip nükte hatırlarsa onu söylerdi. Konuşma sırası bu garip adama geldiğinde o, acayip şeyler söyledi. Bu, Me'mun'un çok hoşuna gitti; onun olduğu yerden daha yüksek bir yere çıkarılmasını emretti.
Mesele ikinci kez tartışılıp kendisine döndüğünde bu adam bütün fakihlerden daha güzel bir cevap verdi. Me'mun bu sefer daha yüksek bir yere oturtulmasını emretti.
Mesele üçüncü kez kendisine ulaştığında adam, verdiği ilk iki cevaptan daha güzel ve daha isabetli bir cevap verdi. Me'mun, onun kendisine yakın bir yere oturmasını emretti. Münazara sona erince su getirildi, herkes elini yıkadı ve yemekler yendi. Daha sonra bütün fakihler Me'mun dan izin isteyip huzurundan ayrıldılar.

Herkes gittikten sonra Me'mun, bu adama iyice yaklaştı. Kalbi ona çok ısınmıştı. Ona gayet güzel muamelede bulunduktan sonra şarap sofrası hazırlattı. Bardakları doldurdu. Ardından dünyaperest, ahlaksız arkadaşları geldiler. Beraber oturup konuşmaya başladılar. Sıra o garip adama geldiğinde ayağa kalkarak: "Şayet Emir'ul Mü'minin izin verirse tek bir şey söylemek istiyorum," dedi. Me'mun: "Dilediğini söyle" diyerek ona izin verdi. Adam:
"Sizin ne kadar alim ve basiret sahibi birisi olduğunuzu biliyorum. Kul, şerefli bir mecliste bulunur, cahil ve hasis insanlardan uzak olur da, Emir'ul Mü'minin de onu az bir aklı olmasına rağmen yüksek bir mertebeye koyarsa, bu vesile ile ulaşılamayacak bir azizliğe kavuşur. Eğer kul içki içerse ondan aklı alınır. Cahillik sıfatına tekrar bürünür. Edepten nasibi kalmaz. Tekrar eski haline; insanların gözündeki o zelil ve hakir vaziyetine geri döner. Şayet kişi feraseti ile bu ikisi arasındaki farkı ayıramazsa kendine yazık etmiş olur. Bunları duyan Me'mun onu methederek teşekkür etti; kendisine rütbe ve makam verdi; ona hibe ettiği bir atın üzerine yüz bin dirhem yükletti. Kendisine güzel elbiseler vererek onu tayin ettiği bir vazife ile görevlendirdi. Adam, aklını iyi kullanmasıyla alimler arasında hatırı sayılır bir konuma geldi.
Bu kıssayı anlatmamızın nedeni, akıl nimetinin önemini vurgulamaktır. Zira akıl, sahibini zirveye, cehalet ise aşağılığa ve sefihliğe götürür.

Hikâye: Sadece İlim Yetmez
Bir gün Halife Mansur'un kapısına bir adam geldi ve:
"Ey kapıcı! Emiru'l-Mü'minin'e, kapıda ilim ehlinden Âsim isminde birisinin olduğunu haber ver" dedi. Gelen adam kapıcıya, halifeyle arasında geçen arkadaşlıktan ve özellikle Şam'da geçen öğrencilik yıllarından bahsetti. Şimdi de bir selam verip halifeyle eski dostluğunu yenilemek için uğradığını anlattı. Kapıcı onu tanıdı ve içeri aldı. Adam içeri girerek selam verdi. Ebu'd-Devânik150 onun gelişinden ve pervasızca konuşmalarından rahatsız oldu; oturmasını söyleyerek:
"Ne için geldin?" diye sordu; o da:
"Geçmişteki arkadaşlığımız sebebiyle müminlerin emirini görmeye geldim!" dedi. Âsım'ın geliş maksadını anlayan Mansur, ona bin dirhem verilmesini emretti. Asım parayı aldı ve gitti.
Bir sene sonra tekrar geldi. Geldiğinde Mansur'un bir oğlu ölmüştü ve Mansur oturmuş gelen taziyeleri kabul ediyordu. Adam içeri girdi, selam verdi, halifeye dua etti. Mansur ona:
"Niçin geldin?" diye sordu; adam: "Ben sizinle Şam'da beraber olan kişiyim, sizi ziyaret etmek ve ölen oğlunuzun taziyesini yapmak için geldim!" dedi. Bu sefer Mansur, ona beş yüz dirhem verilmesini emretti. Adam parayı alıp gitti.
1 Ebu'd- Devanik, Halife Mansur'un künyesidir.

Bir sene sonra tekrar yine geldi; fakat bu defa halifenin yanına girmek için bir bahane bulamadı. Ancak insanların halifeyi ziyaret ettiği bir sırada yanına girip selam verdi. Halife:
"Niçin geldin?" diye sordu; Asım:
"Ben Şam'da sizinle beraber öğrenim gören, ders alıp haberleri ve hadisleri yazan kişiyim. Hatırlarsanız, sizinle beraber bir hacet duası yazmıştık! Kim o duayı yaparsa, Allah (c.c) onu sıkıntıdan kurtarırdı. İşte ben o duayı kaybettim; sizden bir örnek nüsha almak için geldim" dedi.
Mansur:
"O duayı ele geçirmek için kendini yorma! Zaten kabul da olmuyor. Çünkü ben o duayla üç seneden beri Allah'a senin şu baş ağntıcı isteklerinden kurtulmak için dua ediyorum; ama hâlâ kurtulamadım. Şayet kabul olunsa idi elbette senden kurtulurdum!" dedi. Bunları duyan adam utandı.

Bu hikayeyi anlatmamızdaki gaye şudur: İnsan ne kadar alim olursa olsun, akıllı davranmadığı müddetçe kendini rezil eder; mevki ve makamından daha aşağı konuma düşer.

Büyük Zatları Ziyaret Edebi

Hikâye: Yine halife Mansur'un zamanında Medine'den bir adam, aralarında olan eski bir dostluktan dolayı arkadaşı Mansur'u ziyaret etmeye niyetlendi. Mansur halife olur olmaz hemen ziyaretine gitti. Bu adam alim değildi, fakat çok akıllı ve zeki birisiydi. Mansur onu görünce yanına çağırdı, yanına yaklaştırdı; ondan dua etmesini istedi. Adam Mansur'a:

- Ey Mü'minlerin Emiri! Ben seni çok fazla seviyorum; samimi olarak itaat ve duada bulunuyorum. Fakat ben, sultanlara nasıl hizmet yapılacağını bilmiyorum. Size karşı kötü bir hareket sergilemek istemiyorum. Onun için sizi ne şekilde ziyaret etmem gerekir?" diye sordu; Mansur, ona şunları söyledi:

"Ziyareti biraz geciktir. Beni ziyaret edeceğin zaman, iki ziyaretin arasında kendini unutturamayacak ve de usandırmayacak bir müddet bırak.

Benim yanımda göstereceğin muhabbet her zaman bir öncesinden daha güzel olsun.

Yanıma geldiğin zaman biraz uzağa otur ki muhafızlarım seni yavaş yavaş yanıma getirsinler.

Yanımda oturmayı uzatma ki, sana kötü edepli denmesin. İhtiyacını benden isteme; bu davranış kalbime ağırlık verir. Sana bir iyilik ve ikramda bulunduğum zaman her nerede olursan ol bana teşekkür et ki; senin hakkımda söylediklerin kulağıma geldiği zaman sevineyim ve sana olan ihsanımı arttırayım.

İnsanlar arasında, seninle benim aramda geçmişte yaşadıklarımızı anlatma."

Adam bu tavsiyelere uydu. Her sene halifeyi selamlamak için iki defa ziyarete geliyordu. Mansur da ona her gelişinde bin dirhem veriyordu.

Bu hikayeyi anlatmamızın sebebi şudur: Akıllı olan kişi her ne kadar alim olmasa da aklı ona yol gösterir.

İlim sahibi olup da, aklı olmayan kimsenin işleri tersine döner. Dünyada aklı ve ilmi tam olan kişi ya peygamber, ya hikmet sahibi, ya da önder/rehber bir kimsedir. Çünkü insanın güzelliği, şerefi ve mertebesinin yüksekliği, dünyasının ve ahiretinin kurtuluşu aklının tam oluşuna bağlıdır. Bu konuda şair şöyle demiştir:

Aklı ile ulaşır insan ayın zirvesine,
Yüceliği onun iledir çıkar mertebesinin üstüne.
Akıl ile temizlenir kusurların kiri; Akıl bir taçtır, geçerlidir her emri.

Akılsız Din Yaşanmaz

Akıl, imanın evveli, ortası ve sonudur.
Büyüklerden biri şöyle demiştir: "Akıl insanı düştüğü bir zorluktan çıkarmak için değil, bilakis o çukura düşürmemek için vardır."
Hikmet: Hükümdar Ebvezir oğluna şöyle demiştir: "Aklının seni koruması için halkını koru! Halkına zulmetmekten sakın ki, aklın da onların belasını senden uzak-laştırsın. Şunu bil ki, sen insanlar arasında bir hakem; akıl da en büyük hükümdür. Nasıl insanların senin emrini kabul etmesi gerekiyorsa, senin de aklının emrini kabul etmen gerekir!"
Hikmet: Vezir Yûnân, hükümdarı Nuşirevan'a bir kitap yazıp gönderdi; akıl ve aklın emrettiği şeyler hakkın-

da da bir kaç risale ekledi. Nuşirevan, ona teşekkür etti; katibini çağırarak ona şu mektubu yazdırdı:
"Ey hikmet ehli! Akıl hakkında yazdığın risaleyi çok güzel tertip etmişsin. Ben ve benden önce geçen devlet adamları akılla süslenmişizdir. Nasıl ona aykırı bir davranışta bulunuruz? Çünkü akıllı olanlar, Allah'a (c.c) en yakın olanlardır.
Akıl, dünyadaki güneş gibidir; o da bütün güzelliklerin kalbidir. Akıl her insanda güzeldir; büyük insanlarda oldu mu daha da güzeldir. Akıl ağaçtaki yaşlık gibidir; ağaç yeşil olduğu müddetçe güzel kokular yayar, çiçekleri açar, tatlı tatlı meyveler verir. İnsanlar ağacı bu şekliyle severler. Onunla rahat ve huzur bulurlar. Şayet ağacın suyu kesilir de yaprakları kurursa, kesilip odun yapılmaktan başka bir işe yaramaz.
İnsan da böyledir; aklı kıvamında, vücudu sağlam, sohbeti bereketli, ziyareti hoş olduğu zaman faydalı olur. Fakat, akıllı davranmaz da cahillik ona galebe çalarsa, yaşamak ona caiz değildir. Onun ayıbını ancak ölüm örter."
Nuşirevan der ki: "Akla aykırı hareket etmem ve onun emrettiklerini yapmamam nasıl mümkün olabilir ki! Lider olsun, halk olsun; her insan için akıldan daha hayırlı bir şey yoktur. Çünkü onun ışığıyla güzel çirkinden, iyi kötüden, hak batıldan, doğru yalandan ayrılır."
Büzürcmihr de şöyle der: "Şu iki şeyin bir kişide tam olarak bulunması mümkün değildir; akıl ve cesaret."

Akıl İnsanı Aziz Eder

Hikmet: Lokman Hekim şöyle demiştir: "Kişi her ne kadar alim de olsa, aklını ilimle birlikte kullanmadığı müddetçe ilminden fayda göremez."

Nuşirevan, Büzürcmihr'e: "İnsanlar içerisinde en akıllı kimin olmasını isterdin?" diye sorunca, o: "Düşmanımın en akıllı olmasını isterim" dedi. Nuşirevan: "Niçin ?" diye sorunca; Büzürcmihr, şu cevabı verdi: "Kötülüğünden emin olabilmem için. Çünkü çoğalan her şey, o oranda zarar getirir; ancak akıl böyle değildir. Akıl çoğaldıkça sahibini aziz ve şerefli eder."

.Büzürcmihr'e: "İnsan için en gerekli ve ondan ayrı kalması mümkün olmayan şey nedir?" diye sorulunca; o: "Akıldır" cevabını vermiş; kendisine: "Aklın kıymeti nedir, ne kadardır?" diye sorulunca da: "Akıl hiçbir insanda tam olarak bulunmaz ki kıymeti bilinsin" demiştir.

Hikmet: Hikmet ehlinden birisi şöyle demiştir: "Bütün eşya akla, akıl ise tecrübeye muhtaçtır. Akıldan daha büyük bir zenginlik, cehaletten daha şiddetli bir fakirlik yoktur. Kimin ilmi fazla ise, o akla daha fazla muhtaçtır. İlmi olup aklı olmayan kimse için şu misal verilir:

"Fazla ilmi olup yeterli aklı olmayan kimse, yanında bir sürü koyunu olup onları çekip çevirmekten aciz kalan çobana benzer."

Hikmet: Alimler şöyle demişlerdir: "Akıl, askerleri olan bir hükümdardır. Onun askerleri temyiz (iyiyi kötüden ayırma kabiliyeti), hıfz (ezber) ve anlayıştır. Ruhun huzur ve'sevlhci; akıldır; çünkü vücudun ayakta durma-

sı akıl sayesindedir. Ruh bir lambadır; onun ışığı akıldır. Bu ışık vücuda yayılır. Akıllı kişi hiçbir zaman kederlenmez; çünkü o, kendini üzecek işler yapmaz ve kendisi gibi birisinin önem vermeyeceği işlere başlamaz."

Hikmet: İbnu Abbas'a (r.a): "Akıl mı daha hayırlıdır, yoksa edep mi?" diye sorulduğunda; şu cevabı vermiştir: "Akıl daha hayırlıdır; çünkü akıl, Allah'tan gelen bir hibedir; edep ise kulun kendi çaba ve gayreti ile ortaya koyduğu bir şeydir."

Aynı soru Abdullah b. Mübarek'e (rah) sorulduğunda: "Akıl daha hayırlıdır" demiştir. Kendisine: "Akıl nedir?" diye sorulduğunda ise: "Akıl, ilim öğrenmen, öğrendiğin ile amel etmen ve amel etmen gerektiğini bilmendir. Kısaca akıl, bildiğinle amel etmektir" cevabını vermiştir.

Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "Allah (c.c) kullarına akıldan daha hayırlı bir şey vermemiştir. Akıllının uykusu cahilin ibadetinden hayırlıdır. Nafile oruç tutmayıp yiyen akıllı, cahilce oruç tutan kimseden daha hayırlıdır. Akıllının gülmesi, cahilin ağlamasından hayırlıdır.™

Hikmet: Bir adam Öklîdes'e (Öklit)152 gelerek: "Seni öldürmeden rahat edemeyeceğim" der. Öklid de: "Ben de senin kalbinden kini çıkarmadığım müddetçe rahat edemem" cevabını verir.

151 Zebîdî, İthâfu's-Sâde, 8/490, Ebu Nuaym, Hılye, 4/385, hadisin bir kısmı için bkz. Suyûtî, Câmiu's-Sağîr, No: 9294.

152 Öklid, Öklîdes veya Eukleides: M.Ö III. Yüzyıllarda yaşamış ünlü Yunan matematikçisidir. Aristo gibi ünlü felsefecilerinde öğrenim gördüğü iskenderiye'deki eski çağın en büyük okulunun kurucusudur.

Akıl, imanın bir sıkıntıya düştüğü zaman
ondan nasıl güzellikle kurtulurum diye
gayret etmesi değildir; gerçek akıl, kurtuluş
arayacağı bir tehlike ve sıkıntıya
düşmemektir.

Bir hekim şöyle demiştir: "Nasıl ki leşten kötü ve pis koku geliyorsa; cahilden de o çirkin cehalet kokusu gelir; bu haliyle o, komşularına ve akrabalarına zarar verir."

Hikmet: Bir hikmet ehline: "Akıl nedir?" diye sorulduğunda; şu cevabı vermiştir:

"Akıl, şu yirmi üç şeyi birbirinden ayıran bir set ve engeldir. Şayet bu engel olmasaydı iyi ile kötü birbirine karışırdı. Aklın birbirinden ayırdığı bu şeyler şunlardır:

Tevhid ile şirk, iman ile küfür, teslimiyetle gaflet, ciddiyetle tedbirsizlik, yakîn ile şekk, afiyetle musibet, cömertlikle cimrilik, güzel ahlakla kötü ahlak, tevazu ile kibir, dostlukla düşmanlık, ilimle cehalet, haya ile hayasızlık, hakla bâtıl, ağır başlılıkla hafiflik, aydınlıkla karanlık, şerefle zillet, itaat ile isyan, zikir ile gaflet, nasihatle haset, sünnetle bid'at, merhametle şiddet, hilim ile ahmaklık."

Dünyanın bütün güzellikleri akıldadır. Bütün ilimlerin ve amellerinjçaypağı akıldır. Şu hikayede olduğu gibi:

Hikâye: İlmin Kıymeti Ölçülmez

Anlatıldığına göre: Süleyman b. Davud (a.s) tahtında oturmuş, rüzgar onu dilediği yere götürüyordu. Bir ara gözüne bir belde ilişti. Rüzgara, kendisini oraya indirmesi için emretti. Süleyman (a.s) şehrin kapısında inince kapının üzerindeki bir kitabede şöyle yazıldığını gördü:

"Bir günlük çalışmanın ücreti bir dirhemdir. Bir gün iyilik ve güzellik yapmanın bedeli iki yüz dirhemdir. Bir saat ilim öğretmek ve öğrenmenin

kıymeti hesap edilemez."
Bütün her şey ilme bağlı, ilim ise sahibine bağlıdır. Akıl ve tedbir, ikiz kardeş gibidirler. Allah (c.c) kime akıl vermişse, ona çok hayır ihsan etmiş demektir.
Şiir:
Aslın bir cevher gibi saf olsa; Sende Yakub'un oğlu Yusuf'un güzelliği bulunsa; Aklını güzel kullanmazsan insanlar arasında, Ayıplanır, kınanırsın, her ne durumda olsan da.
Ey kardeş, bu anlattıklarımızı aklın hakikatini ve yüksek kıymetini bilmen için zikrettik. Sana gereken, verdiği bütün nimetler için yüce, noksan sıfatlardan uzak olan Allahu Teala'ya şükretmendir.

Yedinci Bölüm

KADINLARIN SIFAT ve HALLERİ
Kadınların en hayırlısı ve en bereketlisi; güzel, doğurgan ve mehri az olandır. Resûlullah (s.a.v):
"Sizler hür kadınları tercih edin; çünkü onlar daha temiz ve daha bereketlidirler*53 buyurmuştur.
Hz. Ömer (r.a): "Kötü kadınlardan Allah'a sığının; hayırlı olanlarına karşı da dikkatli olun!" demiştir.
Evlenmek için güzel kadın bulamayan kişi, dinine sahip çıkan bir kadınla evlensin. Dinini yaşayan bir kadın elbette daha hayırlı ve daha bereketlidir. Din olduğu zaman, mal da gelir, rızıkta bereket olur; çünkü dini yaşamayan kadının şerefi olmaz; böyle birisiyle bereket de bulunmaz. Dinin bereketi ile bütün hayırlar elde edilir. Şu hikayede olduğu gibi:
153 Abdurrezzak, el-Musannaf, Kitâbu'n-Nikâh, No: 10341; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, Kitâbu'n-Nikâh, No: 7345.

Hikâye: Saadet Edeptedir
Merv şehrinde ismi Nûh b. Meryem olan bir adam vardı. Bu adam Merv şehrinin valisi ve hâkimi idi. Geçim düzeyi yüksekti. Kendisinin oldukça güzel ve yetişkin bir kızı vardı. Onu, kendi beldesi dahil olmak üzere civar bölgelerden büyük insanlar, reisler ve nice servet sahipleri istemişlerdi; fakat hiçbirisine evet diyememiş, kızını kiminle evlendireceğine karar verememişti. Kendi kendine: "Şayet kızımı filan kişiye versem filan kişi kızacak, filana versem filan darılacak" diye düşünüyordu.

Bu valinin Mübarek isminde Hintli, takva sahibi bir hizmetçisi vardı. Bir gün hizmetçisine
- Benim filan yerde bir üzüm bağım var; senin oraya gidip bağı korumanı istiyorum, dedi. Hizmetçi üzüm bağına giderek yaklaşık bir ay durdu. Efendisi bazı günler gelir ve üzümlerin nasıl olduğuna bakardı. Bir gelişinde ona:
- Ey Mübarek, bana bir üzüm salkımı ver, dedi. Mübarek ona kopardığı bir üzüm salkımı uzattı; efendisi üzümü çok ekşi buldu. Ondan başka bir salkım koparmasını istedi; fakat o da ekşiydi. Bu sefer efendisi:
- Neden bu kadar üzüm bağının içerisinden bana doğru dürüst, tatlı bir üzüm veremiyorsun? diye sordu. Mübarek:
- Çünkü ben hangisinin tatlı, hangisinin ekşi olduğunu bilmiyorum! diye cevap verdi. Efendisi:

- Hayret! Tam bir aydır buradasın da hangisinin tatlı, hangisinin ekşi olduğunu bilmiyorsun musun?! dedi. Mübarek:
- Efendim, tadına bakmadığım için tatlı mı, yoksa ekşi mi olduğunu bilemiyorum! dedi. Efendisi:
- Peki neden hiç yemedin? diye sorduğunda; Mübarek:
- Çünkü siz, sadece bana üzüm bağını korumamı emrettiniz, yememi değil! Size ihanet edemezdim! dedi. Bunları duyan adam çok şaşırdı ve:
- Allah (c.c), sendeki emaneti korusun! diye dua etti. Vali, hizmetçisinin çok akıllı birisi olduğunu anladı; ona:
- Ey genç! Sen benim çok hoşuma gittin; sana emrettiğimi yerine getirmen gerekir! dedi. Hizmetçi:
- Önce Allah'a (c.c) sonra size itaatim sonsuzdur! diye karşılık verir. Vali:
- İyi dinle! Benim güzel bir kızım var. Onu isteyenler çok oldu; fakat ben hangisiyle evlendireceğimi bilemiyorum. Bana bir yol göster, dedi. Genç hizmetçi şöyle dedi:
- Cahiliyye zamanında kafirler evlenme şartları arasında asalet, nesep/soy, ev ve para ararlardı. Yahudiler ve Hıristiyanlar güzellik ve zarafeti tercih ederlerdi. Hz. Peygamber (s.a.v) devrinde ise din ve takva üstünlüğü aranırdı. Zamanımızda ise insanların tercihi mal ve mülk olmuştur. İşte bu dört şıktan dilediğini seç! Vali:

- Ben din, takva ve emanet sahibi olanı tercih ettim; seni kızımla evlendirmek istiyorum; çünkü sende istikamet, diyanet ve emniyet gördüm. Senin iffeti ve emaneti korumaya ne kadar sahip çıkabileceğini imtihan ettim, dedi. Hizmetçi:

- Efendim, ben basit bir Hintli köleyim; siz beni paranızla satın aldınız! Nasıl olur da beni kızınızla evlendi-rebilirsiniz? Hem kızınız benimle evlenmeye razı olur mu? diye sordu; Kadı:
- Kalk o zaman eve gidelim, bakalım sonuç ne olur? dedi. Eve varınca hanımına:
- Hanım, beni iyi dinle! Bu genç hizmetçimiz dindar ve takva sahibi birisidir. Ben onun hâlini ve istikametini çok beğendim. Onu kızımızla evlendirmek istiyorum, bu konuda sen ne dersin? diye sordu. Hanımı:
- Söz sizindir; fakat, ben kızımızın yanına gidip bu konuda bilgi vereyim, daha sonra sana cevabını getiririm, dedi. Kadın kızının yanına varıp babasının teklifini anlattı. Kız:
- Annecim, siz bana ne emrettiyseniz ben onu yaptım; sizin sözünüzden çıkmamaya gayret ettim. Bu konuda da size karşı gelmem; bilakis hoş karşılarım, dedi. Kızının böyle söylemesinden sonra adam onları evlendirdi; kendilerine çokça mal verdi. Mübarek'in bir çocuğu oldu, adını AbduFlah koydu.

İşte bu çocuk, İslam aleminde Abdullah b. Mübarek namiyle bilinen meşhur âlim; ilim, zühd ve takva sahibi, büyük hadis ravisidir. Dünya devam ettikçe insanlar ondan ilim ve hadis nakledeceklerdir.
Evet, ey kardeşim! Evleneceğin zaman mal ve şöhret sahibi olanı değil; din ve takva sahibi olanı tercih et. Çünkü mal vebalden başka bir şey getirmez; dikkat et, kadın seni bu vebale düşürmesin! Evlenmeyi şehvetini tatmin etmek için de yapma! Kadında din ve istikamet ara ki, Allah (c.c) korkusuyla sana itaat etsin. Ayrıca böyle bir kadın senin için cehennem ateşine karşı bir siper olur.

Hikâye: Cömertliğin Hediyesi
Bir gün Abdullah b. Mübarek'e (r.a) bir grup alim ziyarete geldi. Misafirleri ağırlamak için evinde hiçbir şeyi yoktu. Sadece bazı seneler hacca gittiği, bazen de savaşa katıldığı bir atı vardı; yiyecek olarak onu kesti ve pişirip misafirlerinin önüne koydu. Hanımı Abdullah'a:
- Sübhanellah! Hayret edilecek bir şey! Şu dünyada bu attan başka malımız yoktu; neden onu da kestin?!" diye serzenişte bulundu; bunun üzerine Abdullah hemen eve girdi, evindeki eşyalardan mehrine denk gelecek kadarını ona verdi ve:
- Benim misafirlerime buğzeden kadın bana hayırlı olamaz, diyerek onu boşadı. Birkaç gün sonra bir adam çıkageldi. Abdullah'a:

- Ey Müslümanların önderi! Benim bir kızım var. Fakat yakın zamanda annesi öldü. Üzüntüden elbiselerini paramparça ediyor, durmadan ağlıyor. Şimdi sizin yanınıza gelmek istiyor. Onu teselli etmek için bana bir şeyler söyleyin; belki kalbini yumuşatabilirim, dedi. Abdullah b. Mübarek minberin üzerine oturdu ve adama, kızının üzüntüsünü giderecek, teselli verecek şeyler anlattı. Eve dönen adam, kızına Abdullah b. Mübarek'in nasihatlerini anlatınca kızı:
- Babacığım, ben artık tövbe ettim. Bundan sonra Allah'ın (c.c) kızdığı işleri yapmayacağım; fakat benim senden bir dileğim var, dedi Babası:
- Nedir o dileğin?diye sorunca kızı:
- Sen hep bana: "Zenginler ve dünya erbabı kimseler seninle evlenmek istemektedirler" derdin. Allah aşkına, beni Abdullah'tan başkasıyla evlendirme! Onun dünyası neyse, benimki de o olsun, dedi. Babası onu Abdullah b. Mübarek ile evlendirdi. Beraberinde çokça çeyiz eşyası, mal, savaş aleti ve on tane de at gönderdi.
Abdullah bir gece rüya gördü; birisi kendisine şöyle diyordu:
- Sen bizim için yaşlı bir kadını boşadıysan, biz de sana bakire bir kızı verdik. Sen bizim için bir at kestiy-sen, biz de sana on tane at gönderdik. Böylece her iyiliğinin karşılığının katımızda on misliyle döndürüleceğini, iyilik ve ihsan sahiplerinin mükafatlarının zayi olmayacağını ve bizim rızamız için çalışan hiçbir kimsenin hüsrana uğramayacağını bilesin diye böyle yaptık."
Şu hikaye de konumuzla ilgilidir:

Hikâye: Allah Rızasını Tercih Edenin Mükafatı
Ebu Saîd (r.a) anlatıyor:
"İsrailoğulları zamanında salih bir adam, onun da dinine bağlı, takva, feraset ve basiret sahibi bir hanımı vardı. Allahu Teâlâ zamanın peygamberine vahyederek o salih adama şöyle söylemesini emretti: "Ben onların ömürlerinin yarısının fakirlik, yarısını da zenginlikle geçirmelerini takdir ettim. Şayet zengin olmayı gençlik çağlarında isterlerse onları zengin ederim; yok eğer yaşlılık zamanlarında zengin olmayı isterlerse onu da yaparım."
Zamanın peygamberi bu vahyi salih adama anlatınca adam hanımına:
- Bize Allah (c.c) tarafından bir haber gelmiş, diyerek peygamberden dinlediklerini ona anlattı ve hanımına:
- Bu konuda sen ne dersin? diye sordu. Hanımı:

- Sen tercih et, dedi. Adam:
- Ben gençliğimizde fakir olmayı daha isabetli görüyorum; çünkü gençken fakir olursak buna tahammül edip sabredebiliriz. Yaşlılığımızda da zenginliğimizle sadece Yüce Allah'a taat ve ibadetle uğraşır, başka bir şeyle meşgul olmayız, dedi. Hanımı:
- Ey adam! Şayet gençliğimizde darlık ve sıkıntı içerisinde olursak, Rabbimize karşı ne taat ve ibadet yapabiliriz, ne de elimizde hayır ve sadaka verebilecek bir mal olur. Biz, gençliğimizde zenginliği tercih edelim ki,

i!
hem gençliğimiz, hem zenginliğimiz, hem de itaatimiz olsun. Bu vesile ile hem bedenimizle ibadet ederiz, hem de malımızla!, dedi. Bunu işiten adam:
- Evet, sen daha doğru söyledin; bu şekilde olmasını dileyelim, dedi. O zaman Allahu Teâlâ, peygamberine vahyederek o adama şunları söylemesini emretti:
"Sizler bana itaati ve ibadetle meşgul olmayı seçtiniz. Senin ve karının niyetinin bana taat üzerine olduğunu biliyorum. Bu sebeple bütün ömrünüzün zenginlikle geçmesini takdir ettim. Sen ve karın, bana ibadet üzerine olunuz. Size rızık olarak ne verdiysem ondan insanlara sadaka verin ki, dünyada ve ahirette sizin için bir hayır ve sevap olsun."
Biz bu hikayeyi, saliha bir kadının kıymetini bilmen ve onda Allah (c.c) tarafından bahşedilmiş nice nimetlerin bulunduğunu anlaman için zikrettik.

Tesettüre Riâyet

Şunu bilmelisin ki, kadının dinine bağlı olması ve örtünmesi Allah'ın (c.c) kuluna verdiği nimetlerden birisidir. Gerçekten dinine bağlı, iffetli bir kadına hiçbir kötü niyetli kişi yaklaşamaz. Anlatılan şu hikayede olduğu gibi:

Hikâye: İffetin Muhafazası

Şöyle anlatılır: Fasık adamın biri, iffetli bir kadının bekaretini haram yolla bozmaya niyetlendi. Girdiği bir evdeki kadına:
Dünyanın mâmur olması ve insan neslinin
devam etmesi hiç şüphesiz kadınlarla
olmaktadır. Görüş alış verişi ve tedbir

olmaksızın dünya mamur olmaz

- Git, evin bütün kapılarını ört ve kilitle, dedi. Kadın gitti; bir müddet sonra gelerek adama:
- Bir tanesi hariç bütün kapıları örttüm ve kilitledim! dedi. Adam:
- Hangi kapıymış o? diye sordu. Kadın:
- Bizimle insanlar arasındaki bütün kapıları kapatıp kilitledim; fakat, benimle Allah (c.c) arasındaki kapı açık kaldı. Onu kapatmaya kudretim ve gücüm yetmez. O hâlâ açıktır, dedi. Bunları duyan adamın kalbine bir korku girdi. İhlasla Allah'a (c.c) tövbe etti, günahlarına pişman olup Yüce Allah'a (c.c) ibadete döndü.

Hikâye: Semerkand civarlarında yaşayan birisi vardı. Bu adam bazı günler evin kapısında dikilir, geleni gideni seyrederdi. Bir gün yine kapıda beklerken güzel bir kadının kapısının önünden geçtiğini gördü. Sokağın boş oluşundan faydalanan adam kadının kuşağından tutarak evin içine çekti. Niyeti onunla haram işlemekti. Kadın ona:
- Sana bir şey sormak istiyorum; onun cevabını ver, sonra istediğini yap, dedi. Adam:
- Ne istediğini söyle! dedi. Kadın:

- Şayet, sen benimle haram yoldan beraber olursan ve ben de senden hamile kalıp bir çocuk doğurursam, bu çocuk kimin gibi olur? diye sordu. Adam:
- Tabii ki benim gibi olur! dedi. Kadın:
- O zaman sen düşük tabiatlı, bozuk karakterli bir kimsesin. Şayet böyle olmasaydın bu işe cüret etmezdin, dedi. Bu sözler üzerine adam utandı. Elini ondan çekti; bir daha hiçbir kadına kötü gözle bakmamaya yemin etti.

Kişi, namus ve şerefini koruma konusunda gayret sahibi olmalıdır. Hamiyet ve gayret, dinin ayrılmaz bir parçasıdır. Bu konu öyle hassastır ki, bir erkeğin, kendisine yabancı bir kadının yumuşak ve çekici sesini dinlemesi caiz değildir.

Aynı şekilde yabancı bir erkek, evin kapısını çaldığı zaman, evin kadınının yumuşak ve çekici bir sesle cevap vermesi helal değildir. Çünkü erkeğin kalbi, az-çok demez her iltifata bağlanır.

Şayet, kadının cevap vermesi gerekiyorsa, elini ağzının üzerine kapatıp o şekilde cevap vermelidir. Bu şekilde sesini yaşlı kadınların sesine benzetmiş olur.

Kadınların, bir zaruret ve ihtiyaç yokken, keyfı olarak yabancı erkeklere bakmaları caiz değildir. Bakılan kişi gözleri görmeyen kör birisi olsa dahi böyledir. Bu hususta rivayet edilen bir hadis-i şerif şöyledir:
Resûlullah (s.a.v) Hz. Aişe'nin (r.anh) evine girmişti. Gözleri görmeyen Abdullah İbni Mektum da (r.a) kadınlar arasındaydı. Resûlullah (s.a.v) bunu görünce:

"Ey Aişe! Kadınların, mahremi olmayan kimselerin yanında kalmaları helal değildir" dedi. Hz Aişe (r.anh): "Ya Resûlullah! Fakat o kör birisidir" diyince; Resûlullah (s.a.v): "O seni görmüyorsa, sen onu görüyorsun yal" buyurdu.154

Hikâye: Rabbimiz Böyle İstiyor
Hasan-ı Basrî (rah), yanında bir grup dostuyla beraber Râbiatü'l-Adaviyye'yi (rah) ziyaret etmek istediler. Kapısına vardıklarında: "Ey Rabia! Bize içeri girmek için izin verir misin? dediler. Rabia (rah): "Bana biraz mühlet verin" dedi. Kendisiyle onların arasına girecek bir perde hazırladıktan sonra girmelerine izin verdi. Hasan-ı Basri ve arkadaşları içeri girince selam verdiler; o da selamlarını perde ardından aldı. Hasan-ı Basri: "Niçin bizimle arana perde koydun?" deyince Hz. Rabia: "Çünkü böyle yapmakla emrolundum. Allah (c.c) ayeti kerimede erkeklere: "O kadınlardan, bir şey sorarken veya isterken perde arkasından isteyin*55 buyurmuştur, dedi.
Erkeğin, yabancı olan hiçbir kadına (zaruret olmadıkça) bakmaması gerekir. Zira bunun cezasını ahirette görmeden önce dünyada görür. Şu hikayede olduğu gibi:
154 Ebu Dâvûd, No: 4112, Tirmizî, No: 2778, Ahmed b. Hanbel. el-Müsned, 2/296, Ebî Ya'lâ el-Mevsılî, el-Müsned, No: 6922, İbnu Hıbbân, es-Sahih, No: 5575, Hatîb, Târîhu Bağdad, 3/17.
155 Ahzâb, 33/53.

Hikâye: Eden Bulur
Buhara kentinde geçimini evlere su taşımakla sağlayan bir sucu vardı. Bu adam otuz senedir bir kuyumcunun evine su taşımaktaydı. Bu kuyumcunun iffetli, örtünmeye çok dikkat eden, dindar, zarafet sahibi ve güzel bir hanımı vardı. Bu sucu yine âdeti üzerine kuyumcunun evine geldi. Su kuyusu hemen evin kapısındaydı. Kuyumcunun karısı da evde öğle uykusu için uzanmakta idi. Sucu eve girip kadına yaklaştı, elinden

tutup okşadı ve biraz sıktıktan sonra bırakıp gitti. Kadın akşam olunca çarşıdan gelen kocasına:
- Bana doğruyu söyle, bugün çarşıda Allah'ın (c.c) hoşlanmayacağı hangi şeyi yaptın? diye sordu; kocası:
- Ben hiçbir şey yapmadım, dedi. Karısı:
- Eğer bana doğruyu söylemezsen bu evde kalmam; bir daha ne sen beni görürsün, ne de ben seni, dedi. O zaman kocası:
- Tamam o zaman dinle! Bugün dükkanıma bir kadın geldi. Ben ona altından bir bilezik yaptım. O bana elini uzattı, ben de bileziği koluna taktım. Teninin beyazlığı ve bileğinin inceliği çok hoşuma gitti; elini tuttum, sıktım ve okşadım, dedi. Karısı:
- Niçin böyle bir şey yaptın?! Otuz senedir bizim evimize su taşıyan o adamdan bu güne kadar hiçbir hıyanet görmemiştik, Bugün benim elimi tuttu, sıktı ve okşa-di, dedi. Kocası:

- Ey kadın! Yaptığımdan pişmanım; beni affet, hakkını helal et! dedi, Karısı:
- Efendi! Allah (c.c) sonumuzu hayra ulaştırsın, dedi.
Ertesi gün olunca sucu geldi ve kendisini kadının önüne atarak topraklar içinde dövünmeye başladı; kadına:
- Ey hanım efendi! Bana hakkınızı helal edin; şeytan beni aldattı ve saptırdı, dedi. Kadın:
- Sen işine bak, yoluna git! Zira bu hata senden değil, kuyumcu olan kocamdan kaynaklandı. Allah (c.c) dünyada iken kısas yaparak ona cezasını verdi; dedi.

Kanaat

Kadınının kocasına karşı içi ve dışıyla samimi olması; çoğu bulamadığı zaman aza kanaat etmesi gerekir. Kadın, her zaman Hz. Aişe (r.anh) ve Hz. Fatıma'yı (r.anh) kendisine örnek almalı, onların ahlakıyla ahlak-lanmalıdır ki, cennet ehlinden olabilsin!
Hz. Fatıma (r.anh), el değirmeninde elleri tahriş olana kadar un öğütürdü. Bir gün bu durumu kocası Hz. Ali'ye (k.v) şikayet etti. Hz. Ali (k.v): "O zaman babana söyle, senin için bir hizmetçi versin" dedi. Hz. Fatıma, Hz. Resûlullah'a (s.a.v) giderek:
"Ya Resûlullah, işlerimde yardımcı olacak, üzerimden ağırlığı kaldıracak bir yardımcıya ihtiyacım var!" deyince, Resûlullah (s.a.v):

"Sana hizmetçiden daha hayırlı, yedi kat gökten ve yedi kat yerden daha üstün bir şey öğreteyim mi?" buyurdu. Hz. Fatıma (r.anh): "Evet Ya Resûlullah!" deyince; Resûlullah (s.a.v):
"Uyumadan önce üç kere «Sübhanallahi ve'l-Ham-dülillahi velâ ilahe illallahu vellahu Ekber» de*56 Buyurdu.
Bir rivayete göre Hz. Ali (k.v) ve Hz. Fatıma'nın (r.anh) evinde üzerlerine örtecek tek bir örtü vardı. Bununla başlarını örttükleri zaman ayakları açık kalır, ayaklarını örttükleri zaman başları açık kalırdı. Hz. Fatıma (r.anh) ile Hz. Ali (k.v) evlendiklerinde zifaf gecesinde altlarında sadece bir koyun postu vardı; ikisi beraber onun üzerinde uyumuşlardı. Hz. Fatıma'nın (r.anh) üzerlerine örtecek bir örtü ve içi hurma lifleriyle dolu deriden yapılma yastığından başka dünya eşyasından bir şeyi yoktu.
Kıyamet gününde Hz. Fatıma (r.ah) insanların önünden geçerken, mahşer halkına: "Ey insanlar! Gözlerinizi kapatın! Kadınların seyyidi Fâtımatu'z-Zehrâ geçiyor" denilecek.
156 Ebu Nuaym, Târîhu İsfehan, 1/100. Bu konudaki meşhur hadiste Resûlullah (s.a.v), Hz. Fatıma'ya (r.ah), yatmadan önce namaz tesbihatında olduğu gibi otuz üçer defa "Sübhânellah", "Elhamdü lillah" ve "Allahu ekber" demesini, "Lâ ilahe illallahu vahdehû lâ şerike lehu" zikriyle yüze tamamlamasını tavsiye buyurmuştur. Bkz: Buhari, No: 5362; Müslim, No: 2727; Ebu Davud, No: 5063; Tirmizi, No: 3408; Ahmed, Müsned, T, 106.

Karı-Koca Hakları

Evin Hanımına Düşen Görevler

Şu şeyler, kadının kocasının yanındaki kıymetini ve gönlündeki muhabbeti artırır:
Kocasına ikramda bulunmak, baş başa ve cima isteği olduğunda emirlerine itaat etmek, onun menfaatlerini korumak, ona zarar verecek şeylerden sakınmak, çocuğunu terbiye etmek, evde kalmaya razı olmak, evin dışına çok az çıkmak, kocasının yanında edepli davranmak, onun sırrını saklamak, emirlerine tahammül etmek, yemek vakitlerinde yemeği hazır hâle getirmek, onu daima hoş ve güler yüzle karşılamak, ondan yapamayacağı şeyler istememek, inatçı olmamak, uyku anında örtünmeye dikkat edip fazla açılıp saçılmamak, kocasının yanında ve arkasında sırrını muhafaza etmek; aile sırlarını başkasına açmamak.

Kocanın Yapması Gerekenler

Kocalarda nikahı altındaki kadınlarının haklarını yerine getirmeli, kendilerine merhamet, iyilik ve güzel geçimle muamele edip haklarını

korumalıdır. Kim, hanımına karşı şefkatli ve merhametli olmayı isterse, kadınlarda bulunan şu on durumu hatırlamalı ve onlara karşı insaflı olmalıdır:
1- Kadın kocasını, onun izni olmadan boşayamaz; erkek ise istediği zaman kadını boşayabilir.157
157 Nikah akdi esnasında talaklardan biri veya tamamı kadına devredilmişse, talak adedince kadın da boşayabilir. Buna "Tefviz-i talak" yani, boşama hakkını kadına devretmek denir.

2- Kadın, kocasının izni olmadan eve bir şey alamaz; halbuki koca böyle değildir.
3- Kadın, erkeğin nikah bağında iken başkası ile ev-lenemez; fakat koca onun üzerine evlenebilir.
4- Kadın, kocasının izni olmadan evden çıkamaz; fakat koca için durum farklıdır.
5- Kadın, musibetlere tahammül edemez; erkekler bu hususta daha dayanıklıdır.
6- Kadın, kocasından korkar çekinir; fakat kocası kadınından korkmaz.
7- Kadına kocasının bir tebessümü, güzel, latif bir kelamı yeter; fakat kocası, kendisi için bu kadarına razı olmaz.
8- Kadın, evlendiğinde annesinden, babasından ve tüm akrabalarından ayrılır; erkeğin böyle bir durumu yoktur.
9- Kadın sürekli kocasına hizmet eder; erkek ise her zaman karısına hizmet etmez.
10- Kadın, kocası hasta olduğu zaman adeta kendisini parçalarcasma hizmet eder; erkek ise karısı ölse bile fazla gam çekmez.
İşte saydığımız bu sebeplerden dolayı; akıllı olan kocalar kadınlarına merhametli olup zulüm ve haksızlık etmemelidir. Çünkü kadınlar erkeklerin elinde bir nevi esir durumundadırlar. Onlarla hallerine uygun olarak güzel geçinmek gerekir. Bir de ilgisi ve bilgisi olmadığı konu-

larda kadınlarla istişare etmemek gerekir; yoksa, erkek zarar eder. Şu hikayede olduğu gibi:
Hikâye: Şöyle anlatılır: Sultan Hüsrev b. Ebvezir, balık yemeğini seven birisiydi. Bir gün eşi Şîrîn ile beraber otururken yanına bir balıkçı geldi; adamın elinde büyükçe bir balık vardı. Balıkçı tuttuğu balığı Hüsrev'e hediye ederek önüne koydu. Bu, Hüsrev'in hoşuna gitti ve balıkçıya dört bin dirhem verilmesini emretti. Şîrîn, Hüsrev'e:
- Ne kötü bir şey yaptın, dedi. Hüsrev:

- Neden? diye sordu. Şîrîn:
- Bu hediyenden sonra sen yakınlarından kime dört bin dirhem versen, onu hafif görecek: "Balıkçıya verdiği bahşişin aynını bana verdi!" diyecektir, dedi. Hüsrev:
- Doğru söyledin, fakat sultanın hediye ettiği şeyi geri alması çok çirkindir; iş işten geçti, dedi. Şîrîn:
- Ben bunu halledebilirim! diyince, Hüsrev:
- Nasıl halledebilirsin?diye sordu. Şîrîn:
- Sen şimdi o balıkçıyı çağırıp ona: "Bu balık dişi mi, yoksa erkek mi?" diye sor; eğer dişidir derse, sen: "Ben erkek olanı istiyordum!"; erkek derse, sen: "Ben dişi olanı istiyordum!' dersin, diye anlattı. Hüsrev balıkçıyı çağırarak:
- Bu balık dişi mi yoksa erkek mi? diye sordu. Keskin bir zekaya sahip olan balıkçı yere kapanarak:
- Allah sultanımızın devletini devam ettirsin! Efendim, bu balık hünsâdır; ne dişi, ne de erkektir, diye ce-

vap verdi. Hüsrev onun bu sözlerine güldü ve dört bin dirhem daha verilmesini emretti. Balıkçı hazinedara giderek ondan sekiz bin dirhemi aldı. Paralarını heybesine koyup omzuna attı ve huzurdan ayrılmak üzere kapıya doğru yöneldi. Tam o sırada yere heybesinden bir dirhem düşürdü. Heybesini omzundan yere indirdi ve düşürdüğü bir dirhemi almak için eğildi. Hüsrev ve Şîrîn de balıkçıyı seyretmekteydiler. Şîrîn:
- Gördün mü şu balıkçının cimriliğini ve sefilliğini? Bir dirhemi düşürdüğü için, sekiz bin dirhemi yere indirdi ve o bir dirhemi aldı! Bıraksaydı belki onu sultanın hizmetçilerinden birisi alırdı! dedi. Hüsrev öfkelenerek balıkçıyı geri çağırdı ve ona:
- Ey haysiyeti düşük adam! Sen insan değil misin? Bir dirhemi düşürdün diye koca heybeyi omzundan indirdin ve onu aldın! Bıraksan da fakirlerden birisi alsaydı ya! dedi. Balıkçı tekrar yere kapanarak:
- Allah sultanımızın devletini devam ettirsin! Efendim, ben bu dirhemi yerden kıymetinin çok büyük olduğu için kaldırmadım. Benim kaldırma sebebim; paranın bir yüzünde sultanımızın ismi, diğer yüzünde de resmi vardır. Birisi bilmeyerek gelir, ona ayak basar da efendimizin ismini ve resmini hafife almış olur. Ben de bundan mesul tutulurum korkusuyla kaldırdım, dedi. Hüsrev, onun bu sözlerinden çok hoşlandı ve dört bin dirhem daha verilmesini emretti. Böylece balıkçı, aklı ile kazandığı on iki bin dirhemle evine döndü.
Hüsrev, bir tellalı çağırarak halka şunu duyurmasını emretti: ¦-•¦-;¦ -

291
"Kimse, (bilgisi ve ilgisi olmadığı konularda) kadınların sözüyle hareket etmesin!
Dünyanın mâmur olması ve insan neslinin devam etmesi hiç şüphesiz kadınlarla olmaktadır. Görüş alış verişi ve tedbir olmaksızın dünya mamur olmaz.
Fazilet sahibi uyanık bir kişi evleneceği kadının seçiminde çok dikkatli olmalıdır. İnsan, ihanete, kötü hallere, ruh bunalımına ve kalp sıkıntısına düşmemek için olgunluk yaşına gelmiş kızları tercih etmelidir.
Şu bir gerçektir ki insanın başına gelen ne kadar bela, musibet ve meşakkat varsa çoğunlukla, kötü tabiatlı, geçimsiz ve kanaatsiz kadın yüzünden meydana gelir.
Kötü halden ve kötü kadından Yüce Allah'a sığınırız. Kitabımız burada tamamlandı.
Her şeyin mâliki/hakimi ve bol ihsan sahibi Yüce Allah'a hamd olsun.
Yaratılmışların en hayırlısı, efendimiz, peygamberimiz, efendilerin efendisi Hz. Muhammed'e (s.a.v), onun âline ve ashabına bütün vakitler adedince ve zamanlar süresince salat ve selam olsun.

Eserin Tercümesinde Faydalanılan Kaynaklar

Abdullah el-Bekrî, Ebu Ubeyd Abdullah b. Abdülazîz;
Mu'cemu Mâ İsta'cem Min Esmâi'l-Bilâdi ve'l-Mevadıî, fiil) Beyrut, 1983.
Abdurrezzak, Ebu Bekir Abdurrezzak b. Hemmâm es-Sen'ânî;
El-Musannaf; (l-XI+fihrist) Beyrut, 1980. Aclûnî, İsmail b. Muhammed b. Abdülhâdî; Keşfu'l-Hafâ ve Müzîlu'l-ilbâs; (l-ll) Beyrut, 1997. Beğavî, Hüseyin b. Mes'ud; Şerhu's-Sünnet; (I-XVI) Beyrut,1983. Beyhakî, Ebu Bekir Ahmed b. Hüseyn; Şuabu'l-İman, (I-IX), Beyrut 2000. Es-Sünenü'l-Kübrâ; (I-XV) Beyrut. Bezzâr, Ebu Bekir Ahmed b. Amr b. Abdülhalık; El-Bahru'z-Zehhâr (Müsnedü'l-Bezzâr); (I-IX) Beyrut, 1988.
Deylemî, Şehredâr b. Şîrûye;
Firdevsü'l-Ahbâr; (I-V) Beyrut 1987.
Ebu Nuaym, Ahmed b. Abdullah el-İsfehânî;
Hılyetü'l-Evliya ve Tabakâtü'l-Esfıyâ; (I-XII) Beyrut, 1997.
Ebu Ya'lâ, Ahmed Ali el-Müsennâ et-Temimî;
Müsnedü Ebi Ya'lâ el-Mevsılî; (I-XVI) Beyrut, 1989.
294
El-Mekki, Ebu Tâlib Muhammed b. Ali; Kûtu'l-Kulûb; (l-ll) Beyrut, 1995. El-MüttakF, Alâuddîn Ali el-Müttakî b. Hüsamüddîn; Kenzu'l-Ummâl; (I-XVIII) Beyrut,1993. Gazâlî, Ebu Hâmid Muhammed b. Muhammed; İhyau Ulûmi'd-Dîn, (I-V), Beyrut 1998. El-Munkizu Mine'd-Dalâl, Beyrut. Hakîm, Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah en-Neysâ-bûrî;

El-Müstedrek alâ's-Sahihayn; (I-IV) Beyrut,1990. Hatîb, Ebu Bekir Ahmed b. Ali el Bağdadi; Târîhu Bağdad, (I-XX), Beyrut. Heysemî, Nuruddîn Ali b. Ebu Bekir;
Mezmau'z-Zevâid ve Menbau'l-Fevâid; (I-X+III Fihrist) Beyrut, 1994.
ibnu Arabî, Muhammed b. Abdullah b. Ahmed el-Meâfırî;
Âridatü'l-Ehvaziyye Şerhu Câmiu't-Tirmizî; (I-VII), Beyrut, 1995.
İbnu Asâkir, Ebu'l-Kâsım Ali b. Hasan İbnu Hibetullah;
Târîhu Medineti Dımeşk, Beyrut 1995. İbnu'l-Cevzî, EbuT-Ferec Abdurrahman b. Ali; El-Muntazam fî Târîhi'l-Ümemi ve'l-Mülûk; (I-XVIII+Fihrist) Beyrut, 1992.
İbnu Ebî'd-DOnya, Muhammed b. Ubeyde b. Süfyan;
Kitabu Zemmi'd-Dünya; Beyrut, 1993.
İbnu Ebî Âsim, Ebu Bekir Ahmed b. Amr;
Es-Sünnet; (l-ll) Riyad, 1998.
İbnû'l-Esîr, Ebu'l-Hasan İzzuddîn Ali eş-Şeybânî;
El-Kâmil fı't-Târîh, Beyrut.

İbnu Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî;
El-Metâlibu'l-Aliyye bi Zevâidi'l-Mesânîdi's-Semaniyye; (I-V) Beyrut, 1993.
İbnu Hallikan, İbnu Abbâs Şemsuddîn;
Vefâyâtü'l-A'yân ve Ebnâu Ebnâi'z-Zamân; (I-VIII) Beyrut.
İbnu Hıbban, Ebu Hatim Muhammed;
Sahihu İbnu Hıbban; (I-XVIII) Beyrut, 1988.
İbnu Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmâîl;
El-Bidâyetü ve'n-Nihaye, (I-XIV), Beyrut, 1988.
İbnu Kuteybe, Muhammed b. Abdullah b. Müslim ed-Dine-verî;
Uyûnu'l-Ahbâr; (I-IV) Beyrut, 2003.
İbnu Mübarek, Abdullah b. Mübarek el-Mervezî;
Ez-Zühd ve'r-Rekâik; (l-ll) İskenderiye, 1998.
İbnu Tûlûn, Muhammed b. Tûlûn es-Sâlihî;
Eş-Şezretü Fi'l-Ehâdisi'l-Müştehire; (l-ll) Beyrut, 1993.
KisreVî, Seyyid b. Kisrevî b. Hüseyin;
Î'câzu'l-Vuûd bi Zevâidi Ebi Dâvud; (l-ll) Beyrut, 1999.
Kâtib Çelebî, Mustafa İbnu Abdullah er-Rumî;
Keşfu'z-Zünûn an Esmâi'l-Kütübi ve'l-Funun; (I-VI) Beyrut, 1982.
Meydâni, Ebu'l-Fazl Ahmed b. Ahmed;
Mecmau'ul-Emsâl, (I-IV), Beyrut, 2002.
Mizzî, Cemâlüddîn Ebu'l-Haccâc Yûsuf;
Tehzîbu'l-Kemal fî Esmâi'r-Ricâl, (I-XXV), Beyrut 1985.
Muhammed b. Zübeyr,

Mu'cemu Esmâu'l-Arab, (I-VI), Lübnan,1991.
Mûnzirî, Zekiyyuddîn Abdülazim b. Abdülkaviyy;
Et-Terğîb ve't-Terhîb; (I-IV) Dımeşk, 1999.
YÖNETİCİLERE ALTIN ÖĞÜTLER
Nazratü'n-Naîm Fî Mekârimi Ahlâkı'r-Resûli'l-Kerîm (Heyet); (I-XII) Cidde, 1999.
Suyûtf, Celaluddîn b. Ebi Bekir;
Câmiu's-Sağîr (Feyzu'l-Kadîr Şerhiyle beraber); (I-XIII) Beyrut, 1998.
Ed-Dürrü'l-Mensûr Fî Tefsiri'l-Me'sûr; (I-VIII) Beyrut 2002.
El-Leâliu'l-Mesnûat; (l-ll) Beyrut, 1996.
Sübkî, Tâcuddîn Ebu Nasr Abdu'l-Kâfî;
Tabakâtü'ş-Şâfiiyyetü'l-Kübrâ; (I-X+Fihrist) Kahire, 1992.
Şevkânî, Muhammed b. Ali;
El-fevâidu'l-Mecmûa; Beyrut.
Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed;
Mu^cemu'l-Kebîr; (I-XXV) Beyrut.
Mu'cemu'l-Evsât; (I-XI) Riyad, 1985.
Mu'cemu's-Sagîr; Beyrut.
Yakut el-HameVî, Şihabüddîn Ebu Abdullah;
Mu'cem'ul-Büldân, (I-VII), Beyrut, 1990.
Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed;
El-Muktenâ fîSerdi'l Künâ, (l-ll), Beyrut. 1997.
Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ; (I-XXV) Beyrut, 1995.
Zebîdî, Muhammed b. Muhammed;
İthâfu's-Sâdeti'l-Müttakîn, (I-XIV), Beyrut, 1989.
Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs, (I-XXV), Beyrut, 1965.
Ziriklî, Hayrüddîn;
El-Âlâm, (I-XI), Beyrut, 1992.